

SLOVENSKÁ REČ

časopis

pre výskum

slovenského jazyka

orgán

Jazykovedného ústavu

Ludovíta Štúra

Slovenskej akadémie

vied

HLAVNÝ REDAKTOR

Štefan Peciar

VÝKONNÝ REDAKTOR

František Kočiš

REDAKČNÁ RADA

Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján

Findra, Juraj Furdík, Mária Ivanová-

Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala,

František Kočiš, Jozef Mistrík, Jozef

Mlacek, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepková 26

OBSAH

S. Peciar, 60 rokov tvorivej politickej práce KSC	193
M. Patáková, Uvádzacia reč a jej funkcie	196
J. Mlacek, Pranostiky a frazeológia	206
L. Trup, Problematika „zradných slov“ v slo- venčine a španielčine	212
D. Zabková, O vzťahu medzi frekvenciou a slovotvornými možnosťami motivujúcich slov	222

DISKUSIE

L. Dvonč, Písanie veľkých písmen vo viacslov- ných vlastných menách	227
J. Kačala, Slovnodruhovú a štylistickú plat- nosť slova <i>koľkátý</i>	232
K. Palkovič, Slová z gréčtiny so spoluhláskou c a k	234

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV za rok 1980. J. Ružička	237
Prvá konferencia mladých pracovníkov základ- ného výskumu. J. Gavorová - M. Nábeľ- ková	242
Ukážkový zväzok Slovníka slovenských nárečí. V. Uhlár	244
MISTRÍK, J.: Dramatický text. S. Ondrejo- vič	249

ROZLIČNOSTI

Barak - barák. L. Dvonč	252
Lexikálny význam slov <i>dojivosť</i> a <i>dojnosť</i> . F. Sabol	253
O pomenovaní typu <i>maratónka</i> - <i>maratón- kyňa</i> ; <i>vytrvalkyňa</i> , <i>odchovanka</i> - <i>odchovan- kyňa</i> . J. Jacko	254
Deriváty názvov <i>Pennsylvánia</i> a <i>Transylvánia</i> . L. Dvonč	256

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 46 — 1981
ČÍSLO 4

Štefan Peciar

60 ROKOV TVORIVEJ POLITICKEJ PRÁCE KSČ

V máji tohto roku si pripomíname významné politické výročie šesťdesiat rokov od vzniku Komunistickej strany Československa. Utvorením revolučnej politickej strany, budovanej na princípe proletárskeho internacionalizmu ako vedúcej sily proletariátu, získala robotnícka trieda v buržoáznej Československej republike pevnú organizačnú bázu, ktorú potrebovala na úspešné vedenie politických zápasov s vládnucou buržoáziou a ktorá jej neskôr zabezpečila prevzatie politickej moci.

Vykorisťovateľská politika buržoázných strán a ich čelných predstaviteľov nedokázala riešiť základné sociálne problémy nemajetných vrstiev obyvateľstva ČSR, ktorých príslušníci, najmä z územia Slovenska, boli preto nútení v tisícoch opúšťať svoju vlasť a hľadať obživu za ťažkých podmienok v ďalekej cudzine. A po dvadsiatich rokoch vládnutia buržoázie jej politickí činitelia vydali oklieštené územie republiky a naše národy napospas nacistickému Nemecku.

Na rozdiel od buržoázie Komunistická strana Československa mala od svojho vzniku vo svojom programe oslobodenie biednych vrstiev obyvateľstva od vykorisťovania, ich sociálne a kultúrne povznesenie. Súčasťou politického programu KSČ sa postupne stalo aj riešenie vzťahov českého a slovenského národa na zásadách proletárskeho internacionalizmu a uznania samobytnosti obidvoch našich národov. Národnostnú otázku v Československu podrobne osvetlil V. a VI. zjazd KSČ (r. 1929 a 1931) na základe programu Komunistickej internacionály, prijatého na jej IV. kongrese r. 1928. Komunistická strana Československa jediná z politických strán v buržoáznej ČSR správne chápala národnostný problém a podriaďovala ho otázke triedneho boja. V čase, keď vládnuca buržoázia nebola ochotná ani schopná urobiť nijaký pozitívny krok na zrovnoprávnenie národov a národností žijúcich v buržoáznej ČSR, keď oficiálna idea jednotného „česko-

slovenského národa“ na Slovensku znásobovala triedny útlak útlakom národným, keď separatistická politika ľudákov ohrozovala republiku paktovaním s nepriateľmi Československa a oslabovala jej vnútornú jednotu roznecovaním protičeskej nenávisti, predložila KSČ svoj Plán hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho povznesenia Slovenska, na ktorom sa uzniesla celoslovenská konferencia KSČ v Banskej Bystrici v máji 1937. Tento plán, ktorý vychádzal z daných pomerov a možností v buržoáznom štáte, predstavoval konkrétny návrh, ako odstrániť biedu a zaostalosť Slovenska, najmä niektorých jeho oblastí, priemyselním, zveľadením poľnohospodárstva, dobudovaním slovenského školstva a pozdvihnutím celkovej kultúrnej úrovne slovenského ľudu, pričom sa mali uspokojiť i potreby a požiadavky všetkých národností žijúcich na území Slovenska.

Lenže vládnúce buržoázne kruhy rádšej obetovali celistvosť republiky, než by boli uvažovali o tom, ako splniť návrhy KSČ na demokratickú úpravu národnostných pomerov v ČSR.

Po dočasnom násilnom roztrhnutí ČSR Komunistická strana Československa viedla národnooslobodzovací boj nášho ľudu proti nacistickej okupácii. Cieľom tohto boja bolo nielen národné oslobodenie, ale i sociálny pokrok, obnovenie Československej republiky na nových základoch a na zásade úplnej rovnoprávnosti slovenského národa s českým národom v spoločnom štáte. Túto základnú koncepciu národnooslobodzovacieho boja presadzovalo moskovské vedenie KSČ na čele s Klementom Gottwaldom v diskusiách s vedúcimi predstaviteľmi londýnskej emigrácie, ktorí chceli obnoviť pomery predmníchovskej buržoáznej republiky, zotrúvajúc na ne-reálnej koncepcii „československého národa“.

O charaktere obnovennej republiky napokon rozhodol domáci odboj revolučných mäs, ktoré pod vedením KSČ povstali v Slovenskom národnom povstaní a so zbraňou v ruke bojovali proti fašizmu a za spravodlivejšie usporiadanie pomerov v obnovennej Československej republike.

Po víťazstve národnej a demokratickej revolúcie v r. 1945 KSČ predložila vláde obnovennej republiky tzv. Košický vládny program, v ktorom sa rieši vzájomný pomer Čechov a Slovákov na zásade „rovný s rovným“, t. j. na základe uznania samobytnosti slovenského národa a úplnej rovnoprávnosti obidvoch našich národov. Politickým výrazom týchto zásad bolo utvorenie slovenských národných orgánov. Najvyššou politickou predstaviteľkou samobytného slovenského národa a nositeľom štátnej moci na Slovensku sa stala Slovenská národná rada.

Pri uskutočňovaní zásad Košického vládneho programu v slobodnom štáte išlo o to, aby sa právne uznaná rovnosť českého a slovenského národa naplnila faktickou hospodárskou, politickou, sociálnou a kultúrnou rovnosťou v záujme jednoty, celistvosti a pevnosti Československej republiky.

V prvých rokoch po oslobodení ČSR musela Komunistická strana Československa zväzdať tuhé politické boje s buržoáznou reakciou o upevnenie ľudovodemokratického zriadenia v duchu Košického vládneho programu. Víťazstvom robotníckej triedy vo februári 1948 bola buržoázia v ČSR definitívne zbavená politickej moci a vedenie štátu prevzala do rúk robotnícka trieda na čele s Komunistickou stranou Československa.

V ďalšom vývoji vnútropolitických pomerov v ČSR pri stálom zdokonaľovaní ľudovodemokratického zriadenia, ktoré sa postupne menilo na socialistický štát, sa vyskytli aj chyby a nedostatky, zavinené subjektívnymi príčinami. Prejavili sa nevýhody asymetrického modelu štátneho zriadenia. Neprezieravosťou politického vedenia v šesťdesiatych rokoch došlo k postupnému okliešťovaniu právomoci slovenských národných orgánov. To naštrbilo bratské vzťahy Čechov a Slovákov. Úsilie KSC o nápravu chýb a omylov v druhej polovici šesťdesiatych rokov zneužila politická reakcia i vonkajší nepriatelia socialistického Československa na vyvolanie chaosu a dezorientácie s cieľom privodiť návrat buržoázných pomerov v našom štáte. Ale zdravé sily KSC, podporené internacionálnou pomocou našich spojencov, zvládli situáciu pokojnou cestou a politickými prostriedkami. Cieľavedomými rozhodnutiami v krátkom čase znovu získali politickú dôveru a podporu prevažnej väčšiny obyvateľstva, vyviedli našu spoločnosť z krízy a po XIV. a XV. zjazde zmobilizovali všetky vrstvy obyvateľstva do plnenia veľkolepých programov oboch zjazdov, do tvorivej práce na budovaní rozvitej socialistickej spoločnosti. Je nepochybné, že k rýchlemu zavŕšeniu konsolidačného procesu v pokrízovom období významne prispelo aj spravodlivé doriešenie vzťahov českého a slovenského národa prijatím zákona o československej federácii. Úspechy, ktoré obidve socialistické republiky a Československo ako celok dosiahli v sedemdesiatych rokoch v ekonomike, v rozvoji priemyslu, poľnohospodárstva, vedy a kultúry, vo zvýšení životnej úrovne obyvateľstva, sú presvedčivým svedectvom o správnosti politiky KSC.

Rokovanie komunistov v straníckych organizáciách, na okresných a kraj-
ských konferenciách v období príprav zjazdu KSS a XVI. zjazdu KSC, predchnuté náročnosťou a kritickosťou, ale i reálnym optimizmom, prijímanie pracovných záväzkov kolektívov i jednotlivcov na počesť zjazdov strany, nás oprávňuje pevne veriť, že úspešné splnenie úloh siedmej päťročníce, ktoré boli predložené na schválenie XVI. zjazdu KSC v dokumente Hlavné smery hospodárskeho a sociálneho rozvoja ČSSR na roky 1981–1985, zabezpečí našej vlasti ďalší mohutný rozvoj na ceste mierového budovania novej etapy rozvitej socialistickej spoločnosti.

Marta Patáková

UVÁDZACIA REČ A JEJ FUNKCIE

Jednou z podob autorskej reči v umeleckej próze je uvádzacia reč. Je spájacím textom medzi autorskou rečou a vlastnou priamou rečou, pretože z autorskej reči vyplýva, obsahovo na ňu nadväzuje, ale súčasne aj signalizuje priamu reč a svojím spôsobom ju aj modifikuje. Toto tvrdenie podoprieme formuláciou V. I. Koduchova (1957): „Uvádzacia reč komentuje, uvádza, spája, zjednocuje priamu reč s autorskou rečou.“

Ako sa všeobecne uznáva, základom uvádzacej reči sú slovesá dicendi a ich synonymá. Okruh prostriedkov, ktoré sú jadrom uvádzacej reči, je však oveľa bohatší a rozmanitejší, preto aj ich klasifikácia je u jednotlivých autorov odlišná.

Veľmi podrobnú klasifikáciu základných skupín slovies, ktoré označujú akt reči alebo myslenia, podal V. I. Koduchov.¹ Okrem slovies dicendi si vo svojej práci všima aj iné slovesá v ich funkcii, ktoré rečovú činnosť neoznačujú, a upozorňuje i na substantíva dicendi. V sovietskej jazykovednej literatúre je táto problematika predmetom skúmania vo viacerých jazykovedných prácach (Grammatika russkogo jazyka, 1960; Vasilieva, 1974, 1975; Milych, 1958 a i.).

U nás vyčlenila základné okruhy slovies, ktoré sú jadrom uvádzacích viet, M. Pisárčiková. V jej štúdiu (1978) nájdeme ucelený prehľad týchto prostriedkov z aspektu synonymie. Všima si a rozoberá nielen slovesá dicendi, ale upozorňuje aj na slovesá z iných sémantických okruhov v uvádzacej reči.

1.1. Skúmaním uvádzacej reči vo vzťahu k priamej reči postáv v dielach našich prozaikov sme zistili, že v umeleckej próze sa prejavuje skutočne veľká variabilnosť prostriedkov, ktoré tvoria jadro uvádzacích viet a signalizujú aj ich funkcie. Okrem klasických slovies dicendi sú to substantíva dicendi, emocionálno-expresívne prostriedky, ustálené spojenia, metaforické perifrázy, celý rad suplementárnych prostriedkov a i. Zgrupovať ich do niekoľkých sémanticky príbuzných okruhov nie je jednoduché, nie je to ani náš cieľ. Cieľom našej analýzy bude vymedziť funkcie uvádzacích prostriedkov a tým aj funkcie uvádzacej reči vôbec. Zistili sme totiž, že uvádzacia reč môže signalizovať buď pokojný priebeh jazykového prejavu v priamej reči, alebo subjektívne postoje expedienta, jeho vzťah k pred-

¹ V. I. Koduchov vyčleňuje vo svojej práci (por. literatúra) základné slovesá dicendi (všeobecné, s intenzifikačnou funkciou), slovesá charakterizujúce prúd reči a jej obsah, slovesá označujúce osobitné spôsoby rečovej činnosti, emócie a mimiku. Rovnaké funkcie pripisuje aj substantívam dicendi.

metu prehovoru, k situácii a predovšetkým k percipientovi. Uvádžacie prostriedky sa môžu stať prostriedkom charakterizácie jazykového prejavu expedienta alebo jeho vlastností. Zobrazujú jeho emócie, ale signalizujú aj cieľ, ktorý podávateľ svojím jazykovým prejavom sleduje, zámer, ktorý sa stal stimulom vzniku jazykového prejavu.

Pri skúmaní funkcie uvádzacej reči budeme vychádzať z faktu, že najdôležitejšími činiteľmi v procese komunikácie, ktorým priama reč je, sú expedient, percipient, predmet prehovoru, cieľ prehovoru a situácia, za ktorej jazykový prejav vzniká.

1.2. Ak priamu reč chápeme ako informáciu, ktorá prebieha medzi podávateľom a prijímateľom, potom môžeme skúmať, ku ktorému z nich zo sémantického hľadiska viac inklinuje, s ktorým z nich jej obsah väčšmi súvisí. Vzťah uvádzacej reči k expedientovi alebo percipientovi ako k základným činiteľom pri vzniku priamej reči bude teda hlavným kritériom na vymedzenie jej funkcií.

Z tohto aspektu sú najmenej funkčne zaťažené základné slovesá dicendi, ktoré naznačujú pokojný, nevzrušený priebeh priamej reči, ktorá po uvádzacej reči nasleduje, alebo ju predchádza. Sú to napr. slovesá *povedať, hovoriť, prehovoriť, vravieť, prerieť, rozprávať, ozvať sa, vysloviť, oznamovať, zvestovať, ohlásiť sa, hlásiť, prihovoriť sa, tvrdiť, vyratúvať, opakovať, pripomínať* a ich ekvivalenty:

Cestou *prehovoriť* jeden k druhému: „Je to predsa len hodný šuhaj, ten Stanislav.“ (Urban) — Ale Maťo *povedá*: „Pusť ma, treba ísť.“ (Jil.) — Rozdelíme sa! — *oznamuje* Habdža. (Heč.) — Ale Henten hore? — *vyslovuje* tie veľké slová s nevýslovnou nenávisťou. (Heč.) „Prišli nám koláče a klobásy,“ *hlásil* v kritickom momente. (Kuk.)

Slovesá *odpovedať, odvetiť* a staršia podoba *vetiť* majú už funkciu trochu odlišnú — signalizujú, že jazykový prejav vznikol ako reakcia na predchádzajúcu repliku:

„Načo by to tebe bolo?“ *vetí* tá flegmaticke. (Tim.) — „Stará striga,“ *odpovie* jej Barica. (Kuk.) — Vzali ho, — *odvetil*, pohnúc ľahostajne plecami. (Urban)

Túto funkciu môžu spĺňať aj perifrastické spojenia typu *ubieha sa s odpoveďou, hneď mal naporúdzi odpoveď* a pod.

Inokedy sa slovesami v uvádzacej reči naznačuje začiatok, priebeh alebo zakončenie rečovej činnosti:²

² Slovesá, ktoré spolu s poukazom na rečovú činnosť označujú aj jej jednotlivé fázy, podrobne rozoberá E. P. Vasilievová v štúdií Semantičesko-stilističeskaja charakteristika glagoľnogo jadra vvoda konstrukcij s priamoj reču. Slavica Slovaca, 10, 1975, č. 3, s. 254–255.

— Tak si došiel, — začal hneď sváko. (Šv.) — Zaváhal, ale po chvíli zas pokračoval: — Mne sa zdá, že preto vykrúca, lebo vo svojom srdci vyčkáva teba. (Fig.) — A ešte jedno nás kazí, — obnovil po krátkej pauze svoju reč. (Jes.) — „Podajte si ruky a pomerte sa,“ dokončil ticho hlasom, v ktorom zachvievalo rozochvenie. (Kuk.)

Iný okruh základných slovies dicendi v uvádzacej reči neuvádza jazykový prejav ako celok. Autor nimi naznačuje, že ide len o časť výpovede, dodatok, doplnenie k prejavu toho istého alebo iného expedienta. Nasledujúce príklady — hoci vytrhnuté z kontextu — svedčia o tom, že po uvádzacej reči, resp. pred ňou ide z hľadiska rozsahu o zanedbateľný úsek priamej reči:

O chvíľu *dokladám*: — Neboj sa, mňa sa nemusíš báť. (Fig.) — A dobrú noc — *doložil* Šimon. (Fig.) — A najspravodlivejší, — *dodal* sekretár. (Heč.) — A teraz si ich pôjdem dosypať, Peter, — *doplňuje* . . . (Jes.) — Barina však *poznámenal*: — Daj mu ty pokoj, kmotričko! (Kal.) — Len či spolok schvália vrchnosti, — *nadhadzuje* richtár. (Heč.) — Vlni na Vianoce vyťahoval koledy, — *pridal sa* tretí. (Šik.) — A majú státisíce bezprístrešných detí! — *doplnil* Hološ. (Kr.)

Okrem toho môžu slovesá v uvádzacej reči signalizovať, že ide o prerušený prejav alebo o nedokončenú repliku dialógu, napr. *prerušiť*, *miešať sa do reči*, *skákať do reči*, *vpadnúť do reči*, *zastaviť v reči*, *pretrhnúť v reči*, *neďať dopovedať*, *zamiešať sa*, *preťať* a pod. Zväčša nie sú to slovesá dicendi, ale ich význam je z kontextu zrejмый:

— Viem, viem, — *skočí* im richtár *do reči*. (Chr.) — Ale, Aduš, netáraj! — *zamiešal sa* jeho sused. (Kuk.) — Pozrime sa! — *vpadla mu do reči*. (Ši.) — Ktože jej čo robí? Nikto nič! — *pretrhla ho v reči*. (Taj.) — Nebol to omyl! — *preťal* razom nitku, ktorej sa materská láska ešte chytala. (Kuk.) — Škrata! — *nedala dopovedať*. (Jes.)

1.3. Ako sme už spomenuli, jedným z podstatných činiteľov pri vzniku priamej reči je expedient — jeho povaha, temperament, psychické rozpoloženie, spôsob jeho prejavu, ale aj zámer, ktorý svojím prejavom sleduje, stimul, pre ktorý priama reč vzniká — to sú aspekty, ktoré funkčne prezentuje uvádzacia reč. Dalo by sa tvrdiť a neskôr to aj dokážeme, že uvádzacia reč oveľa viac charakterizuje podávateľa ako jeho vlastná rečová činnosť vyjadrená priamou rečou.

Zámer autora môže mať dvojaký charakter: môže smerovať k nemu samotnému alebo je zacielený na percipienta. Ak je cieľom prehovoru dajaká skutočnosť, týkajúca sa podávateľa, sú v uvádzacej reči najčastejšie slovesá *vyhovárať sa*, *vykrúcať sa*, *ospravedlňovať sa*, *priznať si*, *priznať sa*, *ohradiť sa*, *brániť sa*, *vzpierať sa*, *zavrávať*, *sťažovať sa*, *ponúkať sa*, *žalovať sa*, *uspo-*

kojovať sa, ulavovať si, oblahčiť si, chlapiť sa, priznávať sa, chváliť sa, predstavovať sa a i. Ako vidieť, sú to zväčša zvrátané slovesá. Ich funkcia v uvádzacej reči ešte plastickejšie vynikne v kontexte:

— Nemôžem piť, — *vzpieram sa* ... (Heč.) — „Otec, aj doma môžeš prechorieť,“ *bráni sa* Hanka. (Taj.) — Utrúc si čelo, *ulavil si*: — Aby ho diabli vzali i s takým richtárstvom! (Urban) — Môžem s vami? — *ponúkol sa*. (Jil.) — Ani peňazí toľko nemám, — *vyhovárať sa* Ondrej. (Kuk.)

Oveľa častejšie však cieľ priamej reči, ktorého signály sú v uvádzacej reči, smeruje k percipientovi. Podávateľ očakáva istú jazykovú alebo ne-jazykovú reakciu od prijímateľa, mierne alebo dôraznejšie apeluje na neho, prosí, oroduje, dozvedá sa, ale aj prikazuje. Priama reč, ktorá predchádza alebo nasleduje, má podobu oznamovacej, opytovacej alebo rozkazovacej vety. Sloveso alebo iný prostriedok v uvádzacej reči intenzifikuje jej apelo-lovú funkciu, korešponduje s jej obsahom a umocňuje ho.

V porovnaní s predchádzajúcou skupinou slovies, ktoré signalizovali v uvádzacej reči recipročný zámer expedienta, je inventár prostriedkov v uvádzacej reči zacielenej na percipienta oveľa bohatší a rozmanitejší. Z aspektu, ktorý sledujeme, ich môžeme rozdeliť na štylisticky neutrálne a štylisticky príznakové.

Do prvej skupiny radíme tieto slovesá a spojenia: *pýtať sa, vyzvedať sa, zisťovať, zaujímať sa, skúmať, dožadovať sa odpovede, prosiť, ďakovať, orodovať, žiadať, rozkazať, prikazať, veliť, nástožiť, vysvetľovať, poučať, radiť, napomínať, karhať, uistiť, ubezpečiť, vysvetľovať, upozorniť, potvrdiť, dokazovať, dôvodiť, posmeľovať, chlácholiť, odobrovať, tíšiť, utešovať, mier- niť, povzbudzovať, hroziť, karhať, vystrihať, vyčítať, naprávať, oboriť sa, nadávať* a i.

Druhá skupina nie je taká bohatá, no vyskytujú sa tu expresíva a spoje- nia metaforického charakteru, napr. *prosíkať, modlikať, žobroniť, dorážať, útočiť, krstiť, dokúčať, dobiedzať, zabrdať, zarýpnuť, dopaľovať, podpicho- vať, odzbrojiť, strašiť, vyrútiť sa, stúpať do svedomia, klásť na srdce, sno- vať povraz, byť zvedavý, kuť železko* a pod.³

— Povedz, neumrie? — *dožadoval sa odpovede*. (Jil.) — Sedíte dobre, deti? Držteže sa! — *napomínala* ich pani rehtorka. (Kuk.) — Nech sa učia, ako svet beží, — *vysvetľoval* žene. (Kuk.) — Neboj sa, — *ubezpečoval* ho Vavrínek. (Urban) — Vtedy mu *vyčítala*: Nikdy nič nebudeš mať! (Jes.) — Potom nech sa nevydá za neho, — *radím* naoko ľahostajne, — Magdaléna sa dočká i lepšieho. (Fig.) — Vidíš, ty chmuľo! — *krstil* ho. (Jes.) — Tereza *podpichovala* mat: — Vidíte? Panštiny nám treba! (Taj.) — Môžeš si ju zjesť sama! — *zarýpu* do dcéry pra-

³ V štúdiu M. Pisárčikovej *Synonymia slovies v uvádzacích vetách* (p. literatúra) nájdeme ich podrobnú enumeráciu.

babička a vstanú. (Heč.) — Kto sa bojí, neobstojí, — *hial* mu *guráž*. (Jes.) — Tak pôjde Marta! — *snujú povraz* Slivnícký. (Heč.)

1.4.1. Ďalšou dôležitou funkciou uvádzacej reči je funkcia charakterizačná. Autor pomocou slovíes alebo iných prostriedkov opisuje v uvádzacej reči spôsob rečovej činnosti expedienta, a to najmä: a) dynamiku jazykového prejavu, b) defekty rečovej činnosti a c) intenzitu jazykového prejavu.

Ukazuje sa, že spôsob, akým expedient realizuje svoj jazykový prejav, a jeho dynamika súvisia do značnej miery s jeho povahovými vlastnosťami. Nositeľmi takejto charakterizačnej funkcie sú v uvádzacej reči zväčša slovesá *slabikovať*, *rozťahovať*, *pretahovať*, *zatiehnúť*, *natahovať*, *drobiť*, *habkať*, ktoré signalizujú pomalý priebeh jazykového prejavu. Dynamický a stručný prejav sa v uvádzacej reči naznačuje slovesami *pohodiť*, *uroniť*, *prsknúť*, *sekať*, *odseknúť*, *odvrknúť*, *chrliť*, *vystreliť zo seba*, *vyfrknúť*, *švihnúť* a pod.

Ironický alebo zjemňujúci postoj autora k expedientovi vystihujú zasa slovesá *mraučať*, *žvatlať*, *spievať*, *švitoriť*, *pišťať*, *fikať*, *fňukať*, *dudrať*, *mrmlať*, *mumlať*, *hundrať*. Niektoré však majú aj pejoratívny charakter: *trkotať*, *frfotať*, *rapotať*, *jačať*, *skučať*, *zachrčať*, *bručať*.

Defekty reči — vrodené alebo dispozičné — sa v uvádzacej reči charakterizujú predovšetkým slovesami *zajakať sa*, *jachtať*, *blabotať*, *lapotať*, *fufnať*, *huhňať*, *šleptať*, *ráčkovať*.

Z mnohých dokladov na takto funkčne zaťaženú uvádzaciu reč vyberáme:

Ále! — *zatiehol* znechutene. (Jil.) — Povedz mu, že je pes! — *slabikuje*, aby rozumela. (Heč.) — Obes sa naň! — *odsekol* mi. (Fig.) — Hm, nedôverčivo *prskne* pán Peter, — kto do mlyna chodí, ľahko sa zamúči! (Kal.) — Tak. Nemôžeš. Nesmieš! — *sekala* Ilčíčka slová. (Urban) — Hajdúch smradľavý! — *vyfrkol* ktosi. (Kr.) — Rybenka moja, — *lamentovala* Sivonka celou cestou. (Šik.) — Keď som pokročil za ním, *zjačal*: — Nechoď, lebo ťa zabijem! (Fig.) — Tetička sú veľmi zle, — *skuči* s plačom. (Heč.) — Tľapká sa po vrecku a *dudre* kajúce: — Somári... jedni i druhí! (Heč.) — Ani sa neosmelím, — *zahundrať* Tolkoš. (Jes.) — Neskoro! — *piští* Pančucha. (Heč.) — A *jachce*: — Ďakujem vám pekne, pán riaditeľ! (Taj.)

1.4.2. Uvádzacou rečou charakterizuje autor aj stupeň intenzity jazykového prejavu expedienta, ktorý je závislý od rozličných okolností — subjektívnych i objektívnych. Ťažiskom vyjadrenia intenzity sú v uvádzacej reči opäť slovesá, ale popri nich sú to aj jednočlenné vety, substantíva dicendi a perifrázy. Na pomyslenej osi od slovesa *šeptať* až po slovesá *skríknuť*, *revať*, *zahrmieť* je celý rad prostriedkov vyjadrujúcich jemné odtenky hlasového zafarbenia a stupňa intenzity realizovanej priamej reči.

Aj z hľadiska intenzity možno rozlíšiť niekoľko funkcií uvádzacej reči. Uvádzacia reč prepozitívne alebo postpozitívne umocňuje obsah vlastnej priamej reči, podčiarkuje jej apelovú funkciu alebo vzniká ako dôsledok psychického rozpoloženia expedienta. Máva zväčša podobu zvolacej vety alebo otázky:

— Nemám čo stratiť! — *rozohrial sa* domáci pán. (Jes.) — *Sprihá* mu jedovate: — Niet iného hoväda, čo by hádzalo deti ponad ploty! (Heč.) — Pletky! — *zahučal* starý Koreň od pece. (Urban) — Kristína *jačí*: — Uteč, Marko, lebo ťa zabije! (Heč.) — Ticho! — *reval* Radlák červený v tvári. (Jes.) — Čo tam chceš? — *zavrčal* naň Kramár cez zuby. (Urban) — Tak, bude to? — *ručí* už bez seba. (Kuk.) — Čóó? — *zachrochtal* ľahavo spitý notár. (Kr.)

Väčšina týchto sloviess má silný expresívny príznak, a to najmä tie, ktoré pôvodne označujú zvuky vydávané zvieratami: *zašteknuť, blačať, vrčať, ručať, chrochtať, krákať, sipieť, syčať* a pod.

Substantíva dicendi, ako *výkrik, poznámka, otázka, hlas, slovo*, môžu mať takisto ako slovesá intenzifikačnú funkciu v rozličných spojeniach:

vyráža jej z úst prudký *výkrik*, zasyčala za slečnou *poznámka*, škrečal *hlas* ďalej, sipeli za ňou *hlasy*, zosrkla mu v povedomí zadrhnutá *otázka*, zjačala vlna rozhorčených *hlasov*, šplachol niečí *hlas*, lomil sa mu *hlas*, zaheglo roztrašené *slovo*, *slová* sa odrezávali veľmi ostro a pod.

Na vyjadrenie rozličných stupňov intenzity jazykového prejavu slúžia v uvádzacej reči okrem uvedených prostriedkov i perifrastické spojenia, ktorých základom sú motorické slovesá. Týmito prostriedkami sa stupeň intenzity prejavu podávateľa vyjadruje veľmi výrazne. Ide o takéto spojenia:

hodil mu do tváre, *hodil* jej do očí, *hádže* z jazyka spurne, *vyrazil* zo seba, *mecú* zlostne, *udrel* doprosta, *vyvrhne* zo seba zúfalo, *vybehne* z richtára, *hádžu* mu popod nos, *šmárala* slovami, *vypadlo* to z prs, *vyhodí* z hrdla, *vyliala* zo seba, *čapla* chlapom do tváre, *vystreľovala* zo zlobných úst, *vytrepalo* zo seba dievčatko, len z nej *vystreklo*, ťažko zo seba *vysypala*, *sekala* ďalej brúseným jazykom.

Azda najvyšší stupeň intenzity dosahujú uvádzacie vety vtedy, keď ich jadrom sú jednočlenné vety. Tie mávajú síce slovesný základ, ale takmer výlučne ho tvoria slovesá iné ako dicendi, najčastejšie slovesá označujúce zvuky alebo pohyb. Uvedieme príklady:

bublalo v advokátových ústach, z úst jej *vyšustlo*, *lialo sa* jej dolu bradou, *vyhrklo* z neho, *vyskočilo* hneď z niekoľkých úst, *vykĺzlo* z neho, *vytreslo* naraz

z desiatok hrdiel, *vykypelo* z komisárových úst, *vyletí* z neho, *vybúši* z neho, *vybuchlo* z neho, zo starého *vytieklo* na špinavej sline, *vyletelo* z Kotryzkuly, *vyskakuje* z Olivera a pod.

1.5. Jednou z dôležitých a častých funkcií uvádzacej reči je zobrazovať rozporenie expedienta, jeho stav, v akom sa nachádzal, keď sa realizovala jeho výpoveď. Zistili sme, že v uvádzacej reči sa vyskytuje celý rad sloviess vyjadrujúcich istý stupeň emócií podávateľa — od najjemnejších psychických poryvov až po silné afekty. Adekvátne tomu sú aj prostriedky v uvádzacej reči. Zväčša to nebývajú slovesá označujúce rečovú činnosť, ale emocionálno-expresívne prostriedky, ktoré stupeň emócií expedienta nielen naznačujú, ale často aj hyperbolizujú. Zriedkavejšie sú prípady, v ktorých sa kombinuje výraz emócií so slovesom dicendi.

Výrazy emócií, ktoré tvoria jadro uvádzacej reči, nie sú ani z hľadiska intenzity, ani podľa miery citového náboja na jednej rovine. Azda najjednoduchším z takýchto prostriedkov v uvádzacej reči sú slovesá *vzdychnúť*, *povzdychnúť*, *vydýchnuť*:

— Ach, to je strašné, — *zavzdychol si* advokát. (Jes.) — Róbert *si zavzdychol*: — Zlaté piesky? (Hyk.) — Povedz otvorene! — *vydýchol* Samko.

V uvádzacej reči sa slovesami zobrazujú tie najrozmanitejšie odtienky psychického rozporenia expedienta: jedny vyjadrujú pohodu (*potešiť sa*, *uspokojiť sa*, *zaradovať sa*), iné smútok, strach, hnev a pod. (*rozcliviť sa*, *ľutovať*, *trápiť sa*, *zľaknúť sa*, *zosmutniť*, *zamračiť sa*, *zachvieť sa*, *triasť sa od hnevu*):

— Tak je teda dobre, — *uspokojujem sa* navonok. (Fig.) — Sotva! — *rozclivie sa* Habdža. (Heč.) — To ja už nepočujem, — *zosmutnel*. (Jes.) — Veď si to ešte rozmyslite, — *rozľútosťil sa* otec, — nik vás odtiaľto nevyháňa. (Jil.)

Silnejšími výrazmi citov expedienta sú slovesá *plakať*, *stenať*, *horekovať*, *zaúpieť*, *kvíliť*, *zažalostiť*, *bedákať*, *božekať*, ktorými sa znásobuje emocionálny charakter priamej reči:

— Ó, zmilujú sa! — *zaúpela* zmučená matka lomiacim sa hlasom. (Kr.) — Všetko, všetko nám vezmú! — *horekovala* žena. (Jil.) — Zaprisahaj sa! — *stene* prosebne. (Heč.)

Aj odstupňované rozhorčenie a hnev expedienta nachádza svoj odraz v uvádzacej reči. Opisuje sa slovesami *rozohŕňovať sa*, *rozhorčovať sa*, *durdiť sa*, *naľúknúť sa*, *uraziť sa*, *nasršiť sa*, *napáliť sa*, *rozčertiť sa*, *blčať*, *vzplánuť*, *zúriť*, *šalieť*, *besniť* a pod.:

— A čo? — *nafúkol sa Krujbel.* (Šik.) — *Landík vzplanul:* — Aké naše dievčatá? (Jes.) — *Pán riaditeľ, ja nechcem ísť zadarmo!* — *blčí Marek.* (Heč.) — *Sláva, hurá, oho! ho!* — *šalie dav až v ušiach zalieha.* (Heč.)

Ukazuje sa však, že jednoduchý výraz emócií niekedy autorovi nestačí na výstižný opis psychického stavu postavy, a preto siaha k rozsiahlejším perifrázam:

— Ani ho nevyslovím! — *tvrdne duša* starého Zelenomišťana. (Heč.) — Tak, ty tu? — *prežrela žľč* a počala dosť mierne. (Taj.) — Ty nie si sirota? — *zostala pani ako obarená.* (Jes.) — Len ten list kde by sme napísali? — *lámala si hlavu* ustarane. (Kuk.) — Ale Oliver je v ráži: — Ty ma môžeš...! (Heč.) — Začal sa dusiť a *na jeho tvári sa ukázala divoká hrôza:* — Oklamal nás, ľudia boží, radujte, oklamal nás! (Chr.) — Taký trufo sprostý! — *oblahčila si opovržlivou nádvokou.* (Tim.) — *Zadržovaný hnev preliadol sa mu cez ústa:* — Bol to dobrý vtip! (Jes.)

1.6. Okrem uvedených funkcií má uvádzacia reč ešte ďalšiu dôležitú úlohu v textovej výstavbe — vyjadrovať subjektívny postoj podávateľa k situácii, k percipientovi alebo k obsahu jeho repliky. Subjektívny postoj expedienta môže byť kladný, záporný, ľahostajný alebo pochybovačný. Uvádzacia reč môže vyjadrovať údiv, prekvapenie podávateľa, jeho oduševnenie, hanbu, iróniu a pod.

Kladný postoj podávateľa sa v uvádzacej reči vyjadruje najčastejšie slovesami *prisvedčiť, dosvedčiť, pristáť, prikývnuť, obodriť, schváliť, súhlasiť, pripojiť sa, zapáčiť sa, nadchýňať sa, oduševňovať sa* a pod.

— To je pravda, — *prisvedčil Mate.* (Kuk.) — Múdro! Taký gombík si dám spraviť i ja, — *zapáčila sa myšlienka* advokátovi. (Jes.) — Choď len, choď, — *obodroval ženu Vendel.* (Jil.) — Veľmi dobre! — *pripojil sa Semeňanský.* (Jes.) — Veru áno! — *vďačne dosvedča* starosta. (Heč.) — Prijíma sa! — *schvaľujú* Slivnický. (Heč.) — Poďme, — *súhlasím* a uvedomujem si... (Fig.)

Okrem súhlasu môže uvádzacia reč — ako sme už naznačili — vyjadrovať mnoho iných odtienkov subjektívneho postoja podávateľa, napr. jeho začudovanie nad obsahom prejavu spoluhovoriaceho alebo údiv a úžas nad jeho konaním. Okrem toho aj pochybnosti, posmech, nedôvera, iróniu, upodozrievanie, ba aj hrôzu:

— Boli už voľby? — *divila sa manželka*, žmurkajúc do svetla. (Jes.) — Vás to neprekvapuje? — *čudoval sa mladík.* (Kuk.) — Šiališ! — *nedôveruje* starý Bolebruch. (Heč.) — Ale to je anekdota? — *zapochybuje* niekto. (Jil.) — Prezidentista? — *nemohol uveriť.* (Kr.) — A ste s takým, čo je vždy na koštovaní, — *posmieva sa Dore.* (Kuk.) — Čo chceš mať, to je otázka! — *zhrozil sa Jahoda.* (Kuk.)

Celý rad slovíes alebo perifráz vyjadruje v uvádzacej reči negatívne stanovisko podávateľa k tomu, o čom sa hovorí alebo čo sa deje. Aj pri tejto funkcii uvádzacej reči možno pozorovať výrazné odstupňovanie — od jednoduchého záporu až po dôrazný protest, ako to ukazuje prehľad slovíes, ktorými sa v uvádzacej reči negatívny postoj vyjadruje: *nesúhlasíť, nezapáčiť sa, znepáčiť sa, oškliviť si, odvrávať, odporovať, odoprieť, odmietnuť, proti-rečiť, vzdorovať, priečiť sa, popierať, odbiť, protestovať* a i.

Hodnotiaci postoj podávateľa, ktorý vyplýva aj z obsahu vlastnej priamej reči, sa uvedenými slovesami v uvádzacej reči umocňuje, graduje, ako sa to dobre ukazuje v nasledujúcich dokladoch:

— Čo je to, vcelku nič? — *nezapáčila sa* odpoveď prezidentovi. (Jes.) — Ved nevrav! — *odporoval* mu starý Gašpar. (Jil.) — Ale veď chrápe! — *priečila sa* pani. (Jes.) — Chlapča *odmietlo*: — Nebudem! (Heč.) — Tie slová však, trochu bezohľadné a prudké, podráždili ho tak, že *zaprotešoval*: — Prosím, ja konal som len svoju povinnosť! (Urban) — *Odbila ho*: — To všetko vymýšľajú profesori! (Kuk.)

Záporný postoj expedienta sa okrem jednoduchých výrazov nesúhlasu môže vyjadriť aj výraznejšie, a to opisom, napr.:

— Sysel! — *zľahčuje* Olivera Pančucha. (Heč.) — A obloky vytrepáva! — *po-hodil s nechutou* Habdža. (Heč.) — Môžeš sa hanbiť, Mišo! — *zasahujú* prababička z kúta. (Heč.) — Aby ho tam porazilo! Či sa už raz sterilgá? — *zarezal britko* do smútku a krásy Ondrej Važfan. (Kr.) — Gazda sa okúňa, ukazuje prázdnu dlaň, že *ani on nemá v nej viac ako ostatní*: — Ja by som aj, tento, hádam, aby som tak povedal... (Chr.) — Zo starého Haviara *vyskočil zdrap smiechu*: — Nuž a... Čo iného? (Jil.) — Mrdol plecom a *vystrekol cez zuby*: — Mojim kravám vlast žrať nedávala! (Urban)

Subjektívny postoj podávateľa sa však v umeleckej próze vyjadruje aj iným spôsobom, než ako sme to uviedli vyššie. Často používaný je opis mimiky alebo gestikulácie podávateľa. Tieto opisy bývajú v uvádzacej reči zväčša komplementárnymi znakmi prehovoru, ale pri absencii slovíes vyjadrujúcich postoje expedienta samy preberajú ich funkciu — výstižne charakterizujú rozmanité postoje hovoriaceho. Ako ukazuje dokladový materiál, najčastejšie ide o opis pohybu očí alebo o ich výraz:

— Čerta! — *zablýskal* starúch *rozpálenými očami*. (Urban) — Kramár *vyvalil* naň *zarazené oči*: — Uvidíte. (Urban) — Pani Klema *roztvorila naširoko oči*: — Vravíš od nás? (Šik.) — Ale Róchus ho *kole očami*: — Švagor, netýkaj sa ho! (Heč.) — Ide sa hýriť! — *v očiach jej zasvietilo*. (Hyk.) — Uhádli ste, — *vyježí oči* proti mne. (Fig.) — Kde si vzal také pekné jabĺčko? — *poškuľuje* piatak. (Šik.) — Viete čo, páni? — Klenovi zrazu *zasvietili oči*. (Kot)

Ďalej to môže byť pohyb rukou, prstami, plecom:

Lekár rozhodil bezmocne ruky: — Nedá sa vyliečiť, nijakovsky! (Kuk.) — Stará pani hodila rukou: — Neviete poradiť. (Jes.) — Rozvalid sa rozvalil, — zotrel ho zo sveta máchnutím ruky sekretár. (Jes.) — Vzali, — hodil Štefan Ilčík ľahostajne plecom. (Urban) — Radlák zalúskal prstami: — Báječné! (Jes.) — Ale — richtár urobil významnú pomlčku a zdvihol vystretý ukazovák, — ak sa do týždňa nevráti, zhorí jeho chalupa do základov! (Chr.) — Zaiskril očami a pohrozil pästou: — Počkaj, klamár naničhodný, však ty to obanuješ! (Urban) — Petrik mrdol plecom: — Ja neviem. (Kuk.)

Hovoriaci vyjadruje svoje stanovisko i celkovou mimikou tváre, pohybom hlavy alebo nosa:

— Boľševici, však? — zažiarila tvár Maťa. (Jil.) — Brf, — urobila zlú grimasu, — si ako oznamy v poludňajších správach. (Hyk.) — Chudera, chudera, — pokyvoval hlavou. (Jes.) — Ech, — zmražila Ilčíčka tvár, — lepšie ani nehovoriť. (Urban) — Bez úveru? — skrívil nos Rubár. (Jes.) — Ohrnula som nosom: — Maltu, dvestoročnú omietku, vzácnu to pamiatku slávnej doby rokoka, mám za krkom. (Hyk.)

Vo funkcii uvádzacej reči môže byť aj opis iných pohybov alebo gesta expedienta. Niekedy sa tento opis kombinuje s výrazom rečovej povahy, zväčša sa však sloveso dicendi alebo jeho ekvivalent eliduje. Opis rozmanitých druhov pohybu podčiarkuje obsah priamej reči a ešte názornejšie ako výrazy rečovej činnosti zobrazuje rozpaky, odpor, opovrhnutie, hnev, úctu, uznanie, zvedavosť:

Poškrabe sa po čele: — Tráva nie je najhoršia ... (Chr.) — To je strašné! — škrabal si hlavu Mikeska. (Jes.) — To je inšie! — trhá sa Nehreš. (Heč.) — Majte rozum, — stiahol ma ktosi nazad, neubránite sa mu sám, ešte vás zabije! (Fig.) — Ale taká sprostosť! — treskla sa pani po stehnách. (Jes.) — Vendel sa nachýlil k richtárovi: — A čo je ... s asekuráciou? (Jil.) — Čašník sa Poľanovi hlboko klaňal: — Úctivá poklona, pán statkár. (Jes.) — Dobre, starý, — potľapkal ho Landík ako nejakého verného Dunča, — štekaf viete. (Jes.)

2. Skúmaním uvádzacej reči vo vzťahu k priamej reči v umeleckej próze sme zistili, že uvádzacia reč ako súčasť autorskej reči má niekoľko dôležitých funkcií, a to: signalizovať pokojný priebeh priamej reči alebo jej časti; z hľadiska expedienta môže vyjadrovať jeho zámer, spôsob jeho jazykového prejavu (dynamiku, defekty reči, intenzitu), môže sa v nej charakterizovať psychický stav podávateľa alebo jeho postoj k percipientovi, k objektu prehovoru a k situácii, za ktorej jazykový prejav vzniká.

Vyčlenením týchto základných funkcií sme sa pokúsili dokázať, že uvádzacia reč v rámci celkovej výstavby textu nie je zanedbateľná.

Ľiteratúra

- Grammatika russkogo jazyka. Zv. 2. Časť 2. Moskva, Izdatel'stvo AN SSSR 1960, s. 404–434.
- KODUCHOV, V. I.: Priamaja i kosvennaja reč v sovremennom russkom jazyke. Moskva, Učpedgiz 1957.
- MISTRÍK, J.: Kompozícia jazykového prejavu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968.
- PISÁRČIKOVÁ, M.: Synonymia slovies v uvádzacích vetách. Slovenská reč, 43, 1978, s. 210–216.
- VASILIEVA, E. P.: Lexiko-stilističeskaja charakteristika glagoľnogo jadra vvoda konstrukcij s kosvennoj rečju. Slavica Slovaca, 12, 1977, s. 38–55.
- VASILIEVA, E. P.: Semantičesko-stilističeskaja charakteristika jadra vvoda konstrukcij s priamoj rečju. Slavica Slovaca, 10, 1975, s. 251–266.

Jozef Mlacek

PRANOSTIKY A FRAZEOLÓGIA

Pri sledovaní vzťahov medzi paremiológiou a frazeológiou sa prirodzene dostáva do popredia otázka frazeologickosti alebo nefrazeologickosti jednotlivých paremiologických útvarov. Možno konštatovať, že ani široko chápaná frazeológia nesleduje všetky druhy paremiologických útvarov, že sa bežnejšie dotýka iba prísloví, porekadiel, príp. ešte okrídlených výrazov. Spomedzi ďalších útvarov paremiologickej povahy sa tu ako aktuálny problém ukazuje zaradenie a hodnotenie pranostík. Keďže pri jeho riešení sa prejavujú v literatúre niekedy celkom odlišné postoje, v nasledujúcich poznámkach chceme venovať sústavnejšiu pozornosť vzťahom medzi pranostikami a frazeológiou.

Hneď na začiatku týchto poznámok možno konštatovať, že kým praktickejšie zamerané opisy frazeológie a viaceré (najmä školské) frazeologické slovníky pranostiku zahrnujú do frazeológie, aspoň okrajovo riešia jej problematiku, zatiaľ teoretické spracovanie frazeológie pomerne jednotne obchádza túto problematiku a nezaraďuje pranostiky do rámca frazeológie. Rozdiely v hodnotení pranostík priamo vyzývajú k ucelenejšiemu pohľadu na túto problematiku. Treba totiž konštatovať, že aj jeden, aj druhý uvedený prístup k chápaniu podstaty pranostík sa vo väčšine prípadov zakladá na všeobecnom a na analógii s inými paremiologickými útvarmi založenom hodnotení pranostík. Skôr ako budeme sledovať naznačenú otázku frazeologickosti, resp. nefrazeologickosti pranostík, treba sa pristaviť pri samej

pranostike a porovnať jej vlastnosti s vlastnosťami iných paremiologických útvarov, najmä tých, ktoré sa aspoň podľa niektorých frazeologických koncepcií pokladajú za jednotky frazeologickej povahy.

Pranostika sa zvyčajne charakterizuje ako výraz ľudovej skúsenosti, výsledok dlhodobého ľudového pozorovania vecí v prírode. V tomto základnom bode sa pranostika stretá s prísloviom a porekadlom. Neprekvapuje preto, keď sa pranostika charakterizuje vo vzťahu k porekadlu (takto napr. v hesle pranostika v 3. zväzku Slovníka slovenského jazyka: „ľudové porekadlo obsahujúce ... predpoveď al. životnú skúsenosť“), inokedy zasa vo vzťahu k prísloviu (takto napr. Melicherčík, 1974; Palkovič, 1974, s. 53). V každom prípade sa však pranostika vydeľuje ako špecifický jav. Napríklad K. Palkovič charakterizuje nielen zhodné a rozdielne znaky pranostiky a príslovia, ale zároveň rozlišuje podľa významovej platnosti viacej osobitných skupín pranostik. Podľa jeho členenia treba osobitne vydeliť typ, v ktorom sa „vyslovuje prosté pozorovanie“ (myslí sa pozorovanie o počasí, o časovom cykle, napr. *Ranný dážď ako starej baby plač*); ďalej typ, v ktorom sa vyslovuje „nejaká rada týkajúca sa poľnej práce“ (napr. *Na Marka uhorky do jarka*), a napokon typ, v ktorom sa vyslovuje istá predpoveď týkajúca sa počasia, úrody atď. (napr. *Keď kvitne strom v liste, ovocie je isté*).

Táto jemná analýza a z nej vyplývajúce členenie pranostík ukazujú, že pranostiky sú javom vnútorne diferencovaným, ktorý sa v istých bodoch blíži k prísloviu (Palkovičov druhý typ, v ktorom sa vyslovuje rada), kým inde zasa skôr k bežne ustálenému a obraznému výroku, teda vlastne k porekadlu. Táto členitosť je prirodzene spätá so širším pozadím, vyplýva totiž predovšetkým zo zmenenej funkcie samej pranostiky. Ak sa pri pôvodnej pranostike konštatuje až veštecko-magická funkcia (Profantová, 1980), novšia pranostika máva iba všeobecne prognostický charakter, pokiaľ ide o počasie, úrodu a pod., alebo nemá ani ten a je — ako ukázal v uvedenej charakteristike K. Palkovič — iba vyjadrením prostého pozorovania alebo rady pre prácu na poli atď.

Z uvedenej charakteristiky pranostik vyplýva, že ide o útvar, pri ktorom sa prognostická funkcia oslabuje. Keďže existujú aj pranostiky bez tejto funkcie, prognózovanie (predpovedanie, veštenie) nemožno pokladať za štruktúrnu vlastnosť týchto útvarov. Prítomnosťou prognostického prvku sa pranostika neodlišuje od iných paremiologických jednotiek. Existujú totiž nielen pranostiky bez tohto príznaku, ale aj naopak, existujú zasa iné paremiologické útvary, ktoré tento významový prvok obsahujú. Evidentný je napr. v takýchto prísloviach a porekadlách: *Aká matka, taká Katka*. — *Aký otec, taký syn*. — *Zíde z očí, zíde z mysle*. — *Mladí ležiaci, starí žobráci* atď. (príklady uvádzame podľa A. P. Záturského, 1974).

Ak prijmemo myšlienku, že prognostický charakter nie je najvšeobecnejším znakom pranostík, vynára sa otázka, podľa akého príznaku ich možno odlíšiť od ostatných paremiologických útvarov. Zdá sa, že týmto najvšeobecnejším znakom je ich tematická viazanosť na veci v prírode, na počasie, na prácu na poli, v hore atď. V takomto zmysle vysvetľuje podstatu pranostík napr. aj A. Melicherčík (1974, s. 39) v úvodnej štúdii k Zátúreckého Slovenským prísloviám, porekadlám a úsloviam, keď píše: „V širšom rámci pričleňujeme k ľudovým prísloviám aj pranostiky. Sú akoby zovšeobecnením dlhodobých pozorovaní o roľníkovej práci, jej postupnosti, o prírodných javoch a o počasí, vyjadrených v prostej gnómickej podobe.“ Závažnosť tematickej stránky pre vymedzenie pranostiky si zreteľne uvedomoval aj zberateľ A. P. Zátúrecký. Pranostiky vydeľuje vo svojej zbierke ako osobitný tematický celok, pričom v jeho rámci osobitne uvádza príslovia, porekadlá a úslovia. A. P. Zátúrecký teda ešte nevydeľuje pranostiku ako osobitný žáner, pranostické výpovede môžu mať podľa neho formu aj platnosť príslovi, porekadiel alebo úsloví. Keď v súčasnosti už vydeľujeme pranostiky ako osobitný útvar, nemožno zasa zabúdať na ich tematickú špecifiku, ktorá je ich osobitným príznakom. Pravda, tento príznak treba ešte ďalej špecifikovať, spresniť.

Pre pranostiky je príznačná — aj pri častej obraznosti, o ktorej budeme hovoriť ďalej — istá konkrétnosť, zreteľná motivačná viazanosť s istým konkrétnym javom v prírode, v prácach na poli atď. Kde tento konkretizujúci príznak chýba, nemožno hovoriť o pranostike, hoci by sa daná parémia vyslovovala o spomínanej tematike. Nie pranostikou, ale obyčajným ustáleným (frazologickým) prirovnaním je napr. spojenie *leje (prší) ako z krhly*; nie k pranostikám, ale k porekadlám patria ustálené jednotky *Lepšie jedno leto ako sto zím*, *Sviňa je prvý oráč*, hoci zdanlivo aj ony hovoria o takých javoch, na ktoré sa pranostiky bežne viažu. Treba si však uvedomiť, že tieto jednotky hovoria v prvom rade niečo iné, že výpoveď o prírode, o počasí, o práci na poli nepatrí medzi podstatné zložky ich významu. Napríklad porekadlom *Lepšie jedno leto ako sto zím*, ktoré sa z uvedených spojení zdá k pranostikám najbližšie, sa vyslovuje predovšetkým myšlienka o človeku, o jeho vzťahu k letu a zime, až potom možno v ňom vidieť aj znaky spoločné s pranostikami.

Po takomto aspoň pracovnom vymedzení pranostík a ich odlíšení od ostatných paremiologických útvarov môžeme prikročiť k sledovaniu problematiky vzťahov medzi pranostikami a frazeologickými jednotkami. Na to, aby sa mohol objektívnejšie určiť pomer týchto jednotiek, treba konfrontovať vlastnosti oboch veličín, a tak odhaliť spoločné aj rozdielne znaky pranostík a frazém. Keďže vlastnosti pranostík sme už sledovali v predchádzajúcom výklade, v nasledujúcich poznámkach budeme vychádzať

z najvšeobecnejších znakov frazém a charakterizovať ich prítomnosť alebo neprítomnosť pri pranostikách. Takýto postup napokon najlepšie zodpovedá sledovanému cieľu.

Skôr ako začneme naznačenú konfrontáciu vlastností frazém a pranostik, treba opätovne konštatovať, že vo frazeologických výskumoch sú značné rozdiely, pokiaľ ide o určenie podstatných znakov frazémy. Povaha nášho porovnávania sama vopred vylučuje relevantnosť istých znakov frazémy (napr. málo by tu napovedalo porovnávanie frazém a pranostík z hľadiska medzijazykovej idiomatikosti), a tak môžeme ostať pri tých znakoch, ktoré sme určili ako najvšeobecnejšie vlastnosti frazémy (Mlacek, 1977). Ide konkrétne o komplexne chápanú ustálenosť, ďalej o posunutosť významu (sémantickú transformáciu) a expresívnosť frazém. V ďalšom výklade budeme teda pri pranostikách sledovať zastúpenie týchto vlastností a podľa zisteného stavu budeme posudzovať aj otázku frazeologickosti alebo nefrazeologickosti pranostík.

Ak začneme naznačenú konfrontáciu sledovaním ustálenosti pri pranostikách, musíme vychádzať zo známeho a dnes dosť všeobecne prijímaného chápania, že ide o komplexnú, viacstupňovú vlastnosť (o začiatkoch takejto interpretácie ustálenosti frazém a o jej výhodách porov. Mlacek, 1977). Prvými stupňami sú ustálenosť používania a morfológická ustálenosť. O pranostikách možno konštatovať, že sa uplatňujú ustálenými spôsobmi, neformulujú sa pri každom použití znova. Preto možno povedať, že ustálenosť ich používania je vysoká podobne ako pri vlastných frazémach. Táto vlastnosť spája pranostiky so všetkými ďalšími typmi ustálených slovných spojení. Podobne vysoká je pri pranostikách aj tvarová ustálenosť ich jednotlivých zložiek. Morfológické zmeny v nich nachádzame iba v tých prípadoch, kde sú dôsledkom konštrukčnej premenlivosti danej pranostiky.

Rozbor ďalších podtypov ustálenosti uvedieme niekoľkými príkladmi, ktoré nám pomôžu špecifikovať platnosť týchto druhov ustálenosti pri pranostikách. Príklady uvádzame podľa A. P. Zátureckého:

Mnoho snehu, málo vody. — Veľké snehy, málo vody. Studený máj, v stodole raj. — Studený máj, na poli raj. — Na jar cent dažďa, funt blata. — Na jar za mericu dažďa, za štvrtku blata. — Na jar za voz dažďa, za hrsť blata. — Do Ducha nespúšťaj sa kožuha a po Duchu zas v kožuha. — Do Ducha nespúšťaj sa kožuha a po Duchu pripáš si ho k bruchu.

Uvedené príklady ukazujú, že popri pranostikách, ktoré majú celkom zmeravenú konštrukciu a nemenné lexikálne zloženie — tých je väčšina, a preto príklady na ne neuvádzame —, existujú tu aj prípady s konštrukčnou aj lexikálnou premenlivosťou. Pri pranostikách teda podobne ako pri vlastných frazémach jestvuje jav variantnosti. Je celkom logické, že práve

oblasť syntaxe a slovného zloženia poskytuje aj tu najviac možností variability. Uvedené podoby si pritom zachovávajú nezmenený význam, možno tu teda naozaj hovoriť o syntaktických, lexikálnych alebo zmiešaných variantoch tých istých pranostík.

Pri premenlivosti formálnej stránky pranostík však nachádzame aj typ, ktorý nie je bežný vo vlastnej frazeológii, ba ani pri ostatných paremiologických útvaroch. Ide o prípady, v ktorých ustálené zmeny lexikálneho zloženia, resp. zmeny v distribúcii zložiek prinášajú aj zmenu významu. Porov.: *Jasné Vianoce, tmavé stodoly.* — *Tmavé Vianoce, jasné stodoly.* K variantom *Na jar cent dažďa, funt blata* atď. existujú aj takéto významovo odlišené, no medzi sebou zasa variantné pranostiky: *V jeseni funt dažďa, cent blata.* — *V jeseni za štvrtku dažďa, za mericu blata.* — *V jeseni za hrst dažďa, za voz blata.* Ide o pranostiky, ktoré navzájom zreteľne súvisia. Vychádzajú z rovnakej, resp. modifikovanej obraznosti (z rovnakej alebo obrátenej vnútornej formy), majú modifikované rovnaké zloženie slov. Význam jednotlivých členov takýchto dvojíc je však vlastne opačný. Vzniká tu otázka, ako hodnotiť takéto prípady. Významový rozdiel napovedá, že nejde o varianty v bežnom zmysle, ako ich chápe napr. frazeológia. Na druhej strane však nemožno obísť fakt, že ide o dvojice vyznačujúce sa reverzibilitou istých zložiek aj svojho významu. V takomto širšom zmysle tu budeme tiež hovoriť o variantoch, konkrétne o reverzibilných variantoch príslušných pranostík.

Sledovali sme všetky typy ustálenosti, ktoré sa bežne vymedzujú pri vlastných frazémach. Ukázalo sa, že pranostiky sa podobne ako vlastná frazeológia vyznačujú všeobecne vysokou mierou ustálenosti, pravda, aj ony pripúšťajú istú variantnosť. Z povedaného vyplýva, že pri ustálenosti nie sú medzi vlastnou frazeológiou a pranostikami nejaké podstatné rozdiely, hoci isté diferencie sme aspoň pri niektorých podtypoch ustálenosti predsa zistili.

Druhou závažnou vlastnosťou frazeológie je vlastnosť, ktorá sa označuje niekedy ako obraznosť alebo prenesenosť významu, inokedy ako sémantická transformácia. Túto vlastnosť chápeme široko, nie iba ako obraznosť v tom zmysle, ako o nej hovorí napr. literárna veda, ale ako hocikaké posuny významu celej jednotky. Aká je významová platnosť pranostík, čím sa vyznačuje ich význam? Pre väčšinu z nich je príznačná obraznosť, prenesenosť významu. Sú tu rozličné metaforické alebo metonymické posuny významov. Na druhej strane je pre ich význam typické, že aspoň jeden ich komponent (zvyčajne kľúčový, na ktorý sa celá pranostika viaže) nemá posunutý význam, platí aj v zložení pranostiky v základnom význame. Keď sa v pranostike vyskytujú slová *jar, jeseň, Vianoce* atď., význam celej jednotky sa naozaj nejako dotýka jari, jesene, Vianoc atď. V skutočných pra-

nostikách teda nepoznáme typy významových posunov, ktoré sú príznačné pre vlastnú frazeológiu, pre jej jadro, kde je iba slabá alebo dokonca kde nie je nijaká motivovanosť významu celej jednotky významami jednotlivých zložiek.

Pranostiky zo sledovaného hľadiska, pre určenie frazeologickosti podstatného, korešpondujú iba s najvoľnejšími typmi frazém, s frazémami, pri ktorých je komponentom slovo s frazeologicky viazaným významom, resp. dokonca slovo s nominatívnym významom (porov. Kučerová, 1980). Ide teda o korešpondenciu s tzv. frazeologickými spojeniami a frazeologickými výrazmi. O frazeologickosti týchto typov jednotiek sa však vo frazeologickej literatúre dosť často pochybuje. Neprekvapuje preto, že ani pranostiky, medzi ktorými niet jednotiek, ktoré by korešpondovali s centrálnymi typmi frazém (frazeologické zrasty a frazeologické celky), sa bežne do frazeológie nezahrnujú.

V uvedenom porovnaní možno dokonca ísť ešte ďalej a zistiť, že ani korešpondencia pranostík s najvoľnejšími druhmi frazém nie je celkom úplná. Aj pri najvoľnejších typoch vlastných frazém badať isté zovšeobecňujúce významové prvky, kým pri pranostikách aj napriek prvkom gnómickeho vždy ostáva konkrétna významová zviazanosť s istým javom v prírode, s istým dátumom atď. Práve v tomto fakte možno vidieť východisko pre odlišovanie pranostík od frazeológie.

Situácia je v tomto prípade podobná problematike zaraďovania alebo nezaraďovania citátov a okridlených výrazov do frazeológie. Kým sa istý výraz uplatňuje iba v základnej situácii, kým teda neprekračuje hranice svojej pôvodnej motivácie, hodnotíme ho ako citát, teda ako jednotku nefrazeologickej povahy. Ak sa však výraz dostáva aj do iných komunikatívnych situácií, teda ak sa jeho význam nejakým spôsobom posúva, pokladáme ho už za okridlený výraz a zároveň ho zaraďujeme do frazeológie. Podobne aj výroky o počasí, prírodných javoch, v ktorých sa rozšírila pôvodná motivácia, prestali sa pokladať za pranostiky a stali sa vlastnými frazémami.

Rozbor významovej stránky pranostík ukázal, prečo sú tieto jednotky javom na samom okraji frazeológie, prečo sa bežne hodnotia ako ustálené výroky nefrazeologickej povahy. Ak k tomu pripočítame dosť bežné tendencie nezaraďovať do frazeológie nič z vlastných paremiologických útvarov, je spomínaný prístup dosť pochopiteľný.

Tretiu zo základných vlastností frazém, totiž expresívnosť, majú zreteľne aj pranostiky. Spomínaná obraznosť spolu s osobitnou výstavbou (častá dvojčlenná stavba, paralelizmus alebo antitéza, osobitné rytmické vlastnosti aj rým) zreteľne signalizuje prítomnosť tejto vlastnosti aj pri pranostikách.

Ak zhrnieme výsledky predchádzajúcej konfrontácie pranostík s vlastnosťami frazémy, vychodí zistenie, že obidve jednotky majú niektoré znaky analogické (hoci s rozličnými prejavmi), ale povahou svojej sémantiky sa od seba dosť zreteľne odlišujú. Keďže však v tomto prípade ide o podstatný rozdiel — nesmieme zabudnúť na opodstatnené výroky frazeológov (napr. Ch. Bally, S. Skorupka a i.), že pri vymedzovaní aj triedení frazeológie je rozhodujúca sémantická stránka, pranostiky možno pokladať za súčasť frazeológie iba vtedy, ak sa jej predmet chápe veľmi široko. Pri bežnom alebo dokonca užšom chápaní frazeológie stoja pranostiky dosť zreteľne za jej hranicami.

Literatúra

KUČEROVÁ, E.: Ustálené slovné spojenia s frazeologizovaným komponentom. *Slavica Slovaca*, 15, 1980, s. 237–248.

MELICHERČÍK, A.: Adolf Peter Záturský a slovenské príslovia. In: ZÁTURSČÝ, A. P.: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. 3. vyd. Bratislava, Tatran 1974, s. 17–40.

MLACEK, J.: *Slovenská frazeológia*. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 119 s.

PALKOVIČ, K.: *Nárečový výskum*. Bratislava, Univerzita Komenského 1974. 121 s. (Skriptá.)

PROFANTOVÁ, Z.: K poetike pranostík. Referát na seminári o súčasných problémoch paremiológie v Smoleniciach 1980.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. 3. zv. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 911 s.

ZÁTURSČÝ, A. P.: *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. 3. vyd. Bratislava, Tatran 1974. 756 s.

Ladislav Trup

PROBLEMATIKA „ZRADNÝCH SLOV“ V SLOVENČINE A ŠPANIELČINE

S metaforickými spojeniami „zradné slová“ či „falošní priatelia“ (z franc. faux amis) sa často stretávame v teórii a praxi prekladu a tlmočenia, ako aj pri vyučovaní cudzích jazykov. Tieto lexikálne jednotky sa zvyčajne chápu ako slová, ktoré svojím pôvodom (majú napr. spoločný latinský či grécky etymón) alebo morfológickou a fonológickou štruktúrou si v dvoch jazykoch zodpovedajú, ale vývojom v rôznych jazykových prostrediach nadobudli odlišný význam.

Zradné slová sú v podstate výsledkom medzijazykovej interferencie,

ktorú možno nazvať aj ako pôsobenie podobnosti (analogie).¹ Sú zvlášť nebezpečné pre neskúsených, začínajúcich prekladateľov a tlmočníkov, pretože vyvolávajú klamný dojem, že ich transformovanie do druhého jazyka je takmer automatické, bezproblémové. V skutočnosti však v tomto procese môže dôjsť k viacerým omylom a nedopatreniam.

V súčasnosti sa problematike zradných slov (ZS) venuje značná pozornosť a skúma sa nielen vo vzájomnom vzťahu príbuzných jazykov, ale aj medzi jazykmi typologicky a geneticky odlišnými, nepríbuznými, o čom svedčí množstvo teoretických prác.² Okrem toho netreba zabúdať ani na výskyt špeciálnych slovníkov, ktoré si v tej či onej podobe uchovávajú vo svojich názvoch pomenovanie „falošní priatelia prekladateľa“.³

Výskyt a funkcia ZS v jazyku je problém praktický i teoretický a možno ho skúmať z viacerých aspektov a na rôznom materiáli. Je isté, že inak „sa správajú“ zradné slová v medziach príbuzných jazykov (napr. slovenčina — čeština, slovenčina — ruština) a iná je situácia v jazykoch, ktorých príbuznosť je vzdialenejšia (napr. slovenčina — španielčina). Ako zdôrazňuje R. A. Budagov, v súvislosti so ZS je dôležité brať do úvahy aj rozlíšenie medzi písaným a hovoreným jazykom: ZS môžu byť zdrojom omylov v hovorenom jazyku, ale oveľa častejšie a nebezpečnejšie sú v písanom prejave.⁴ V bežnom rozhovore napr. niekedy ani nebadáť rozdiel medzi slovenským prídavným menom *pozitívny* a španielskym *positivo* (tým skôr, že pri ústnom preklade vždy je možné nejakým spôsobom „obísť“ problematické alebo nie celkom jasné slovo). V písanom jazyku však nie je prípustné prehliadať podobné rozdiely. Takto uvedené adjektíva sa na prvý

¹ Porov. THIEMER, E.: Die „falschen Freunde“ als Erscheinung zwischensprachlicher und innersprachlicher Interferenz. Fremdsprachen, 4, 1979, s. 263.

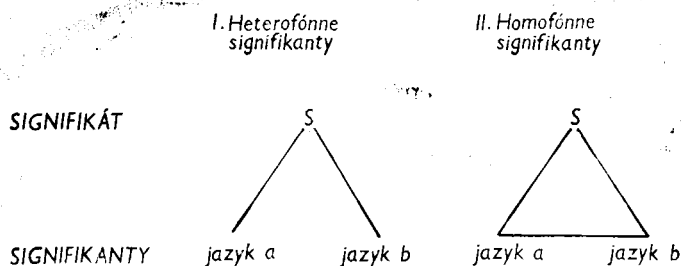
² Porov. napr. BUDAGOV, R. A.: Ložnyje družja perevodčika. In: Čelovek i jeho jazyk. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1976, s. 267–274; PERL, M. — WINTER, R.: Zum Problem der „false friends“. Fremdsprachenunterricht, 4, 1972, s. 183–185; PERL, M. — SCHIESZL, K.: Kontrastiver Sprachvergleich und das Problem der „falschen Freunde“ im Deutschen und Spanischen. Fremdsprachen, 3, 1977, s. 196–200; COPCEAG, D.: Los „falsos amigos“ y la teoría de la traducción. Español Actual, 31, 1976, s. 33–38; JUHÁSZ, J.: Probleme der Interferenz. Budapest 1970; FIRLE, M. — HOVORKOVÁ, A.: Die „faux amis“ unter den Fremdwörtern im Deutschen und im Tschechischen. Cizí jazyky ve škole, 6, XXIII — 1979/80, s. 262–267; HELLER, K.: Das Fremdwort in der deutschen Sprache der Gegenwart, Leipzig 1966; RADINA, O.: Zrádná slova ve francouzštině. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1975 atď.

³ Napr. AKULENKO, V. V. a kol.: Anglijsko-ruskij i rusko-anglijskij slovar' ložnych družej perevodčika. Moskva, Sovetskaja enciklopedija 1969, 383 s.; MURAVIEV, V. L.: Faux amis ili ložnyje družja perevodčika. Moskva, Prosveščenie 1969, 47 s.; DUPONT, L.: Les faux amis espagnols. Paris — Genève 1961; Les pièges du vocabulaire italien. Genève 1965; GOTLIB, K.: Nemecko-ruskij i rusko-nemeckij slovar' ložnych družej perevodčika. Moskva, Sovetskaja enciklopedija 1972, 448 s. a i.

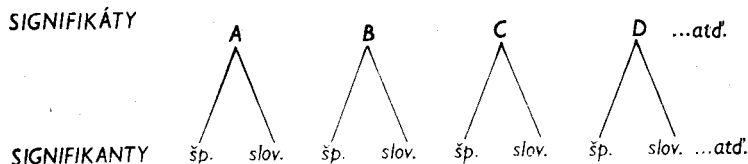
⁴ BUDAGOV, R. A.: op. cit., s. 268.

pohľad zdajú totožné, ich zhoda je však len čiastočná: zhodujú sa vo významoch: 1. kladný (op. negatívny); 2. zodpovedajúci skutočnosti, skutočný, dokázaný, vecný, istý; 3. kladný, priaznivý, úspešný; 4. majúci kladnú hodnotu, kladný (pól, náboj, elektrón). Na druhej strane zas špan. termín *ciencias positivas* prekladáme do slovenčiny ako *exaktné vedy*, navyše *positivo* v kubánskom variante španielčiny znamená v istých kontextoch „pokrokový, revolučný“ (*actitud positiva* = revolučný postoj, revolučné stanovisko)⁵ atď.

V mysli prekladateľa (ako napokon v mysli každého bilingvistu) sa formuje systém vzájomných vzťahov medzi dvoma jazykmi. V rámci tohto systému každý jazykový znak možno chápať ako určitý typ mikroštruktúry, ktorú tvoria tri prvky: signifikát (spoločný) a dva signifikanty. Vzťahy medzi uvedenými elementmi predstavujú dva rozdielne aspekty podľa toho, či ide o homofónne alebo heterofónne signifikanty. Vznikajú tak dva možné varianty:⁶

Prvý typ – mikroštruktúry, ktoré D. Copceag vzhľadom na ich grafické znázornenie nazýva „angulárne“⁷ – funguje ako pravidlo (pravda, nie všeobecné a výlučné) v takých jazykoch, ktoré sa vyznačujú malými formálnymi podobnosťami (napr. slovenčina – španielčina), kým druhý typ – „trojuholníkové“ štruktúry – sa vyskytuje prevažne v príbuzných jazykoch. Text, ktorý sa prekladá zo slovenčiny do španielčiny alebo zo španielčiny do slovenčiny, chápaný z hľadiska množstva jeho konštitutívnych lexikálnych prvkov, vystupuje v takejto podobe:

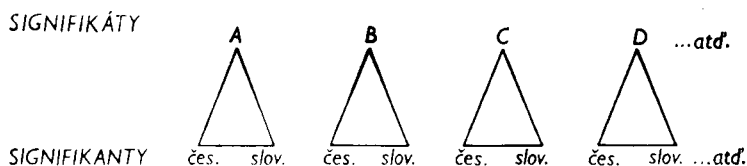

⁵ DUBSKÝ, J. a kol.: Velký španělsko-český slovník II. 1. vyd. Praha, Academia 1977, s. 417.

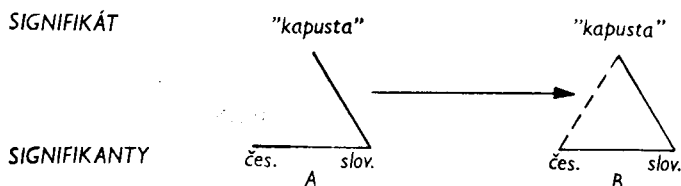
⁶ COPCEAG, D.: op. cit., s. 34 n.

⁷ Ibid., s. 34.

Pri preklade napr. z češtiny do slovenčiny alebo naopak väčšiu časť lexiky (alebo aspoň jej podstatnú časť) možno znázorniť odlišným spôsobom:

V rámci tejto schémy ZS predstavuje atypickú mikroštruktúru. Predpokladajme, že používateľ slovenského jazyka — prekladateľ nepozná význam českého substantíva *kapusta* (= kel) a stretne sa s ním v texte, v ktorom všetky české slová s výnimkou uvedeného podstatného mena sa zhodujú z hľadiska významu so svojimi slovenskými homofónami:

Atypickú mikroštruktúru A prekladateľ transformuje na typickú „trojuholníkovú“ mikroštruktúru B v súlade so všeobecnou schémou česko-slovenských lexikálnych vzťahov. V dôsledku priamej asociácie medzi obidvoma signifikantmi (čes. *kapusta* — slov. *kapusta*) sa vytvára nesprávna asociácia (znázornená prerušovanou čiarou v obraze B) medzi českým signifikátom a signifikantom, ktorý predstavuje slovenské homonymum, a tak môže dôjsť k nesprávnemu prekladu.

Na základe získaného materiálu sa teraz pokúsime o určitú klasifikáciu ZS, ktoré sú výsledkom medzijazykovej interferencie medzi slovenčinou a španielčinou. Omyly pri používaní týchto „internacionalizmov“ v obidvoch jazykoch vznikajú najčastejšie vtedy, keď hovoriacemu buď nie sú známe adekvátne alebo ekvivalentné významy a spôsoby použitia relatívne malého počtu ZS, alebo tým, že rozdiely sa zanedbávajú, pretože v danej situácii nie je k dispozícii žiadne iné slovo. V rámci ZS existuje medzi slovenčinou a španielčinou viacero druhov nezhôd:

1. Vari najtypickejšie sú také zradné slová, ktoré majú dva póly: jednak má výraz inú podobu, než akú očakávame (napr. náš výraz *dislokácia* nezodpovedá špan. slovu *dislocación*, ale slovu *repartición*). jednak má tento

očakávaný výraz v druhom jazyku odlišný význam (*dislocación* znamená „rozpad, rozloženie“, „vyklbenie“). Podobne *benzín* (motorový) je po španielsky *gasolina*; špan. *bencina* je iný druh benzínu (používaný v medicíne, na čistenie a pod.); *kompas* = *brújula*, špan. *compás* znamená 1. kružidlo, 2. gyrokompas, 3. takt (v hudbe), 4. tempo.⁸

2. Inou zradnosťou sa vyznačujú slová, ktoré takisto majú namiesto očakávaného ekvivalentu iný, ale pri ktorých očakávaná podoba v druhom jazyku vôbec neexistuje. Sú to tzv. jednosmerné zradné slová:⁹ *maturing* (*abiturient*) sa povie *bachiller* – a tu sa zradnosť končí. Podobne: *hospital* – *presencia en las clases*; *statist* – *figurante*; *röntgen* – *radioscopia* a pod.

3. Ďalší prípad môže nastať vtedy, keď slovo má v jednom jazyku širší alebo všeobecnejší význam ako v druhom jazyku: slov. výraz *idióm* značí „svojrázny zvrät, fráza dajakého jazyka“, špan. termín *idioma* značí „jazyk (všeobecne)“; slovom *havária* sa v slovenčine chápe „nehoda, nešťastie, škoda zapríčinená poškodením dopravného prostriedku (lietadla, lode, auta) za cesty“, kým v španielčine je význam slova *avería* užší – vzťahuje sa spravidla na lodné katastrofy.

4. Osobitne sa možno ďalej zmieniť o takých lexikálnych jednotkách, ktoré sú zradné len v istých situáciách alebo spojeniach: sú teda zradné príležitostne. Tak napr. za slovenský výraz *batéria* očakávame v španielčine *batería*. Toto slovo tu naozaj existuje, ale vo významoch „blokovaný chladič“, „skupina strojov“, „batéria“ (anódová, mriežková, katódová) atď. V tomto prípade teda nemožno hovoriť o žiadnej zradnosti. Ak však chceme pomenovať jednotlivý článok napr. tranzistorového prijímača, musíme použiť slovo *pila*. Špan. *acción* znamená skôr „činnosť“, „účinnosť“ než „akcia“; slov. *akcia* sa najčastejšie vyjadruje výrazom *operación*, ktorý je však v španielčine polysémický.

5. Ďalším typom je štylistická neekvivalentnosť slov, príp. slovných spojení. Na ilustráciu uvedieme podst. meno *humánnosť*, ktoré je medzinárodné. Jeho „humánnosť“ význam je zrejmý. V španielčine však *humanidad* má nielen význam filozofický, ale aj vyslovene fyzický: je to nielen „prírodnosť človeka“, ale aj jeho „korpulencia“, „telnatosť“, „tučnota“, napr. *tener gran humanidad* = byť pri sebe, byť tučný.

6. Samostatnú kategóriu tvoria zradné zemepisné slová (niektoré prípady uvádzame v osobitnom prehľade). Zaradíme sem aj také zradné slová, ktoré súvisia (i keď zdanlivo) s určitou zemepisnou oblasťou: *francúzsky*

⁸ Tieto plnohodnotné zradné slová sa nazývajú aj dvojsmernými. Porov. RADINA, O.: op. cit., s. 8.

⁹ Ibid., s. 8.

klúč nazývajú Španieli *llave inglesa* (teda „anglický“); slov. *vlašský šalát* = špan. *ensalada rusa* a pod. Sú prípady, keď slovenčina – na rozdiel od španielčiny – neuvádza zemepisný pojem vôbec: *horolezec*, *horolezectvo* sa vyjadrí v španielčine *alpinista*, *alpinismo* (deriváty od názvu *Alpy*), *ružičkový kel* = *col de Bruselas*, *vínny destilát* = *aguardiente catalán*, ale stretávame sa aj s opačným prípadom, keď príslušné pomenovanie v španielčine neobsahuje „zemepisné“ adjektívum: *španielsky vtáčik* = *bisté relleño* (doslova „plnený biftek“), *eidamský syr* = *queso de bola* a iné.

7. Fiktívna významová podobnosť medzi lexikálnymi jednotkami vedie neraz k utváraní takých slov, ktoré sa v španielčine nevyskytujú. Lahko môže dôjsť napr. k preloženiu slovenského výrazu *markantný* (zjavný, zrejmý, nápadný) neexistujúcim španielskym slovom *marcante* (správne *marcado*). Tu môže vzniknúť otázka, na základe akého mechanizmu vznikajú podobné hypotetické výrazy. Dá sa to vysvetliť tým, že sú výsledkom medzijazykovej interferencie, ale rovnako primerané sa zdá aj iné riešenie: prekladateľ tvorí slovo **marcante* v domnienke, že je utvorené od základu *marcar* analogicky podľa *tolerar* (tolerovať) – *tolerante*, *cortar* (rezať, krájať, strihať) – *cortante*, *tajar* (rezať, sekať) – *tajante* atď. To znamená, že zdroj omylu možno hľadať aj v poznatkoch tvorenia slov v španielčine, ktoré si používateľ osvojil, a treba ho chápať ako dôsledok interferencie v rámci daného jazyka.

Niektorí lingvisti¹⁰ hovoria v tejto súvislosti o analógii alebo „tlaku systému“, čo možno v našom prípade znázorniť takto:

slov.	špan.
tolerantný	tolerante
ostrý	cortante
zahrotený	tajante
markantný	*marcante

8. Iným typom vzťahov v oblasti zradných slov je jednoslovné pomenovanie v jednom jazyku oproti viacslovnému pomenovaniu v druhom jazyku, napr. pojem *klavír* (krídlo) sa v španielčine vyjadří spojením *piano de cola* (doslova „klavír s chvostom“); *tanker* = *buque tanque*, *buque cisterna* atď.

¹⁰ COPCEAG, D.: op. cit., s. 37.

9. Napokon spomenieme prípad, keď slovo má v niektorom jazyku jeden význam, v druhom jazyku je však viacvýznamové, napr. slovenský výraz *arogantný* znamená „namyslený, bezočivý, bezohľadný“, v španielčine má slovo *arrogante* tieto významy: 1. adoptujúci, osvojujúci, 2. arogantný, namyslený, 3. statočný, udatný, chrabrý, neohrozený, 4. švárny, pôvabný, 5. chvastavý.

Vo vymenúvaní ďalších typov vzťahov v oblasti zradných slov by sa dalo pokračovať. Ak totiž vezmeme do úvahy, že každý z uvedených typov má svoje varianty, ich celkový počet sa v podstate zvýši. Osobitne možno hovoriť napr. aj o takých slovách, ktoré sú zradné len čiastočne (predponou, príponou alebo nejakou pravopisnou zvláštnosťou), o „falošných priateľoch“ z frazeologického (syntaktického) hľadiska a pod. Problematika zradných slov je zložitá a odhalenie mechanizmu ich fungovania v jazyku si vyžaduje detailnejší prístup k tejto otázke a hlbšiu analýzu. Našou úlohou však bolo skôr poukázať na najčastejšie sa vyskytujúce typy zradných slov ako výsledok interferencie medzi dvoma nepříbuznými jazykmi – slovenčinou a španielčinou.

Na záver uvádzame prehľad niektorých zradných slov v slovenčine a španielčine, ktoré sú diferencované podľa stanovených kritérií:

1. Medzijazyková interferencia

1.1. zradné slová na sémantickej báze

1.1.1. slovensko-španielska sémantická interferencia:

a b s o l v e n t – ex alumno; graduado, licenciado; egresado; alumno diplomado
a b s o l v o v a ť (niečo) – cursar (una escuela, un colegio, estudios en cierta materia); terminar los estudios, terminar un curso; graduarse (en la universidad); **a b s o l v e n** – oslobodiť, zbaviť (práv.)

a k t (napr. ženský akt) – desnudo; **a c t o** – 1. čin, skutok; výkon, úkon, 2. akt (dejstvo divadelnej hry), 3. pojednávanie (súdne, úradné a i.), 4. slávnosť, oslava; manifestácia, míting; slávnostné vystúpenie (ceremoniál, obrad, akt)
a k t (úradný spis, listina, doklad, akt) – **expediente**; **a c t a** – záznam, zápis (schôdze), protokol (súdny, záverečný)

a p a r t n ý (zvláštny, osobitný, neobyčajný, vkusný, nápadný) – extraordinario; exquisito; **a p a r t e** – 1. stranou (napr. poner un objeto aparte), 2. bokom, obďaleč, neďaleko (napr. hacer rancho aparte)

a r t i s t a (varietný, cirkusový alebo kabaretný umelec) – artista circense; acróbata; **a r t i s t a** – umelec

a r t i s t i k a – arte circense; acrobatismo

a r t i s t i c k ý – circense, acrobático

b i l i a r d a (tisíc biliónov) – mil billones; **b i l l a r d a** – 1. biliard, 2. pasca (Honduras, Guatemala)

d á t u m – fecha, data (datar = poner la data; napr. datar una carta); **d a t o** – údaj, podklad; fakt

d e l i k á t n y (lahodný, jemný, chutný) – rico; sabroso; exquisito; **d e l i c a d o**

– 1. chorľavý, citlivý, krehký; 2. útlocitný, jemnocitný, ohľaduplný, 3. urážlivý, 4. vtipný, bystrý
 delicatessa (lahôdka, pochúťka, špecialita) – algo exquisito; plato exquisito; plato fino; delicadez – 1. chúlость, slabosť, 2. ľahostajnosť, nedbanlivosť, lenivosť, 3. jemnosť, nežnosť, 4. pozornosť; delicadeza – 1. chúlость, háklivosť, 2. nedotklivosť, prehnaná úzkostlivosť, 3. dôvtip
 demonstrant – manifestante
 demostración – manifestación; demonstración – 1. dôkaz, 2. prejav (citov, lásky): una demonstración de cariño
 demostrar – manifestar; desfilar; demostrar – 1. dokázať, preukázať, 2. prejať, dať najavo
 disertación (dizertačná práca) – tesis: tesis para el doctorado (doktorská dizertácia); disertación – 1. vedecká rozprava, stať, 2. vedecká prednáška
 diversia (rozvratná činnosť, záškodníctvo) – (actividad de) zapa; diversionismo (neologizmus); diversión – 1. zábava; rozptýlenie, 2. odvrátenie pozornosti (nepriateľa)
 dramaturgo – dramaturg
 dramaturgo – asesor; asesor literario (literárny poradca, asesor)
 dramaturgia – dramática
 elaborat – 1. (pejor.) = gýč – mamarracho, 2. písomné spracovanie námetu, témy, návrhu, spisu a pod. – trabajo elaborado (participium od *elaborar*)
 gimnázium – instituto (Španielsko, Lat. Amerika), colegio (Lat. Amerika), liceo (Chile); gimnasio – 1. telocvičňa, 2. gymnázium
 hektický (horúčkovitý, chorobný) – inquieto; nervioso; vertigioso; febril; héctico – 1. (lek.) hektický, tuberkulózný, 2. vyziabnutý; nedokrvný
 ignorar (úmyselne, zámerne si nevšimáť) – pasar por alto; desconocer; no hacer caso a alguien; no tratar con alguien; hacer caso omiso de algo; ignorar (= no saber) – nevedieť (o niečom), nepoznať
 invertir – invertir; invertir – (slávnostne) uviesť do úradu (investidura = slávnostný obrad uvedenia do úradu)
 inversión – inversión
 colaborant (pejor.) – colaboracionista; colaborador – spolupracovník
 compás – brújula; compás – 1. kružidlo, 2. gyrokompas, 3. takt (v hudbe), napr. al compás de la guitarra, 4. tempo
 konkurent (súper, sok; pretekár) – competidor; concurrente – 1. spoluúčinkujúci, 2. účastník, návštevník
 konkurencia (súťaž vôbec, súperenie) – competencia; concurrencia – 1. účasť, 2. účastníci, publikum, prítomní, 3. konkurencia, 4. zhuk (udalostí)
 konkurz (za kapitalizmu obchodný úpadok podniku) – quiebra; bancarrota; concurso – 1. zhuk (udalostí); 2. pomoc, príspevok, 3. súťaž, konkurz
 konkurovať (súperiť, súťažiť) – competir; concurrir – 1. zísť sa, zúčastniť sa (na niečom), 2. spolupracovať, 3. uchádzať sa (o niečo), 4. súhlasiť, zhodnúť sa (s niekým)
 concepto – borrador; bosquejo; esbozo; concepto – 1. pojem, predstava, 2. myšlienka, nápad, 3. názor, mienka
 lujoso – lujoso; lujurioso – zmyselný; smilný
 markantný – destacado; señalado; marcado

maximálny — máximo
miliarda — mil millones; **millarda** — asi tisíc, okolo tisíc
minimálny — mínimo
operatívny: 1. činný, aktívny, pôsobivý, účinný (o opatrení) — operativo,
 2. strategický — operacional, 3. týkajúci sa chirurgického zákroku — operatorio, napr. complicaciones postoperatorias = pooperačné komplikácie
parola (kniž. heslo) — consigna; **parola** — výrečnosť, dar reči
patentný (dôvtipne, vhodne riešený; praktický) — excelente, práctico, estu-
 pendo; **patente** — 1. zreteľný, zrejmý, jasný, zjavný, 2. samozrejmý
pregnantný (jadrný, presný, výstižný; plnoznačný) — conciso; expresivo;
 exacto
pregnantnosť — exactitud; concisión
prezídium — presidencia; mesa: presidium: presidencia del Consejo Su-
 premo de los Soviets; **presidio** — trestnica
princiálny — de principio; por principio; desde un principio; **princi-
 pal** — hlavný, podstatný
promovať — doctorarse, graduar de doctor; **promover** — 1. povýšiť (za-
 mestnanca), 2. spôsobiť, vyvolať (ťažkosti), 3. podať žalobu (práv.), 4. podpo-
 rovať
takt (v hudbe) — compás; **tacto** — 1. hmat, dotknutie, 2. takt, pozornosť,
 ohľaduplnosť
terrorizovať — sembrar el terror; **aterrorizar** — naľakať, vydesiť

1.1.2. španielsko-slovenská sémantická interferencia:

acción — 1. čin; činnosť, konanie, 2. akcia (účastina)
argumento — 1. argument, dôkaz, dôvod (= argumentación), 2. téma; fa-
 bula; námet, dej; obsah (= asunto, materia, rumario de una obra)
barraca — 1. chatrč, chalupa, búda, barak, 2. kôlna, sklad (Lat. Amerika)
emigrante — vysťahovalec (nepolitický); **emigrant** (politický) — emigrado;
 refugiado político
emigrar — 1. vysťahovať sa, 2. emigrovať
esposa — 1. manželka, 2. biskupský prsteň, 3. (plurál) putá
facultativo — fakultný, vedecký, 2. lekársky (posudok), 3. nepovinný,
 fakultatívny (študijný predmet), 4. ošetrojúci (personál)
función — 1. funkcia (činnosť, úrad, matematická f. a i.), 2. predstavenie
 (divadelné)
localidad — 1. obec, osada, miesto, 2. miestnosť, 3. sedadlo, miesto (v di-
 vadle a pod.), 4. vstupenka
máquina — 1. stroj, 2. (hovor.) aparát (fotografický), 3. (hovor. Kuba, Argen-
 tína, Chile) auto, 4. lokomotíva, 5. počítačový stroj
maquinista — 1. strojník, mechanik, 2. žeriavník, 3. vodič (električky),
 4. strojvodca, 5. konštruktér
nave — 1. loď, koráb, 2. chrámová loď, 3. hala (továrenská), 4. skladište
regular — 1. pravidelný, 2. rovnomerný, 3. usporiadaný, 4. obvyklý, normál-
 ny, 5. priemerný, prostredný, 6. riadny (člen)
sesión — 1. zasadanie, 2. predstavenie (filmové), 3. prevádzka

1.2. zradné slová na formálnej a gramatickej rovine

1.2.1. toponymá a antroponymá:

Andrej — *Andrés*, Antverpy — *Amberes*, Azerbajdžan — *Azerbaiján*, Bakchus — *Baco*, Bavorsko — *Baviera*, Gruzínsko — *Georgia*, Haag — *La Haya*, Kastílsko — *Castilla*, Kremeľ — *Kremlin*, Krištof — *Cristóbal*, Mexiko — *Méjico*, Mníchov — *Munich*, Moskva — *Moscú*, Sibír — *Siberia*, Slovan — *eslavo*, Slovensko — *Eslovaquia*, Skandinávia — *Escandinavia*, Štefan — *Esteban*, Ukrajina — *Ucrania*, Vezuv — *Vesubio*, Vincent — *Vicente*, Ženeva — *Ginebra*.

1.2.2. rozdiely v gramatickom rode:

alveola — *el alvéolo*, blokáda — *el bloqueo*, diabetes — *la diabetes*, dividenda — *el dividendo*, dynamo — *la dinamo*, epizóda — *el episodio*, freska — *el fresco*, garderóba — *el guardarropa*, hemisféra — *el hemisferio*, cholera — *el cólera*, konsonant — *la consonante*, Ialia — *el lirio*, leguán — *la iguana*, mačeta — *el machete*, metóda — *el método*, panika — *el pánico*, romanca — *el romance*, uniforma — *el uniforme*, variant — *la variante*, vokál — *la vocal*

1.2.3. rozdiely v gramatickej a fonologickej štruktúre a v slovnom prízvuku:

adaptácia — *adaptación*, admirál — *almirante*, aklimatizovať — *aclimatar*, aklimatizácia — *aclimatación*, akcionár — *accionista*, amnestia — *amnistía*, anachronický — *anacrónico*, antagonistický — *antagónico*, apologéta — *apologista*, asociálny — *antisocial*, ateista — *ateo*; *ateísta*, ateistický — *ateo*; *ateísta*, *ateístico*, autogram — *autógrafo*, bojkot — *boicoteo*; *boicot*, demisia — *dimisión*; *demisión*; 1. pokora; 2. galicizmus za *dimisión*, demisionovať (hovor. podať demisiu) — *dimitir*, *presentar su dimisión*, dementi — *desmentida*; *desmentido*, despota — *déspota*, diagnóza — *diagnóstico*, diskreditovať — *desacreditar*, diskutabilný — *discutible*, disproporcia — *desproporción*, diskvalifikovať — *descalificar*, diverzant — *diversionista*, diverzia — *diversionismo*, dynamika — *dinámica*, erotika — *erotismo*, Eskimák — *esquimal*, harmonický — *armonioso*, hystéria — 1. (hovor.) *histerismo*; 2. (lek.) *histeria*, imatrikulácia — *matriculación*, interpunkcia — *puntuación*, intervent — *intervencionista*, intonácia — *entonación*, karabinier — *carabinero*, kardinál — *cardenal*, katakomba — *catacumba*, komentátor — *comentarista*, konkretizovať — *concretar*, konzervatívny — *conservador*, koordináta — *coordenada* (ale: *coordinación*, *coordinador*, *coordinamiento*, *coordinante*, *coordinar*, *coordinativo*), labyrint — *laberinto*, lexikon¹ (náučný slovník) — *lexicón*, lexikón² (slovná zásoba jazyka) — *léxico*, mangán — *manganesco*, markíza (ochranná strieška) — *marquesina*, milicionár — *miliciano*, monarchický; monarchistický — *monárquico*, monokultúra — *monocultivo*, navigácia — *navegación*, ordináta — *ordenada*, paralelizmus — *paralelismo*, producent — *productor*, redigovať — 1. *redactor* (un *manuscrito* — slov.: upravovať rukopis z obsahovej a jazykovej stránky); 2. *dirigir* (una *revista* — slov.: viesť časopis); 3. *re-pasar* (korigovať), sadista; sadistický — *sádico*, soldateska — *soldadesca*, sopránistka — *soprano*, subtropický — *subtropical*, suverenita (zvrchovanosť) — *sobreranía*, špekulant — *especulador*, štatistika — *estadística*, technokrat — *tecnócrata*, teoretik; teoretický — *teórico*.

Daniela Žabková

O VZŤAHU MEDZI FREKVENCIOU A SLOVOTVORNÝMI MOŽNOSTAMI MOTIVUJÚCICH SLOV

V súčasnom období sa výskum tvorenia slov sústreďuje na skúmanie slovotvornej motivácie. Zisťuje sa totiž, že slovotvorná motivácia je závažným konštituentom v slovnej zásobe a má svoj význam aj pre typológiu textov.

Pre slovenčinu je výskum slovotvornej motivácie osobitne zaujímavý tým, že dve tretiny slovnej zásoby slovenčiny tvoria slovotvorne motivované slová. Ukazuje sa, že jestvuje celá sústava korešpondencií a vzájomných vzťahov medzi takými veličinami v lexikálnom systéme, ako je významová štruktúra slova, jeho frekvencia, motivovanosť a vlastná motivačná potencia slova, teda schopnosť slova slúžiť ako motivujúce slovo pre ďalšie slová a tým vytvárať slovotvorné čelade (hniezda).

Slovenská derivatológia sa však doteraz viac orientovala na výskum slovotvorného systému ako súboru slovotvorných typov a kategórií (porov. napr. Horecký, 1971) a menej sa orientovala na skúmanie derivácie smerom od motivujúcich slov. Dôležitý krok v tomto smere znamenajú výskumy K. Buzássyovej (1974). Pravda, autorka nepracuje s pojmom slovotvorného hniezda, no jej pojem slovotvornej paradigmy nie je od „hniezdového“ chápania slovotvorného systému príliš vzdialený. V jej prácach sa detailne skúmajú najmä sémantické predpoklady konštituovania slovotvorných paradigiem; pri takomto zameraní nebolo potrebné využívať vo väčšom rozsahu štatistické údaje. A tak sa donedávna vo väčšej miere nevyužívali podnety, ktoré pre takýto výskum vyplývajú z niektorých prác J. Horeckého (napr. 1963). V českej jazykovede už roku 1963 M. Dokulil upozornil na mnohodimenzionálnosť slovotvorného systému a v súvislosti s tým na možnosť skúmať slovotvorný systém prostredníctvom slovotvorných súradníc. Jeho projekt však doteraz ešte nebol realizovaný.

Teoretický prístup k slovotvornému systému ako systému slovotvorných čeladi sa v širšom meradle uplatňuje iba v poslednom desaťročí v ZSSR, kde priekopníkom tejto metódy je A. N. Tichonov (1971, 1974). Ani v jeho prácach sa však štatistické metódy nevyužívali (podrobnejší výklad jeho koncepcie podávajú J. Furdík — K. Buzássyová — J. Bosák, 1975).

Niektoré štatistické zákonitosti výstavby slovotvorných čeladi skúmal P. Guiraud (1969). Platnosť jeho postupov na slovenskom lexikálnom materiáli overovali S. Bartoš (1974), T. Jakabčinová (1976) a J. Furdík (1976, 1978). P. Guiraud a podľa neho v slovotvornom výskume slovenčiny T. Jakabčinová uviedli zaujímavé údaje o vzťahu sémantickej štruktúry a moti-

vačnej potencie slov. P. Guiraud zistil niektoré dôležité korešpondencie medzi bohatstvom sémantickej štruktúry slov a ich frekvenciou. Podľa jeho výskumov existuje aj súvzťažnosť medzi bohatstvom významovej štruktúry slov a rozsahom ich slovotvorných čeladi. Podobný výskum ako P. Guiraud robila u nás T. Jakabčinová; pokúsila sa zistiť, či základné štatistické zákonitosti, ktoré uvádza P. Guiraud pre angličtinu, francúzštinu a nemčinu, platia aj pre slovenčinu. Došla k záveru, že slová s extrémnym počtom významov nie sú vhodné ako motivujúce slová. Z jej výskumu vyplýva, že najväčšiu motivačnú potenciú majú slová s tromi až šiestimi významami. Motivačná potencia pri slovách s väčším alebo menším počtom významov je menšia.

S. Bartoš skúmal motivačnú potenciú slovných druhov a zistil, že slovné druhy sa nezúčastňujú rovnako na vytváraní slovotvorne motivovanej časti slovnej zásoby. Z hľadiska frekvencie S. Bartoš konštatoval zhodne s J. Furdíkom (1978), že slovotvorne motivované slová majú v textoch nízku frekvenciu.

Čím je relatívna frekvencia slov vyššia, tým je motivovaných slov menej. J. Furdík (1976) poukázal aj na rozdiely v nemotivovanosti najfrekventovanejších slov a menej frekventovaných slov. Kým nemotivovanosť najfrekventovanejších slov je bezprostredným prejavom ich priamej spätosti s označenými javmi objektívnej reality, nemotivovanosť menej frekventovaných slov má často iné príčiny (napr. prevzatosť, špecifická identifikačná funkcia vlastného mena a pod.).

Doteraz sa však ešte neskúmalo, aký je vzťah medzi frekvenciou slov a ich motivačnou potenciou. Náš príspevok je pokusom poukázať na čiastkové výsledky v tomto smere.

Na rozdiel od T. Jakabčinovej, ktorá vo svojej práci vychádzala z počtu významov slov, pokúsili sme sa o skúmanie slovotvorných čeladi podľa frekvencie ich motivujúcich slov. Možno tu vyjsť z predpokladu, že skupina slov s približne rovnakou frekvenciou bude mať základné lexikálne vlastnosti (paradigmatické, syntagmatické a pragmatické) v zásade podobné (napr. vzťahy monosémie a polysémie, vzťahy polylexie, kontextovú spájateľnosť, expresivitu a štylistickú hodnotu). Preto sme si zvolili tri skupiny slov podľa ich relatívnej frekvencie zistenej z frekvenčného slovníka slovenčiny (Mistrík, 1969). Ako slová z pásma s vysokou frekvenciou sme vybrali slová s relatívnou frekvenciou 100–110. Do skupiny slov so strednou frekvenciou sme vzali slová s relatívnou frekvenciou 10 a ako slová s nízkou frekvenciou sme vybrali slová s relatívnou frekvenciou 1. Vždy išlo o slovotvorne nemotivované slová. Pri frekventovanejších slovách išlo o domáce alebo zdomácnené slová. Pri slovách s nižšou frekvenciou sa zhodne s pozorovaniami J. Furdíka (1976) ukázalo, že domáce nemotivované slová sú

medzi nimi zriedkavé. Preto sme do tohto súboru slov zahrnuli aj prevzaté slová. Ich prevzatosť však neznamená, že sú to prvky z periferie slovnej zásoby. Už samo ich zachytenie vo frekvenčnom slovníku je dôkazom ich zaradenosti do lexikálneho systému slovenčiny; môžeme ich pokladať za prvky z prechodnej sféry slovnej zásoby.

Pri všetkých slovách sme sa pokúsili rekonštruovať ich slovotvorné hniezdo, ale len kvantitatívne. Nešlo nám o naznačenie presnej motivácie – jej smeru, stupňa a derivačných postupov, ale o zistenie počtu slov s totožnou koreňovou morféomou, ktorá je synchrónne totožná s koreňovou morféomou zvoleného nemotivovaného slova.

Pokúsili sme sa zistiť dve veličiny: 1. štatistický priemer počtu derivátov pripadajúceho na jedno slovo z príslušnej frekvenčnej skupiny, 2. vzájomný pomer medzi číslom vyjadrujúcim relatívnu frekvenciu slova (F) a číslom vyjadrujúcim počet derivátov slova (D). Tento podiel sme vy počítali podľa vzorca $\frac{F}{D}$.

Z každej frekvenčnej skupiny sme vybrali 10 slov. Do úvahy sme brali len plnovýznamové slová, lebo neplnovýznamové slovné druhy nemôžu byť konštituentom slovotvornej čelade. V každej skupine sme pracovali so štyrmi substantívami, troma adjektívami a troma slovesami. Náš výber možno zdôvodniť tým, že iba uvedené slovné druhy sú slovotvorne aktívne a podstatné mená sú navyše základným pomenovacím slovným druhom.

Zo slov s vysokou frekvenciou sme vybrali:

substantíva:	<i>auto</i>	: F – 108, D – 71
	<i>brat</i>	: F – 104, D – 36
	<i>host</i>	: F – 108, D – 26
	<i>vlas</i>	: F – 103, D – 35
adjektíva:	<i>milý</i>	: F – 107, D – 98
	<i>nízky</i>	: F – 104, D – 30
	<i>tvrdý</i>	: F – 103, D – 55
slovesá:	<i>mlčať</i>	: F – 107, D – 41
	<i>spievať</i>	: F – 106, D – 70
	<i>učiť (sa)</i>	: F – 103, D – 100

Priemer počtu derivátov na 1 slovo: 56,2. Vzájomný pomer frekvencie a derivátov: 2,31.

Zo stredného derivačného pásma slov sme pracovali s týmito slovami:

substantíva:	<i>chata</i>	: F – 10, D – 9
	<i>kôš</i>	: F – 10, D – 26
	<i>rúra</i>	: F – 10, D – 15

	<i>lieh</i>	: F – 10, D – 14
adjektíva:	<i>pustý</i>	: F – 10, D – 43
	<i>riedky</i>	: F – 10, D – 33
	<i>šikovný</i>	: F – 10, D – 15
slovesá:	<i>ctiť (si)</i>	: F – 10, D – 23
	<i>hútať</i>	: F – 10, D – 14
	<i>tíčať</i>	: F – 10, D – 22

Priemer počtu derivátov na 1 slovo: 21,4. Vzájomný pomer frekvencie a derivátov: 0,56.

Zo slov s nízkou frekvenciou sme vybrali:

substantíva:	<i>drozd</i>	: F – 1, D – 5
	<i>estráda</i>	: F – 1, D – 1
	<i>labuť</i>	: F – 1, D – 2
	<i>sólo</i>	: F – 1, D – 7
adjektíva:	<i>drzí</i>	: F – 1, D – 7
	<i>lačný</i>	: F – 1, D – 6
	<i>spurný</i>	: F – 1, D – 2
slovesá:	<i>hodlať</i>	: F – 1, D – 2
	<i>hulákať</i>	: F – 1, D – 6
	<i>teperiť (sa)</i>	: F – 1, D – 5

Priemer počtu derivátov na 1 slovo: 4,4. Vzájomný pomer frekvencie a derivátov: 0,35.

Výsledky tohto čiastkového výskumu nás azda oprávňujú vysloviť hypotézu, že koeficient vzájomného pomeru frekvencie a derivátov pri slovách s nízkou frekvenciou môže byť do 0,50, pri slovách so strednou frekvenciou od 0,50 do 1 a pri slovách s vysokou frekvenciou 2–3. Výkyvy sú možné v oboch smeroch, pretože sa tu neuplatňuje bezvýnimočné pravidlo. Každá lexikálna jednotka je totiž vo svojom systéme determinovaná celým radom paradigmatických, syntagmatických i pragmatických vzťahov, ktoré majú vplyv aj na rozsah jej slovotvornej čelade. Napriek tomu však každá z vyčlenených frekvenčných skupín sa vyznačuje istými spoločnými črtami. Pri slovách s vysokou frekvenciou sa spĺňa predpoklad, že tieto slová majú aj veľké množstvo derivátov. Na druhej strane však počet ich derivátov iba výnimočne dosahuje alebo presahuje ich frekvenciu. V našom materiáli sa takýto prípad nevyskytol; najbližšie k tomu bolo sloveso *učiť (sa)* s frekvenciou 106 a s počtom derivátov 100. Možno teda konštatovať, že vysokofrekventované slová svojou motivačnou potenciou zostávajú v prevažnej väčšine pod hodnotou svojej frekvencie. Pri slovách s frekvenciou 10 sú možné obidva prípady: počet derivátov môže byť väčší alebo menší ako frekvencia. No vo väčšine prípadov počet derivátov presahuje frek-

venciu. Z toho vyplýva, že z hľadiska slovotvornej potencie sú pre obhacovanie slovnej zásoby najzávažnejšie slová so strednými frekvenciami. Pri slovách s nízkou frekvenciou je priam pravidlom, že počet derivátov je väčší ako frekvencia. Iba pri prevzatom slove *estráda* sme našli len jeden derivát, ostatné slová majú aspoň po dva deriváty. Počet derivátov však nikdy nepresiahol 10. Tým sa z inej strany potvrdil záver T. Jakabčinovej (1976, s. 276), že slová s extrémnym počtom významov sú ako motivujúce slová menej vhodné.

Literatúra

BARTOŠ, S.: Slovotvorná produktivita slovných druhov. Slovenská reč, 39, 1974, č. 6, s. 350–354.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív, 1. vyd. Bratislava, Veda 1974. 240 s.

DOKULIL, M.: Ke koncepci porovnávací charakteristiky slovanských jazyků v oblasti „tvoření slov“. Slovo a slovesnost, 24, 1963, č. 2, s. 85–105.

FURDÍK, J.: Čo dáva slovotvorba lexikológii. Slavica Slovaca, 11, 1976, s. 55–61.

FURDÍK, J.: Slovotvorná motivovanosť slovnej zásoby v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 7. Bratislava, Alfa 1978, s. 103–115.

FURDÍK, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J.: Nové podnety zo sovietskej derivatológie. Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 51–72.

GUIRAUD, P.: Structure aléatoire de la dérivation. In: La lexicologie. Red. A. Rey. Paris, Klincksieck 1969, s. 229–233.

HORECKÝ, J.: K štatistickej štruktúre slovotvorného modelu. In: Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii. Red. B. Havránek. Praha, Nakladatelství ČSAV 1963, s. 125–134.

HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 354 s.

JAKABČINOVÁ, T.: O vzťahu medzi významom a slovotvornými možnosťami motivujúcich slov. Slovenská reč, 41, 1976, č. 5, s. 269–276.

MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 728 s.

TICHONOV, A. N.: Problemy sostavlenija gnezdovogo slovoobrazovatel'nogo slovarja sovremen'nogo russkogo jazyka. Kurs lekcij. 1. vyd. Samarkand, Samarkandskij Gosudarstvennyj Universitet im. Ališera Navoi 1971. 388 s.

TICHONOV, A. N.: Formalno-semantičeskije otnošenija slov v slovoobrazovatel'nom gnezde. Avtoreferat doktorskoj dissertacii. Moskva, Akademija nauk SSR, Institut russkogo jazyka 1974. 35 s.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968. 6 zv.

Ladislav Dvonč

PÍSANIE VEĽKÝCH PÍSMEN VO VIACSLOVNÝCH VLASTNÝCH MENÁCH

Veľké písmená sa v spisovnej slovenčine píšu v týchto prípadoch: 1. na začiatku jednoduchých viet a súvetí, 2. na znak úcty, 3. vo vlastných menách, 4. v ustálených značkách a 5. v niektorých skratkách. Najviac problémov mávajú bežní používatelia jazyka s písaním veľkých písmen vo vlastných menách. Na prvý pohľad písanie veľkých písmen v tomto prípade by nemalo pôsobiť ťažkosť. Príčin ťažkostí pri písaní veľkých písmen je niekoľko. Bežní používatelia jazyka nie vždy správne rozlišujú všeobecné podstatné mená, ktoré sa píšu s malými začiatočnými písmenami, a vlastné mená, ktoré sa píšu s veľkými začiatočnými písmenami. Ďalšia ťažkosť spočíva v tom, že sa niekedy zamieňajú jednotlivé poučky o písaní veľkých písmen vo vlastných menách, že sa teda v jednotlivých konkrétnych prípadoch neaplikuje príslušná poučka. Ďalšia ťažkosť je v tom, že všeobecné podstatné mená a vlastné mená nepredstavujú skupiny slov, ktoré by sa navzájom vylučovali, ale práve naopak, tieto skupiny slov sa prestupujú tak, že mnohé všeobecné podstatné mená, resp. aj spojenia slov so všeobecným významom sa v istých prípadoch používajú aj ako vlastné mená a naopak zas niektoré vlastné mená sa stávajú všeobecnými pomenovaniami, napr. *háj* — *Háj*, *lesík* — *Lesík*, *národné zhromaždenie* — *Národné zhromaždenie*, *Kubo* — *kubo*, *Kalvín* — *kalvín* a pod. A treba spomenúť aj ten fakt (a ten by sme museli spomínať na prvom mieste, ak by sme vychádzali zo všeobecnejších hľadísk), že v onomastike (náuke o vlastných menách) nie je dodnes presne vymedzený pojem vlastného mena na jednej strane a pojem všeobecného podstatného mena na druhej strane. Preto ani neprekvapuje, že tie isté pomenovania sa raz pokladajú za všeobecné podstatné mená, inokedy za vlastné mená. Táto nejednotnosť v posudzovaní jednotlivých prípadov sa veľmi zreteľne odráža v pravopise, napr. v slovenčine sa mená obyvateľov píšu s veľkými začiatočnými písmenami, ale napr. v ruštine s malými (porov. *Leningrad* — *Leningradčan*, ale rus. *lenin-gradec*).

V tomto príspevku chceme hovoriť o správnom písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená. Ako vlastné

mená sa totiž používajú nielen jednotlivé slová, napr. *Ján, Anton, Bernolák, Štúr, Bratislava, Balt* a pod., ale aj spojenia slov, napr. *Francúzska republika, Slovenská socialistická republika, Slovenská akadémia vied, Deň víťazstva* a pod. Vychádzať budeme z poučiek, ktoré sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu (1971, s. 41–42) ako v základnej pravopisnej príručke. Pri písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená, býva v bežnej jazykovej praxi najviac problémov, a preto pokladáme za vhodné bližšie si povšimnúť tieto poučky (odlišujúce sa viac alebo menej od poučiek, ktoré platia o písaní veľkých písmen v názvoch tohto typu v iných jazykoch).

Prvá poučka znie: V názve, ktorý je zostavený z niekoľkých všeobecných mien a ktorý sa stáva vlastným menom len ako celok, píšeme s veľkým začiatočným písmenom len prvé slovo, napr. *Nový rok, Ako sa kalila oceľ, Bratislavský obchod s drobným spotrebným tovarom*. V poučke sa spomínajú všeobecné mená, z ktorých sa takéto názvy skladajú. Ak sa pozrieme na jednotlivé príklady, ktoré sa v tejto súvislosti uvádzajú, vidíme, že sa v týchto názvoch vyskytujú slová z rozličných slovných druhov, napr. podstatné mená, prídavné mená, zámeno, sloveso, príslovka aj predložka. Pritom, ako je známe, iba pri podstatných menách sa rozlišujú všeobecné podstatné mená a vlastné mená, pri iných slovných druhoch o podobný protiklad nejde, aj keď sa v jednotlivých konkrétnych prípadoch okrem podstatných mien môžu využívať ako vlastné mená aj slová z iných slovných druhov. Pod všeobecnými menami sa teda v Pravidlách rozumejú akékoľvek slová, ktoré nemajú platnosť vlastného mena, či už ide o všeobecné podstatné mená alebo o slová z iných slovných druhov. Uvedená prvá poučka by sa mohla obmeniť napríklad takto: V názve, ktorý je zostavený z viacerých slov a ktorý sa stáva vlastným menom len ako celok, píšeme s veľkým začiatočným písmenom len prvé slovo. Presnejšia by bola takáto formulácia: V názve, ktorý sa stáva vlastným menom len ako celok a ktorý neobsahuje iné vlastné meno, píšeme s veľkým začiatočným písmenom len prvé slovo. Najväčšie problémy spôsobujú pritom pomenovania, ktoré sa používajú vo všeobecnom význame (a tie sa píše s malým začiatočným písmenom), ale niekedy aj ako vlastné mená (a tie sa píše s veľkým začiatočným písmenom). Pravidlá spomínajú názov *Nový rok*, písaný podľa uvedenej poučky s veľkým písmenom, popri ktorom existuje aj pomenovanie *nový rok*. Pod *Novým rokom* sa rozumie pomenovanie prvého dňa v roku ako sviatku, teda názov *Nový rok* patrí medzi názvy sviatkov, pod *novým rokom* sa rozumie každý ďalší rok po predchádzajúcom roku. Alebo to možno vyjadriť aj takto: *Nový rok* je jeden deň, *nový rok* je 365, resp. 366 dní. Toto rozlišovanie je veľmi dôležité najmä pri novoročných pozdravoch. Podobný rozdiel býva aj v iných prípadoch. Napríklad pod *národným zhro-*

maždením sa rozumie akýkoľvek najvyšší zákonodarný orgán, teda to isté čo pod slovom *parlament*, takže môžeme hovoriť napr. o *gréckom parlamente* alebo *národnom zhromaždení*. Takéto parlamenty majú svoje osobitné názvy, z ktorých jedným je aj názov *Národné zhromaždenie* (napr. vo Francúzsku a predtým aj u nás): *Národné zhromaždenie*, *Ludové zhromaždenie*, *Federálne zhromaždenie*, *Národný kongres*, *Kongres*, *Sejm* (na označenie poľského parlamentu sa používa aj u nás pôvodné poľské pomenovanie) atď. Treba teda rozlišovať pomenovania *národné zhromaždenie* a *Národné zhromaždenie*. To isté spojenie slov sa tu chápe raz ako všeobecné pomenovanie, druhý raz ako vlastné meno. Iný prípad predstavujú apelatívne pomenovania typu *miestny národný výbor*, *jednotné roľnícke družstvo*, *základná škola* atď. oproti konkrétnym pomenovaniám *Miestny národný výbor v Trnove*, *Jednotné roľnícke družstvo v Trstenej*, *Základná škola v Krompachoch*, ktoré majú platnosť vlastného mena. Vlastné meno na rozdiel od všeobecného pomenovania je rozšírené o udanie sídla. Alebo to možno povedať aj tak, že pomenovania úradov, škôl, družstiev, súdov a podobne s presným udaním sídla predstavujú už vlastné mená, a preto sa píše s veľkými začiatočnými písmenami.

Druhá poučka znie: Vlastné meno, ktoré je súčiastkou viacslovného názvu, ponecháva si veľké začiatočné písmeno na ktoromkoľvek mieste názvu, napr. *Južná Amerika*, *Komunistická strana Československa*, *Spisy Petra Jilemnického*. Proti tejto poučke sa niekedy robia chyby vtedy, keď používatelia jazyka nevedia alebo si neuvedomujú, že súčiastkou viacslovného názvu je ďalšie vlastné meno. Napr. v názvoch *Organizácia Spojených národov* a *Charta Spojených národov* je vlastným menom aj pomenovanie *Spojené národy*, resp. v genitive *Spojených národov* a toto vlastné meno píšeme s veľkým začiatočným písmenom aj ako súčasť uvedených názvov. Treba rozlišovať *Spojené národy* ako dobrovoľné združenie národov a či štátov na obranu svetového mieru a organizáciu alebo chartu tohto združenia. Podľa toho nie je správne písanie *Organizácia spojených národov* alebo *Charta spojených národov*, ale iba *Organizácia Spojených národov* a *Charta Spojených národov*. V Pravidlách slovenského pravopisu sa pri tejto poučke uvádza aj príklad *Kysucké Nové Mesto*. Názov *Kysucké Nové Mesto* ako celok predstavuje vlastné meno, a preto sa slovo *Kysucké*, ktoré stojí na jeho začiatku, píše s veľkým začiatočným písmenom, no tento názov už neobsahuje ďalšie vlastné mená (ani príd. meno *nové*, ani podstatné meno *mesto* nie sú vlastné mená). Tento príklad patrí do inej poučky. V názve *Kysucké Nové Mesto* píšeme nielen slovo *Kysucké*, ale aj slová *Nové* a *Mesto* s veľkými písmenami preto, že ide o názov obce a v týchto názvoch sa podľa osobitnej poučky píše všetky plnovýznamové slová s veľkými začiatočnými písmenami (porov. ďalej štvrtú poučku).

Vhodné sú však v uvedenej druhej poučke Pravidiel príklady *Komunistická strana Československa* a *Spisy Petra Jilemnického*, pri ktorých súčasťou viacslovných názvov sú vlastné mená *Československo*, *Peter* a *Jilemnický*.

Tretia poučka znie: V niektorých, najmä zemepisných názvoch, obsahujúcich druhové meno a jeho bližšie určenie prídavným menom, pokladáme za vlastné meno len určujúce slovo, t. j. prídavné meno, napr. *Pyrenejský polostrov* (*polostrov Pyrenejský*), *Stredozemné more*, *Leninovo námestie* (*námestie V. I. Lenina*), *Partizánska ulica* (*ulica Partizánov*), *Slovanská cesta*, *Slávičie údolie*. Podobne pokladáme za vlastné meno rozlišujúci prívlastok pri menách osôb, napr. *Ladislav Pohrobok*, *Jozef Druhý*, *Ivan Hrozný*. Táto poučka nie je úplne správna. V názvoch typu *Pyrenejský polostrov* — *polostrov Pyrenejský*, t. j. v názvoch s druhovým menom a jeho bližším určením zhodným adjektívnym prívlastkom nie je vlastným menom iba prídavné meno. Vlastným menom je celé spojenie prídavného mena s podstatným menom (keby bolo vlastným menom iba prídavné meno, teda jedno slovo, nemohli by sa názvy typu *Pyrenejský polostrov/polostrov Pyrenejský* brať ako viacslovné názvy, ktoré chápeme ako vlastné mená). A ak je vlastným menom celé spojenie, potom sa tu veľké písmeno píše podľa prvej poučky (prídavné meno je na začiatku viacslovného názvu, v ktorom sa už nevydeľuje ďalšie vlastné meno, a preto sa píše s veľkým písmenom, ďalšie slovo s malým písmenom). Toto písanie zachovávame aj vtedy, keď sa mení slovosled: *polostrov Pyrenejský* (túto slovoslednú obmenu používame iba v istých prípadoch, napr. v zdôraznení na rozdiel od iného názvu: *nebolo to na Apeninskom polostrove, ale na polostrove Pyrenejskom*). Čo sa týka zemepisných názvov typu *ulica Partizánov*, v ktorých nezhodný prívlastok píšeme s veľkým písmenom (slovo *Partizánov*), ani o týchto prípadoch nemožno tvrdiť, že by tu bolo vlastným menom iba určujúce slovo, teda nezhodný prívlastok. Aj v tomto prípade vlastným menom je spojenie určeného a určujúceho výrazu, teda napr. *ulica Partizánov* (a preto sa aj názvy typu *ulica Partizánov* zaraďujú medzi viacslovné názvy, ktoré chápeme ako vlastné mená). Ako si však vysvetlíť, že tu píšeme veľké písmeno nie na začiatku celého viacslovného názvu? V rámci zemepisných názvov sú najpočetnejšie názvy so zhodným adjektívnym prívlastkom, ktorý býva na začiatku názvu, a preto sa píše s veľkým písmenom. V otvorených radoch názvov ulíc, námestí a podobne (a takéto názvy idú do tisícov, ba aj státisícov) sa príd. meno ako rozlišujúci člen hodnotí ako najzávažnejšie, kým príslušné druhové meno ako menej závažné. Dôležitá je ďalej okolnosť, že v slovosledovo obmenených podobách typu *polostrov Pyrenejský* sa prídavné meno píše rovnako ako v podobe *Pyrenejský polostrov* s veľkým písmenom. A od podob typu *polostrov*

Pyrenejský, ulica Partizánska ako slovosledových obmien základných podôb *Pyrenejský polostrov*, *Partizánska ulica* je už iba krôčik k názvom typu *ulica Partizánov*, v ktorých rozlišujúci prívlastok *Partizánov* je tiež za určeným druhovým menom *ulica*. Spôsob písania, ktorý sa uplatňuje pri zemepisných názvoch, sa už neuplatňuje pri iných vlastných menách, a preto sú v našom pravopise rozdiely typu *ulica Mieru*, ale *Závod mieru*, *ulica Víťazstva*, ale *Beh víťazstva* a pod. Preto ani neprekvapuje, že v bežnej jazykovej praxi sa veľmi často stretávame s písaním *Ulica partizánov*, *Ulica mieru*, *Námestie víťazstva* atď. namiesto *ulica Partizánov*, *ulica Mieru*, *námestie Víťazstva* atď. Písaniu takýchto názvov v spisovnej slovenčine treba venovať zvýšenú pozornosť.

Podľa štvrtej a ostatnej poučky vo vlastných menách obcí píšeme s veľkými začiatočnými písmenami všetky plnovýznamové slová, napr. *Nové Mesto nad Váhom* (plnovýznamové slová sú v tomto názve prídavné meno *Nové* a podstatné mená *Mesto* a *Váh*, kým predložka *nad* je neplnovýznamové slovo). Pri názvoch obcí však existuje jeden osobitný typ, ktorý sa v Pravidlách nespomína. Ide o viacslovné názvy obcí, ktorých súčasťou je iný zemepisný názov (nie názov obce), napr. *Závada pod Čiernym vrchom*. V zemepisnom názve *Čierny vrch*, keďže nejde o názov obce, aj keď je súčasťou názvu obce, píšeme s veľkým začiatočným písmenom iba prídavné meno *Čierny*, ktoré stojí na jeho začiatku.

Na záver možno konštatovať, že pri písaní veľkých písmen vo viacslovných názvoch, ktoré chápeme ako vlastné mená (ktoré ako celok predstavujú vlastné mená), treba osobitnú pozornosť venovať najmä prípadom typu *Nový rok*, *Národné zhromaždenie* (na rozdiel od pomenovaní *nový rok*, *národné zhromaždenie*, ktoré majú všeobecný význam), ďalej názvom typu *Organizácia Spojených národov* (ktorých súčasťou je ďalšie vlastné meno), *Pyrenejský polostrov* — *polostrov Pyrenejský* (viacslovné názvy s druhovým menom a s určujúcim výrazom a ich slovosledové varianty, teda názov s poradím určujúci výraz — druhové meno a variant s poradím druhové meno — určujúci výraz). *ulica Mieru*, *námestie Víťazstva* na rozdiel od názvov typu *Závod mieru*, *Beh víťazstva* (zemepisné názvy s nezhodným prívlastkom na rozdiel od iných vlastných mien s takými istými prívlastkami) a konečne názvom typu *Závada pod Čiernym vrchom* (súčasťou názvu obce je iný zemepisný názov).

Literatúra

- BARTKO, L.: Ešte o novoročných pozdravoch. *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 219–221.
DVONČ, L.: Pravopis názvov *Charta spojených národov* a *Organizácia spojených národov*. *Slovenská reč*, 22, 1957, s. 268.

DVONČ, L. (1958a): Písanie veľkých písmen vo vlastných menách so zhodným adjektívnym prívlastkom. Slovenská reč, 23, 1958, s. 348–361.

DVONČ, L. (1958b): Zásady písania veľkých písmen vo vlastných menách. Slovenská reč, 23, 1958, s. 222–229.

DVONČ, L.: Písanie vlastných mien typu *ulica Partizánov*. Slovenská reč, 26, 1961, s. 299–309.

DVONČ, L.: O písaní názvov typu *Závaďa pod Čiernym vrchom*. Slovenská reč, 38, 1973, s. 125–127.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.

Ján Kačala

SLOVNODRUHOVÁ A ŠTYLISTICKÁ PLATNOSŤ SLOVA *KOLKÁTY*

L. Dvonč v príspevku O slovách *kolkrát* a *kolkrátka* (Slovenská reč, 46, 1981, s. 61–62) hodnotí slovo *kolkrát* ako (radovú) číslovku s príznakom hovorovosti. K obidvom týmto charakteristikám chceme uviesť niekoľko poznámok.

1. Na základe teórie slovných druhov, ktorá sa u nás uplatňuje v ostatných desaťročiach a ktorej syntéza sa podáva v kolektívnej Morfológii slovenského jazyka, ťažko možno súhlasiť so zaradením slova *kolkrát* medzi (radové) číslovky. Vychádzame z predpokladu, že slovo *kolkrát* má rovnakú slovnodruhovú platnosť aj rovnaký význam ako slovo *kolký*. Preto možno našu argumentáciu oprieť o slovo *kolký* a o jeho spracovanie v kodifikačných príručkách o slovenčine (slovo *kolkrát* sa totiž v kodifikačných príručkách doteraz nezachytáva). Slovník slovenského jazyka I na s. 719 kvalifikuje slovo *kolký* aj jeho variant *kolkýže* ako zámená. Takisto aj Morfológia slovenského jazyka na s. 281 preberá slovo *kolký* medzi opytovacími zámenami (na s. 290 sa spomína vzťažný význam tohto opytovacieho zámena).

Podľa tradičnej teórie slovných druhov číslovky vyjadrujú kvantitatívnu, resp. číselnú stránku predmetov alebo príznakov, najčastejšie počet alebo poradie, napr. *päť, desať (jablák), piaty, desiaty (vozeň)*. Naproti tomu zámená priamo nepomenúvajú predmety alebo ich príznaky, lež iba ukazujú alebo odkazujú na ne, napr. *toto, také isté (jablko); ktorý, aký (vozeň)?* Ak z tohto hľadiska analyzujeme slovo *kolkrát*, ukazuje sa, že toto slovo nemá plnú pomenovacia funkciu: nevyjadruje priamo číselné poradie, lež iba otázkou odkazuje na číselné poradie, t. j. ním kladieme otázku týkajúcu sa číselného poradia. Je to teda zámeno číslovkovej povahy. Tento záver nám potvrdzuje aj konštatovanie Morfológie slovenského jazyka o príbuznom

zámene *koľko*: „... číslovky môžu vystupovať vo funkcii všetkých vetných členov. Ich základným zámenným korelátom sú zámená: *koľko* — *koľkí*, *tolko* — *tolkí*“ (s. 314). Zámeno *koľký* sa v Morfológii slovenského jazyka preberá medzi opytovacími zámenami a konštatuje sa o ňom, že sa ním spytujeme na miesto v poradí (s. 281). Tieto zistenia možno analogicky vzťahovať aj na slovo *koľkáty*. Aj toto slovo patrí medzi opytovacie zámená a spytujeme sa ním na miesto v poradí. Až pri odpovedi na otázku vyslovenú zámenom *koľkáty* sa stretáme s radovou číslovkou: *Ľolkáty prišiel do cieľa?* — *Do cieľa prišiel tretí (štvrtý, piaty, desiaty)*.

2. Z hľadiska výskytu a štylistických vlastností slova *koľkáty* L. Dvonč hovorí, že sa s týmto slovom dnes bežne stretávame. Toto zistenie dokladá dvoma citátmi z prejavov publicistického štýlu. Podľa pozorovania L. Dvonča „podoba *koľkáty* je už zaužívaná v hovorovej reči a v tomto obmedzení ju treba akceptovať ako spisovnú“ (s. 61).

Podľa našej mienky táto charakteristika slova *koľkáty* nevystihuje miesto slova *koľkáty* v slovnej zásobe slovenčiny reálne. Slovo *koľkáty* sa aj v spisovných prejavoch vníma ako západoslovenský nárečový prvok, ktorý ako konkurent spisovného, všeobecne rozšíreného slova *koľký* nemá v spisovnom jazyku reálne predpoklady uplatniť sa ani ako lexikálna jednotka s príznakom hovorovosti. Jej používanie je obmedzené na západoslovenskú nárečovú oblasť a v spisovných prejavoch sa aj pociťuje ako nárečový západoslovenský prvok. V kartotéke súčasnej slovnej zásoby v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV je na slovo *koľkáty* jediný doklad pochádzajúci z diela K. Lazarovej z r. 1961. Z hľadiska spisovného jazyka neprináša slovo *koľkáty* nijakú novú kvalitu, lež iba rozmnožuje už jestvujúce prvky kvantitatívne. Neznačí teda obohatenie spisovného jazyka, a ak ho L. Dvonč zahŕňa medzi spisovné výrazové prvky, neodôvodnene ním rozširuje hranice spisovného jazyka. Nie je jasné, prečo by taký zreteľne nárečový západoslovenský prvok, ako je slovo *koľkáty*, nemohol aj ďalej v spisovnom prejave figurovať ako signál západoslovenskej nárečovej príslušnosti pôvodcu takéhoto prejavu. Nie každý nový prvok v spisovnom prejave značí zároveň aj novú sémantickú, výrazovú alebo štylistickú kvalitu v spisovnom jazyku.

V prospech spisovnosti slova *koľkáty* nesvedčí podľa našej mienky ani jeho derivát, ktorý L. Dvonč rozoberá v ďalšej časti svojho príspevku — slovo *koľkátka*. Tento výraz by si však vyžadoval osobitný rozbor.

SLOVÁ Z GRÉČTINY SO SPOLUHLÁSKOU *c* A *k*

1. Slová gréckeho pôvodu sa v slovenčine používajú v gréckej alebo latinskej podobe, príp. striedavo, t. j. raz v gréckej, inokedy v latinskej podobe. Slová v gréckej podobe si zachovávajú napr. koncové *-os* (niektoré vlastné mená), dvojhlásky (*ai*, *oi*), spoluhlásku *k* a pod., v latinskej podobe majú tieto slová príponu *-us*, namiesto dvojhlásky majú samohlásky, namiesto *k* spoluhlásku *c* a pod. Nás tu zaujímajú slová gréckeho pôvodu alebo prevzaté gréckym prostredníctvom, v ktorých je pred samohláskou *e*, *i*, *y* spoluhláska *k*, resp. *c*.

2. Väčšina gréckych slov sa k nám dostala prostredníctvom latinčiny, v ktorej sa za pôvodné grécke *k* pred samohláskami *e*, *i*, *y* písala (a neskôr aj vyslovovala) spoluhláska *c*. Ide o staršiu vrstvu prevzatých slov, zväčša všeobecne známych, ako sú názvy rastlín (*cyprus*, *cyklámen*, *hyacint*, *céder*, *narcis*, *cydónia*), slová z oblasti spoločensko-kultúrnej (*scéna*, *lýceum*, *cirkev*, *cela*, *cimbal*, *citara*, *cyklus*, *cylinder*), slová z oblasti neživej prírody (*oceán*, *cyklón*, *chalcedón*). K novšej vrstve prevzatých slov so spoluhláskou *c* patria internacionalizmy utvorené z gréckych základov, ktoré sa používajú ako špeciálne termíny v rozličných vedných odboroch, napr. *encefalitída*, *encefalografia*, *brachycefalia* (star. *-ke-*), *dolichocefalus* (star. *-ke-*), *cysta*, *eocén*, *pliocén*, *pleistocén*, *cyankali*. Aj vlastné mená sa používajú v latinskej podobe, napr. mená osôb *Cyril*, *Cyprián*, *Inocent*, zemepisné názvy *Cyprus*, *Trácia*, *Fenícia*, *Dácia*, *Macedónsko*.

3. Grécku podobu (so spoluhláskou *k*) si v slovenčine zachovávajú vlastné mená (historické, mytologické i zemepisné), napr. *Alkibiades*, *Kyklop* (aj *kyklop*), *Kirka*, *Kyklady*, mená národov, napr. *Kelti*, *Skýti*, *Kimeri*, niektoré iné, najmä novšie názvy terminologického charakteru: *keramika*, *kino*, *kinetika*, *kybernetika*, *kyanid*, *kynológia*, *kyanovodík*.

4. Niektoré slová sa v slovenčine používajú v obidvoch podobách, píšu sa so spoluhláskou *k* i *c*. Hodnotia sa (napr. v Slovníku slovenského jazyka) ako rovnocenné: *Cerberus* i *Kerberos*, *kentaurus* i *centaurus*, alebo forma s *k* sa hodnotí ako zastaraná: *cynik*, *cynizmus*, star. *kynik*, *kynizmus*. V istých prípadoch je síce kodifikovaná podoba s *c*, ale v praxi sa používa aj forma so spoluhláskou *k*. Napr. *Scylla*, *Macedónsko* (star. *Macedónia*), *Cyprus* – i *Skylla*, *Makedónia*, *Kypros*.

Väčšie kolísanie je v tom prípade, keď sa príslušný názov neuvádza v kodifikačných príručkách. Napr. používa sa *Cyrenajka* [!] i *Kyrenaiika*, *Kapadócia* i *Kappadokia*, *Trácia* i *Trákia*, *Lýcia* i *Lýkia*, *Cézarea* i *Kaisarea*,

Cilícia i *Kilikia*, *Cytéra* i *Kytéra*, resp. *Kythéra*. Takéto kolísanie sa prejavuje najmä v prekladoch odborných popularizačných prác (zriedkavejšie v pôvodných prácach, napr. aj učebniciach) z antického staroveku, napr. o umení, mytológii a i., v zemepisných atlasoch, biblických (náboženských) textoch, ale aj v prekladoch z antických literatúr, príp. v prekladoch súčasnej beletrie s antickou tematikou. Podoby príslušných slov sú ovplyvnené podobami v pôvodnom jazyku, z ktorého sa prekladalo, alebo ktorý sa použil pri prekladaní, resp. koncipovaní ako pomocný.

5. V slovenčine sa prejavil väčší vplyv latinčiny a reprezentuje ho väčšie zastúpenie slov v latinskej podobe. Národy s väčšou orientáciou na grécku kultúru, napr. slovanské národy píšúce slovanským písmom, majú v jazyku viac slov s pôvodným gréckym *k*. V ruštine sú to napr. slová *okean*, *kelij* (cela), *Inokentij*, *Kiril*. Národy orientované na latinsko-románsku kultúrnu sféru majú v jazyku zasa viacej slov so spoluhláskou *c*, porov. napr. v poľštine slová ako *cinema*, *cybernetyka*, *Scyt*, *Celti*, *ceramika* a i. V češtine sa udržal o niečo väčší vplyv gréckej kultúry najmä zásluhou klasických gymnázií. Je tu napr. *Kypr*, *Makedonie* (dnes aj *Macedonie*), star. *okeán* (dnes len *oceán*). V slovenčine J. Hollého a v Šafárikovej češtine nájdeme formu *Celti*. V Zamarovského popularizačných prácach nájdeme napr. formy *Foinikia*, *Kilikia*, *Kaisarea* a pod., ale aj *Cyrus* namiesto *Kýros* a pod. podľa toho, akú kultúrnu sféru autor opisuje. V spisovnej slovenčine sú zaužívané iné podoby, napr. *Cyprus*, nie *Kypros*, *Fenícia*, nie *Foinikia*, a tieto podoby treba rešpektovať a používať ich bez ohľadu na kultúrnu sféru, ktorá sa opisuje.

6. V poslednom čase sa začína prejavovať tendencia písať názov *Macedónsko* a odvodené slová *macedónsky* a pod. s písmenom *k*, t. j. *Makedónsko*, *makedónsky* a pod. Prekvapuje to najmä v jazykovedných časopisoch, ako je Slovenská reč, Kultúra slova a i. Takáto tendencia, ktorá vyplýva zo snahy priblížiť sa pôvodnej podobe (v macedónčine), je neodôvodnená. V mnohých prípadoch je nesúlad medzi slovenskými domácimi podobami príslušných zemepisných názvov a ich derivátov a ich pôvodným znením. Nemožno neodôvodnene meniť napr. zaužívané podoby ako *Španielsko*, *španielsky*, *španielčina*, *Taliansko* a pod. podľa podôb v príslušných jazykoch. Podoby *Macedónsko*, *makedónsky*, *makedónčina* sa začali používať bez predbežného zdôvodnenia v odbornom jazykovednom časopise. Takéto narúšanie pravopisnej normy a kodifikácie nepokladáme za správne. Podrýva sa takto autorita kodifikácie, lebo sa tu neodôvodnene mení to, čo je ustálené.

Bolo by v záujme stability slovenského pravopisu, keby sa rešpektovalo písanie týchto názvov, ktoré sú ustálené a kodifikované, a keby sa ustálilo písanie takých názvov, ktoré sa neuvádzajú v kodifikačných príručkách

tak, aby ich písanie bolo v súlade s prevažujúcou tendenciou. Malo by sa písať rovnako (rovnakým pravopisom) v populárnych i odborných prácach, a nie ten istý názov raz písať v gréckej, inokedy v latinskej podobe podľa kultúrnej sféry, v akej sa daný názov použije. Aj v prípade písania slov *Macedónsko*, *macedónsky* a pod. by sa mali rešpektovať platné pravopisné príručky.

7. Najviac kolísania je pri písaní gréckych osobných a zemepisných názvov, ktoré sa vyskytujú v prekladoch diel opisujúcich prostredie mimo gréckeho územia, ako aj v prekladoch diel od autorov Negrékov. Takéto kolísanie by sa dalo z väčšej časti odstrániť. Najprv by sa mohlo zjednotiť písanie zemepisných názvov. Pri nich sa prejavuje vyšší stupeň zdomácnenia. Úprava by mohla postupovať podľa týchto zásad:

Zemepisné názvy so zakončením na *-kia/-cia* písať jednotne s *c*, napr. *Dácia*, *Trácia*, *Cilícia*, *Kapadócia*. Zemepisné názvy z oblasti Grécka a priľahlých ostrovov, pokiaľ nie je ustálené písanie s *c*, písať s pôvodným *k*: *Lakedaimon*, *Kytairon*, *Kytéra*, *Kyklady*, *Kerkyra*. Ponechať písanie *Cyprus*, *Macedónia* (dnešné *Macedónsko*), *cyperský*, *macedónsky*. Podobne písať s písmenom *c* názvy ako *Cyrenaika*, *Caesarea*, ktoré sa nachodia mimo územia dnešného Grécka.

Osobné vlastné mená si viac zachovávajú svoju pôvodnú podobu, hoci v prekladoch diel rímskych autorov sa niekedy ponechávajú v latinskej podobe (napr. v Ovídiových *Premenách* v preklade I. Šafára). Osobné mená z gréckych dejín a mytológie by sa mali ponechať v gréckej podobe (pokiaľ nie je pevne zaužívaná polatinčená forma), napr. *Kyklop*, *Kirka*, *Alkibiades*, *Polyneikes*. V gréckej podobe, t. j. s *k*, by sa mali písať okrem zaužívaných latinizovaných aj také grécke mená, ktoré sa vyskytujú v prekladoch diel rímskej literatúry s mytologickou alebo historickou tematikou, ako sú Ovídiove a Vergíliove básne (*Metamorfózy*, *Eneida* a i.), prozaické diela rímskych historikov a iné.

Uviedli sme iba hlavné zásady, podľa ktorých by sa malo ustáliť písanie jedného typu vlastných mien gréckeho pôvodu, a poukázali sme na potrebu zachovávať platnú kodifikáciu. Jednotlivé sporné prípady bude potrebné riešiť osobitne.

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1980

Výročná správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1980 sa pripravovala kolektívne, ako aj na základe individuálnych písomných hlásení zodpovedných riešiteľov jednotlivých úloh ústavného plánu. Dôležitým podkladom boli aj písomné správy oponentov jednotlivých čiastkových úloh a dokončených etáp.

Výročná správa o činnosti JÚĽŠ SAV za rok 1980 obsahuje všetky údaje, ktoré sa požadujú podľa smerníc Predsedníctva SAV na vyhotovenie záverečných správ o činnosti vedeckých ústavov: dovedna je to deväť kapitol a príslušné prílohy. Pre širšiu verejnosť má význam druhá kapitola správy o vedeckovýskumnej činnosti pracoviska. Preto z nej uverejňujeme podstatné časti.

Vedeckovýskumná činnosť pracoviska sa členila na plnenie úloh ústavného plánu a na vedeckoorganizačnú činnosť. Plnenie plánu výskumu (ŠPVZ, ústavný plán) sa hodnotilo oponentúrami.

Výsledky všetkých oponentúr boli v zásade kladné. Konštatovala sa v nich rovnomernosť výskumu podľa jednotlivých úloh ústavného plánu na rok 1980, a to v rámci čiastkových úloh ŠPVZ. Kritické pripomienky oponentov sa preniesli do pracovných tímov a napokon sa prediskutovali aj na plenárnej výrobnnej porade pracovníkov ústavu. Pripomienky pracovníkov neboli zásadného rázu, týkali sa skôr metodiky spracúvania čiastkových problémov.

Stručný prehľad prác na jednotlivých témach ústavného plánu podáva dostatočujúce hodnotenie kvantity aj kvality výskumu, ako aj prenášania jeho výsledkov do praxe.

Výskum spisovného jazyka bol rozložený do troch okruhov:

1. Vo výskume syntaxe sa venovala pozornosť všeobecným otázkam sémantiky vety (J. Kačala), problematike zložených syntagiem (F. Kočiš), vypracoval sa prehľad problematiky príslovkového určenia (A. Oravcová), skúmali sa niektoré okrajové syntaktické konštrukcie (G. Horák) a rozpracúvala sa sémantika jednočlenných viet (J. Ružička). Z hľadiska syntaxe sa skúmala aj interpunkcia (L. Dvonč). Týmito štúdiami sa získali dôležité poznatky pre konečnú verziu syntetickej práce Syntax slovenského jazyka.

2. Vo výskume stavby slova sa pokračovalo v bádani o konverzii slovesa (S. Ondrejovič), vo výskume homonymie, špeciálne lexikálnej homonymie (M. Ivanová-Šalingová). Pokračovalo sa aj vo výskume slovotvornej štruktúry: dokončili sa štúdie o slovotvornej parafráze (J. Horecký) a o motivačných vzťahoch (K. Buzássyová).

3. V oblasti teórie marxisticko-leninskej jazykovedy (podľa úlohy VIII-6-6 ŠPVZ) sa vypracovali štúdie o jazykovom znaku z hľadiska teórie odrazu (J. Horecký) a o vzťahu obsahu a formy v syntaxi (F. Kočiš) a o gramatických jednotkách (J. Bosák). Okrem uvedených tém sa rozpracúvala stratifikácia národ-

ného jazyka, čím sa získaval teoretický podklad pre úvahy o spisovnom jazyku a o jeho fungovaní v rozvitej socialistickej spoločnosti.

Výskum kultúry spisovnej slovenčiny sa členil na dva okruhy:

1. Krátky slovník slovenského jazyka. Pokračovalo sa vo vypracúvaní heslára, v koncipovaní hesiel a v ich redigovaní, v spresňovaní koncepcie diela, v zovšeobecňovaní skúseností z koncipovania a redigovania hesiel a vo vypracúvaní inštrukcií pre koncipujúcich. R. 1980 sa skoncipovalo dovedna 9300 hesiel, heslá sa priebežne redigovali. Priebežne sa dopĺňala materiálová základňa slovníka súčasnej spisovnej slovenčiny: do lexikálnej kartotéky pribudlo 49 295 jednotiek. Nové lístky sa priebežne triedili, revidovali a zaraďovali.

2. Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Z marxistického stanoviska sa analyzovali niektoré vybrané problémy spisovného jazyka a jazykovej kultúry, najmä vzťah jazyka a spoločnosti v podmienkach rozvitej socialistickej spoločnosti a medzinárodnej socialistickej integrácie, vzťah jazykovej situácie a jazykovej kultúry, otázky tvorby a ušľachťovania termínov, otázky interferencie spisovného jazyka a nárečí v okruhu slovnej zásoby, skúmali sa štylistické vlastnosti niektorých súčasných textov a pod. Výskumné výsledky sa predniesli a prediskutovali na vedeckých podujatiach alebo sa publikovali v odborných časopisoch (Slovenská reč, Kultúra slova).

Výskum slovenských nárečí bol zameraný na dva tematické okruhy:

1. Pokračovalo sa v príprave Slovníka slovenských nárečí. Excerpovali sa terminologické dotazníky a archivované texty, čím sa získalo vyše 10 000 nových lístkov. Všetok spracovaný materiál sa priebežne hodnotil a zaraďoval do kartoték. Externí spolupracovníci pomáhali dopĺňať archív súvislých textov (získalo sa 1500 strán zápisov). Menej pozornosti sa mohlo venovať budovaniu fonotéky; pribudli nahrávky z terénnych výskumov interných pracovníkov.

V septembri 1980 vyšiel *Ukážkový zväzok Slovníka slovenských nárečí* (SSN), ktorý sa rozoslal na posúdenie domácim i zahraničným odborníkom. Pokračovalo sa v koncipovaní hesiel do I. zväzku SSN (r. 1980 sa skoncipovalo 4300 hesiel) i v spresňovaní koncepcie slovníka. Výsledkom prehĺbeného štúdia problémov jazykového zemepisu je súbor 6 štúdií: *O systémových slovotvorných diferenciáciách v slovenských nárečiach* (F. Buffa); *Lexikálno-sémantická členitosť slovenských nárečí ako výsledok historických procesov* (A. Habovštiak); *O geografickom rozšírení a čiastkových významoch niektorých častíc v slovenských nárečiach* (A. Ferenčíková); *Územné rozčlenenie nárečovej terminológie špeciálnych poľnohospodárskych odvetví* (J. Nižnánsky); *Karpatizmy v slovenskej nárečovej lexike* (I. Ripka); *Zo slovensko-maďarských jazykových vzťahov (na lexikálnom materiáli zo zemplínskych a užských nárečí)* (Š. Lipták).

2. Atlasové práce pokračovali podľa plánu. Urobila sa definitívna revízia máp II. dielu *Atlasu slovenského jazyka*; pripravili sa nové čístopisy máp III. dielu ASJ.

Zabezpečovali sa aj úlohy vychádzajúce z uznesení redakčných kolégií troch veľkých medzinárodných atlasových projektov. Pre Slovenský jazykový atlas (OLA) sa pripravil vyžadovaný materiál do lexikálnej časti diela. VIII. konferencia o Celokarpatskom dialektologickom atlase sa konala v októbri 1980 v Modre-Pieskoch; splnili sa všetky úlohy súvisiace s organizačným i odborným zabezpečením pracovného rokovania. Do mapovacieho centra Európskeho jazykového atlasu sa odoslal v príslušnej transkripcii zapísaný materiál.

Výskum vývinu slovenčiny sa sústreďoval na prípravu *Historického slovníka*

slovenského jazyka (HSSJ). Je to dlhodobá úloha. V roku 1980 sa pracovalo takto: a) pokračovalo sa v archívnom výskume; b) intenzívne sa dopĺňala centrálna kartotéka HSSJ; c) vypracoval sa heslár HSSJ; d) prediskutovali sa pripomienky oponentov a podľa nich sa spresnila koncepcia HSSJ stredného typu; e) začali sa sústavne koncipovať a redigovať heslá podľa prijatých zásad koncepcie stredného slovníka; f) vypracoval sa súbor štúdií z vývinu slovenčiny.

K tomu treba pridať tieto pripomienky:

Archívny výskum nie je skončený a bude treba v ňom intenzívne pokračovať aj v nasledujúcej päťročnici. V autorskom kolektíve HSSJ za účasti viacerých historikov sa podrobne prediskutovali pripomienky oponentov, spresnila sa koncepcia HSSJ stredného typu a na pravidelných pracovných poradách sa postupne vypracúvali definitívne zásady pre spracúvanie hesiel. Aj v tejto práci sa bude pokračovať.

Po schválení koncepcie HSSJ sa začali sústavne koncipovať a priebežne redigovať heslá. Pripomienky redaktorov sa rozoberali na pracovných poradách autorského kolektívu, pričom sa zo zovšeobecňujúcich záverov formulovali zásady jednotného koncipovania hesiel. Dohodnuté zásady bude treba prísne dodržiavať.

Súbor štúdií z vývinu slovenčiny bude tvoriť osobitné číslo Jazykovedných štúdií. Pracovníci historického oddelenia odovzdali tieto štúdie: *Lexikálno-sémantická problematika historického slovníka slovenského jazyka* (V. Blanár); *Z histórie poľnohospodárskej lexiky* (J. Doruľa); *Začiatky slovenskej geografickej terminológie* (M. Majtán); *Slovenské viacslovné botanické názvy a ich sémantika* (M. Majtánová); *Funkcie a významy slovenskej predpony pre-/pro- v slovenčine 15.–18. stor.* (Š. Peciar); *Z lexiky majetkovo-právnych vzťahov v starej slovenčine* (R. Kuchar); *Problémy frazeológie z hľadiska diachronie* (J. Skladaná); *O jazyku tzv. kurensov z r. 1784–1790* (E. Krasnovská).

Súčasťou výskumu dejín slovenčiny je aj onomastický výskum. Za rok 1980 sa vykonali tieto práce:

1. Zorganizovala sa VIII. slov. onomastická konferencia so zahraničnou účasťou (jún, B. Bystrica – Dedinky) a pripravil sa na vydanie zborník materiálov z tejto konferencie. Z JÚLŠ sa na konferencii aktívne zúčastnili 4 pracovníci.

2. Pokračovalo sa v práci na výskume súčasnej slovenskej hydronymie. Do kartoték pribudlo 17 360 excerpčných lístkov, takže na konci novembra 1980 obsahovali kartotéky onomastického materiálu 1 938 000 lístkov. Pribudlo 62 pracovných máp pre Atlas slovenskej toponymie.

3. Pokračovalo sa v práci na monografii *Toponymia východnej časti býv. Hontianskej stolice* (M. Majtán).

V rámci úlohy Konfrontačný výskum ruštiny a slovenčiny sa riešili dve témy:

1. Na Veľkom slovensko-ruskom slovníku pracoval po celý rok autorský kolektív (V. Dorotjaková, E. Fifiková, M. Filkusová, dr. M. Laciok, CSc., M. Masárová, M. Petrufová, A. Španková) a redakčná rada (doc. dr. E. Sekaninová, CSc. [hl. red.], dr. E. Kučerová, CSc., dr. M. O. Malíková, CSc., E. Vasilievová, CSc.). Dokončili sa práce na II. zväzku slovníka a na III. zväzku sa skoncihovalo a zređigovalo 354 stĺpcov podľa Slovníka slovenského jazyka.

2. Lexikologický rusko-slovenský výskum sa realizoval v plánovaných štúdiách: *Prekladový ekvivalent lexém v dvojjazyčnej lexikografii* (E. Sekaninová); *Sémantická analýza ustálených slovných spojení s frazeologizovaným komponentom* (E. Kučerová); *Analýza kvantitatívnych morfém v konfrontačnom*

pláne a Cudzie kvantitatívne morfémy (M. O. Malíková). Dokončili sa však aj neplánované štúdie, súvisiace s výskumnou témou (E. Sekaninová, E. Kučerová a M. O. Malíková).

Konfrontačný (kontrastívny) výskum slovenčiny a maďarčiny sa realizoval v štúdiách K. Buzássyovej a J. Horeckého, ktoré boli odovzdané do Zborníka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského *Philologica – Hungarica*. Publikovala sa aj štúdia K. Buzássyovej *Posesívny datív a ekvivalentné maďarské konštrukcie* (*Slavica Slovaca*, 15, 1980, s. 261–280). K. Buzássyová rozšírila problematiku štúdie o posesívnom datíve na konfrontáciu s nemčinou, vypracovala vedeckú prednášku, ktorú predniesla vo Viedenskej jazykovednej spoločnosti (*Zum Problem des possessiven Dativs aus konfrontativer Sicht*).

Jazyková kultúra v praxi bola aj r. 1980 predmetom usilovnej a rozmanitej práce. Pokračovalo sa v popularizačnej činnosti formou krátkych príspevkov uverejňovaných v Kultúre slova, v rozhlase a v dennej tlači (pravidelné jazykové rubriky v Čs. rozhlase v Bratislave, v Nedeľnej Pravde, v Práci a vo Večerníku); v expertíznej a jazykovoporadenskej činnosti pre rozličné inštitúcie (Úrad pre normalizáciu a meranie v Prahe a v Bratislave, Ministerstvá SSR, SNR, NV mesta Bratislavy, P SAV...); v tvorbe a ušľachťovaní odbornej terminológie (spolupráca ústavu v 11 terminologických komisiách); v ústavnej jazykovoporadenskej činnosti (listová a telefonická poradňa) a v budovaní kartotéky ústavnej jazykovej poradne (r. 1980 sa odpovedalo na 376 listov); vo vydávaní časopisu Kultúra slova; v prednáškovej činnosti pre rozličné inštitúcie (napr. Ministerstvo spravodlivosti SSR, vydavateľstvá Veda, Obzor a i.) a v účasti na besedách o jazykovej kultúre; v spolupráci s nakladateľstvom Pravda pri príprave 2. slovenského vydania Leninových spisov. Rozsah kontaktov narastal, a preto bolo treba poradenskú prácu ústavu racionálne obmedziť.

Bibliografia slovenskej jazykovedy sa spracúvala r. 1980 systematicky.

E. Flassiková spracúva mesačne prehľady pre Maticu slovenskú. L. Dvonč vypracoval prehľad slovenských jazykovedných prác za rok 1979 pre anglickú ročenku *The Year's Work in Modern Language Studies*. Ten istý autor vypracoval spolu s M. Majtánom bibliografický prehľad slovenskej onomatičky za roky 1918–1964 (vyšiel r. 1980 v Prešove). Okrem toho sa spracúvali príležitostné súpisy prác jubilentov.

Výskumná činnosť JÚLEŠ SAV je súčasťou komplexného výskumu slovenčiny na pozadí iných jazykov. Jej cieľom je vedecké poznanie systému slovenčiny ako národného jazyka a jej fungovania v socialistickej spoločnosti. Osobitne treba uviesť úsilie o novú teóriu národného jazyka a o aplikáciu tejto teórie na vývin slovenčiny a najmä na novšie dejiny spisovnej slovenčiny. Pri spolupráci s historikmi sa ukázalo, že výskum slovenčiny je dôležitý aj pre iné spoločenské disciplíny.

Súhrnne treba konštatovať, že za najvýznamnejší teoretický výsledok výskumu slovenčiny r. 1980 pokladáme pokus o novú stratifikáciu slovenčiny ako národného jazyka, čo bude mať dosah aj pre koncepciu budúcich kodifikačných prác a pre činnosť ústavu v jazykovej kultúre a jazykovej politike. Za rovnako významný výsledok práce pokladáme úplné autorské dokončenie štvorzväzkového Atlasu slovenského jazyka a prípravu tohto diela pre novú polygrafickú techniku, takže sa prekonala takmer desaťročná stagnácia vo vydávaní tohto monumentálneho diela. Značný kultúrno-politický význam má kontrastívny výskum slovenčiny a iných jazykov, pretože sa ním podporuje bližšie poznávanie

jazykov v kontakte a tiež vzájomné poznávanie a zblížovanie týchto jazykov v kontakte.

Knižné publikácie r. 1980:

DVONČ, L. — MAJTÁN, M.: Bibliografický prehľad slovenskej onomastiky za roky 1918–1964. 1. vyd. Prešov, Pedagogická fakulta UPJŠ 1980. 34 s.

HORECKÝ, J. — ONDRUS, P. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.

GAŠINEC, E. — BERTÓKOVÁ, M. — KOČIŠ, F.: Slovenský jazyk pre 5. ročník ZŠ. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 272 s.

SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Veda 1980. 200 s.

Dialektologický zborník. Zv. 1. Red. J. Ružička — M. Štec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 250 s.

Jazykovedné štúdie. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980.

K marxistické metodologii v jazykovedě. Red. J. Popela — Š. Peciar. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1980.

Spoločenské fungovanie vlastných mien. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980.

Ukážkový zväzok Slovníka slovenských nárečí. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980. 284 s.

Vedeckoorganizačná činnosť ústavu bola aj r. 1980 rozsiahla a dôležitá pre celú jazykovedu v SSR.

Koordinácia základného výskumu slovenčiny podľa ŠPVZ sa koncentrovala v JÚLŠ SAV. Preto sa vlastná realizácia plánu takisto sústredila do akademického ústavu. Koordinátorom hlavnej úlohy ŠPVZ VIII-5-11 *Štruktúra a vývoj slovenčiny a jej vzťahy k iným jazykom* bol J. Kačala. Úspešne koordinoval celú jazykovednú produkciu slovakistiky, čo síce znamenalo veľa práce mimo vlastného pracoviska, ale malo za výsledok aj integráciu rôznorodých pracovísk z hľadiska teoretického a metodologického. Dosiahlo sa napríklad aj to, že prevažná väčšina kandidátskych dizertácií a diplomových prác spracúvala témy súvisiace s úlohami ŠPVZ.

Vedecké stretnutia v r. 1980 sa vzťahovali na aktuálne úlohy JÚLŠ. Z domácich stretnutí treba uviesť aspoň tie, ktorých gestorom alebo aspoň spoluges-
torom bol JÚLŠ. Najväčším podujatím bola celoštátna vedecká konferencia o sémantike (Smolenice, január 1980). Materiál z konferencie sa zaradil do 16. zväzku Jazykovedných štúdií, ktorý bol odovzdaný koncom roka do výroby. Medzinárodný dosah mala aj VIII. slovenská onomastická konferencia (B. Bystrica, jún 1980). Materiál sa uverejní v osobitnom zborníku. Kultúrno-politický význam mal seminár o prekladaní diel klasikov marxizmu-leninizmu do slovenčiny (Bratislava, apríl 1980). Materiál vyšiel v 10. čísle Kultúry slova 1980.

Vedecký význam pracovných zasadnutí medzinárodných komisií je dôležitý aj pre rozvoj našej jazykovedy. Roku 1980 boli dve takéto zasadania: komisia pre Celokarpatský dialektologický atlas pracovala v októbri 1980 v Modre (usporiadateľom bola Katedra slovenského jazyka FFUK a Jazykovedný ústav Lud. Štúra SAV) a komisia pre výskum slovanských spisovných jazykov pracovala takisto v októbri v Bratislave (usporiadateľom bol JÚLŠ SAV). Obidve podu-

jatia boli dobre pripravené a mali značný vedecký úspech. Materiál z nich sa vydá vo výbere v časopisoch JÚLŠ SAV.

Pracovníci JÚLŠ sa aktívne zúčastnili na príprave i realizácii aj ďalších vedeckých podujatí.

Výchova vedeckého dorastu sa r. 1980 sústredila v JÚLŠ oveľa výraznejšie než predtým. V ústave sa školili aspiranti v odboroch: slovenský jazyk, ruský jazyk a všeobecná jazykoveda. Popri vedeckej aspirantúre sa osvedčili aj študijné pobyty ako efektívna forma vedeckej výchovy. Na školení sa zúčastňovali aspiranti a pracovníci ústavu aj vysokých škôl.

Práca JÚLŠ bola r. 1980 mnohostranná. Mala dobrú teoretickú a metodologickú úroveň. Dosiahnuté výsledky prispeli k rozvoju slovenskej jazykovedy, najmä k vedeckému poznaniu súčasného stavu a vývinu slovenčiny aj na pozadí iných jazykov.

J. Ružička

Prvá konferencia mladých pracovníkov základného výskumu

Na základe dohody medzi Jazykovedným ústavom L. Štúra, Literárnovedným ústavom, Umenovedným ústavom SAV a ZO SZM pri týchto ústavoch sa 13. novembra 1980 v Literárnovednom ústave konala konferencia mladých pracovníkov základného výskumu. Konferencia bola súčasťou súťaže o najlepšie práce. Jej vyhlásenie nadväzovalo na dohodu ČSAV a ÚV SZM o podporovaní tvorivej aktivity mladých pracovníkov základného výskumu z 29. augusta 1979. Do súťaže zaslalo svoje práce osem pracovníkov Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, štyria pracovníci z Literárnovedného a štyria z Umenovedného ústavu.

V autorských referátoch prednesených na konferencii predstavili mladí jazykovedci štúdie zaoberajúce sa aktuálnymi otázkami výskumu súčasného slovenského jazyka, konfrontačného výskumu jazykov i všeobecnej jazykovedy.

P. Ďurčo referoval o svojej práci *Frazeológia novely Osud človeka M. Šolochova v slovenských prekladoch*. Konfrontačný výskum frazeológie zahŕňa jednak porovnávaciú frazeológiu, jednak frazeológiu v preklade. Vychádzajúc z dvoch objektívnych faktorov (frazeológia ruštiny a slovenčiny) a z jedného subjektívneho činiteľa (prekladateľ), sledoval vo svojej štúdii základné prekladateľské postupy, hodnotil preklad výrazových prvkov na pozadí kontextových súvislostí, ich vzťah k originálu, charakter stylistických a sémantických posunov. V závere autor konštatoval, že adekvátny preklad frazeologizmov (v závislosti od potrieb kontextu) nemusí vždy korešpondovať s údajmi dvojazyčných alebo výkladových slovníkov, nepochybnou však zostáva ich funkcia v práci prekladateľa.

M. Nábelková si v štúdii *Otázková metóda a skúmanie významovej stavby vety* kládla za cieľ poukázať na výhody a perspektívnosť tzv. otázkovej metódy, rozpracovanej pražskou skupinou algebrickej lingvistiky vedenou P. Sgallom, ako jednej z možných metód výskumu aktuálneho členenia vety. Keď vyjdeme z potenciálnej viacvýznamovosti vety (jednotlivé významy sa líšia miestom, polohou hranice medzi základom a ohniskom), môžeme pomocou otázkového testu rozčleniť vetu na vlastné ohnisko a potenciálny rozsah základu (jeho prvky môžu v jednotlivých prípadoch patriť k základu, v iných k ohnisku vety). Poňatie vety ako viacvýznamovej jednotky, ako odpovede na potenciálnu

množinu otázok poskytuje možnosti hlbšieho skúmania jej kontextového zapojenia a tým i významovej štruktúry textu.

E. T i b e n s k á predstavila na konferencii štúdiu *Stylistika literatúry non-fiction*. Ako literatúru non-fiction charakterizuje autorka texty, v ktorých sa spája umelecké a vedecké poznávanie skutočnosti pri maximálnom zachovaní verifikovateľných faktov v oblasti prírodných a spoločenských vied. Využívanými stylistickými prostriedkami sa literatúra non-fiction stavia na rozhranie umeleckej a odbornej literatúry. Podľa prevládajúceho slohového postupu ju autorka člení na typ beletristicko-náučný (s naratívnym slohovým postupom) a typ náučno-beletristický (s informatívnym slohovým postupom). Na základe uvedenej definície a triedenia prináša štúdia analýzu konkrétnych slovenských diel non-fiction so zameraním na stylistické prostriedky lexikálnej a gramatickej roviny.

Analýzou využitia hovorových prvkov v umeleckej literatúre sa zaoberala K. M a t ě j o v á v štúdiu *Slovná zásoba v novele Nade Rappensbergerovej Jediné ráno*. Pri hodnotení výrazových prvkov novely sa pridržala stratifikácie národného jazyka vypracovanej J. Horeckým, ktorý rozoznáva viac foriem národného jazyka: spisovnú (kultivovanú) formu, štandardnú formu, subštandardnú formu, nadnárečovú a nárečovú formu národného jazyka. Jazykové prostriedky novely považuje autorka za doklad využívania štandardného jazyka (s prvkami subštandardného jazyka) v umeleckej literatúre a pokúša sa zistiť, ako sa tieto jazykové formy navzájom ovplyvňujú. V závere práce autorka uviedla charakteristické prvky štandardnej formy národného jazyka, ktoré vyplynuli z analýzy materiálu.

Štúdiu *Oslovenie* zamerala S. Š o k o v á na analýzu a klasifikáciu oslovení, ktoré sa vyskytujú a používajú v Bratislave. Štúdiu autorka založila na výskume autentického hovorového materiálu. Jej cieľom bolo zachytiť a zhodnotiť súčasnú živú reč Bratislavy vo vybraných komunikačných situáciách. Popri kritériách neutrálnosti a expresívnosti vystupuje pri osloveniach viacero možností ich diferenciácie. Autorka sa usilovala podať generačné, spoločenské a situačné utriedenie oslovení, pričom v rámci jednotlivých kapitol prizerala na ostatné faktory ovplyvňujúce voľbu a výber oslovenia. Spracovanie nazbieraného materiálu je príspevkom k sociolingvistickému výskumu súčasnej slovenčiny.

A. O r a v c o v á referovala o dvoch súťažných štúdiách venovaných problematike polovetných konštrukcií. V prvej z nich (*Charakteristika polovetných konštrukcií*) podala autorka charakteristiku polovetných konštrukcií ako osobitnej syntaktickej kategórie. V druhej štúdiu (*Obsah a forma v polovetných konštrukciách*) predstavila aplikáciu kategórií obsahu a formy na jednotlivé konštrukcie a určila, ktoré zo zistených konštitutívnych znakov polovetných konštrukcií pokladá za ich formálnu a ktoré za obsahovú stránku.

Otázkou, do akej miery ovplyvňuje znelostná neutralizácia v slovenčine pomer foném typu znelá – neznelá, sa zaoberala E. N e m c o v á v štúdiu *Vplyv neutralizácie znelosti na fonologický systém slovenčiny*. Autorka skúmala súbor fonologicky prepísaných textov obsahujúci približne 1,5-krát viac neznelých foném ako znelých. Porovnanie tohto fonologického prepisu textov s ich prepisom bez zachytenia kombinačných zmien spôsobených neutralizáciou malo ukázať, či uvedenú prevahu neznelých foném spôsobila znelostná neutralizácia, alebo či

naopak znelostná neutralizácia prispela k zníženiu ešte väčšieho frekvenčného rozdielu medzi fonémami daného korelačného protikladu. Výskum s využitím kvantitatívnych metód ukázal, že v sledovanom súbore vzrástol vplyvom znelostnej neutralizácie počet znelých foném v miere, ktorá predstavuje zníženie rozdielu medzi neznelymi a znelými fonémami asi o jednu šestinu.

S. Ondrejovič v štúdiu *K otázke o dominante vety* zaujal stanovisko k riešeniu daného problému v lingvistickej literatúre. Zo štyroch základných riešení, ktorými sa v štúdiu zaoberá, prikláňa sa autor k názoru o dominantnosti prísudku – slovesa. Za najzávažnejšie argumenty pokladá reprezentatívnosť prísudku v štruktúre vety a jeho vetotvornú povahu v zmysle konštrukčnom a sémantickom. V gramatickej rovine je prísudkové sloveso dominantným členom vety na základe svojej valenčnej potencie, ktorá určuje obsadenie komplexárnych pozícií. Zo sémantického hľadiska je sloveso dominantné preto, lebo podľa svojho významu vyžaduje doplnenie subjektom vo funkcii agensa, resp. nositeľa deja, práve tak ako objektom, príp. okolnostným určením v príslušných sémantických funkciách.

Zaujímavé otázky riešili vo svojich štúdiách aj mladí umenovedci a pracovníci Literárnovedného ústavu. Jazykovednej problematiky sa dotýkala štúdia L. Franeka *Lingvistika a básnický preklad*, v ktorej sa autor zaoberal jazykovou stránkou prekladu, otázkou adekvátneho pretlmočenia v typologicky rozdielnych jazykoch.

Štúdie predstavené na konferencii riešili na zodpovedajúcej úrovni jednotlivé výskumné úlohy. Netradične viacdisciplinárny charakter konferencie priniesol primeranú informáciu o otázkach rozpracúvaných na jednotlivých pracoviskách. Prínosom podujatia bolo aj to, že mladí pracovníci troch spoločenskovedných ústavov mali možnosť verejne predstaviť výsledky svojej práce a diskutovať o svojich problémoch. Sympatická bola pozornosť, ktorú podujatiu venovala odborná porota, posudzujúca súťažné práce. Porotu tvorili poprední vedeckí pracovníci uvedených ústavov. Súťaž možno celkovo zhodnotiť ako perspektívne podujatie, ktoré pri zodpovednom prístupe môže aj v budúcnosti pozitívne ovplyvňovať tvorivú aktivitu mladých pracovníkov, prispievajúc k ich odbornému rastu.

J. Gavorová, M. Nábělková

Ukázkový zväzok Slovníka slovenských nářečí

Až v socialistickom Československu vznikli primerané podmienky pre veľké a významné lexikografické diela. Čo sa za kapitalizmu v nežičlivej národnej minulosti nemohlo uskutočniť nielen za Uhorska, ale ani za prvej republiky, to sa postupne realizuje pričinením lexikografických kolektívov Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Kým v minulosti boli významnejšie slovníkové diela výsledkom enormného úsilia i nadšenia jednotlivcov, v súčasnosti nie je veľké slovníkové dielo mysliteľné bez sústredeného pracovného úsilia kolektívu lexikografov na organizačnej a odbornej báze špecializovaného vedeckého pracoviska. Takto sa zrodili veľké lexikografické diela, ako je Slovník slovenského jazyka I–VI, Veľký rusko-slovenský slovník I–V, Česko-slovenský slovník, Veľký slovensko-ruský slovník I, a takto vznikajú aj ďalšie potrebné lexikografické diela, ako Slovník súčasnej spisovnej slovenčiny, Historický slovník slovenského jazyka i Slovník slovenských nářečí.

Pred nami je *Ukázkový zväzok Slovníka slovenských nárečí* (ďalej SSN), ktorý r. 1980 vyšiel ako ukážka lexikografickej práce členov nárečového oddelenia JÚLŠ SAV. Spracoval ho sedemčlenný autorský kolektív (F. Buffa, A. Ferencíková, A. Habovštiak, Š. Lipták, O. Malíková, J. Nižňanský) pod vedením I. Ripku. Ukážkový zväzok SSN okrem hesiel, ktoré zaberajú podstatnú časť knižky (s. 78–281), obsahuje vstupné smernice a zásady práce na tomto diele, úvahy o cieľoch a poslaní celonárodného nárečového slovníka, správu o jeho príprave, o pramennej základni, ako aj náčrt koncepcie SSN a oboznámenie so spôsobom spracovania hesiel a pomocný aparát. Ukážkový zväzok SSN je prípravou na definitívne spracúvanie rozsiahleho materiálu získaného jednak dávnejšie z nárečových textov a dotazníkov (uložených v kartotéke JÚLŠ) z rozličných oblastí ľudovej lexiky (pochopteľne i remesiel, napr. kováčstva, tkáčstva, hrnčiarstva, kolárstva, krajčírstva, obuvníctva, tesárstva, rybárstva i vinohradníctva a ovocinárstva), ale aj z väčších a menších slovníkov a zoznamov nárečových slov, zvrátov a frazeologických spojení uverejnených v časopisoch a vlastivedných monografiách alebo materiálu získaného výskumom v archívoch zo stredovekých listín a z iných jazykových pamiatok. Ide o rozsiahly materiál, veď v čase koncipovania ukážkových hesiel SSN bolo v abecednej kartotéke nárečového oddelenia JÚLŠ 900 000 excerpčných lístkov zo všetkých oblastí Slovenska (nie zo slovenských enkláv v susedných štátoch a v zámorí). Vedenie nárečového oddelenia JÚLŠ sa usiluje kartotéku nárečovej lexiky všestranne rozhojňovať a prácu kolektívu metodicky, lexikologicky i lexikograficky zdokonaľovať.

Doterajšia lexikografická prax a skúsenosti získané z vydávania viacerých významných lexikografických diel autorských kolektívov JÚLŠ, ako aj poznatky získané z obdobných prác v iných slovanských krajinách, najmä skupín pripravujúcich nárečové slovníky ruštiny, poľštiny, bulharčiny a nemčiny, pomáhali autorskému kolektívu zdokonaľovať a spresňovať prácu v prípravách koncepcie SSN, takže sústredená vlastná výskumná a lexikografická činnosť postupne viac a viac splňala náročne vytyčované ciele.

Netreba zdôrazňovať veľký význam zhromažďovania a objasňovania slovenskej nárečovej lexiky. Už iba bohaté dialektizmy Hviezdoslavovho básnického diela a Kukučínovho prozaického diela, ktoré sa, pochopteľne, v celom rozsahu nemohli dostať do slovníka spisovnej slovenčiny, dostatočne pripomínajú povinnosť slovenskej jazykovedy nie tak voči týmto autorom, ale voči nášmu ľudu a jeho kultúre obsiahnutej v slovnej zásobe slovenčiny. Pri nerovnomernom zastúpení v radoch literárnych tvorcov, a teda účasti početných a rozmanitých nárečových oblastí u nás sa ich slovný nárečový fond nemohol dosiaľ ani zaznamenať. Najmä nárečovým oblastiam východného, južného a západného Slovenska treba venovať koncentrovanú pozornosť. Hoci neprijímame romantický názor o nevyčerpatelnej studnici ľudovej lexiky a tým menej vo vzťahu k spisovnému jazyku, predsa sme presvedčení, že všestranný jazykový výskum a spracovanie nárečovej lexiky nášho ľudu bude obohatením našej národnej kultúry.

Teoreticko-metodologické východiská SSN prešli dlhým tvorivým vývinom kolektívu autorov slovníka, a to i za účasti širších slovenských i slovanských jazykovedných kruhov, pertraktovali sa napr. aj na medzinárodnej konferencii lexikologicko-lexikografickej komisie pri MKS r. 1973 v Smoleniciach, sústrede-

nejšie na medzinárodnej dialektologickej konferencii 1975 v Prešove. Z tejto stránky teda možno pokladať prácu na SSN za náležite pripravenú, hoci sám ukážkový zväzok dáva podnety na diskusiu v otázke celkovej koncepcie aj v spracovaní hesiel. V heslách ukážkového zväzku SSN sa na exemplifikáciu používajú kontextové vety zo 630 vymenovaných obcí a miest z 80 okresov (podľa starého administratívneho členenia z r. 1948, čo treba len vítať vzhľadom na ľahšiu orientáciu, ale aj pri vyčleňovaní užších nárečových oblastí). To by nateraz bol dostatočný počet, hoci sa pri konečnom spracúvaní celkom iste zväčší a rozmnoží novými heslami z bohatej nárečovej lexiky aj okrajových oblastí, ktorým i v porovnaní s centrálnym Slovenskom treba venovať zvýšenú pozornosť aj zaangažovaním spolupracovníkov napr. zo Zemplína, gemerskej a novohradsko-hontianskej oblasti, dolného Ponitria a Pohronia, horného Povazia a Záhoria. S týmto cieľom by bolo osožné primerane zvýšiť, hoci aj dočasne, počet spolupracovníkov a odborníkov z takýchto oblastí, aby sa zabezpečila dokladová autentickosť nárečových slov aj v ich vetnej exemplifikácii.

Exemplifikácia heslových slov je nepochybne veľmi náročná práca a redakcia preukázala dôkladnosť i v úsilí o rovnomerné zastúpenie všetkých nárečových oblastí, ak ide o celonárodné slová zo základného fondu. Do ukážkového zväzku sa zámerne vyberali heslá so zložitou sémantickou stavbou slova, aby sa vhodne ukázal spôsob náročného spracúvania tejto lexiky, napr. aj z hľadiska štylistickej diferencovanosti lexém i z hľadiska synonymity, homonymity i viacvýznamovosti nárečových slov. Preto niektoré heslá sú značne rozsiahle a sú samostatnými štúdiami, napr. *baba, dať — dávať, dbanka, dedo — dedko, had, háčik, chyža — chyžka, chládok, kocúr, kadlub, klát, kôš, raz, tleť* a i. Zo SSN bude mať osov aj etymológ, ale aj národopisec, hoci redakcia si takéto ďalekosiahle a nadmerné ciele neurčovala. S veľkým ohlasom sa SSN stretne u tých spisovateľov, ktorí sa neuspokojujú s bežnou slovnou zásobou spisovného jazyka a, pravdaže, ani svojho rodného nárečia. Veľmi ich uspokojia okrem iného synonymá uvedené na porovnanie za príkladmi v hesle, napr. (za staré *štet*) *HACHLA* i *HACHEL* *česák, česadlo, česáreň, hrebeň, hrebenec, odieračka, ráf, štet, železnica* (náreč. *zeleznica*), *HAJLOCH* *borház, búda, chranec, chyžka, jatka, komora, loch, pivnica, prežhaus, sklep* a pod.

Cieľom SSN je zhrnúť slovnú zásobu z územia celého národa, ale pochopiteľne nie v úplnosti, lebo to by bolo prakticky nerealizovateľné, SSN bude v podstate výberovým diferenčným slovníkom, ktorý v porovnaní so slovnou zásobou spisovného jazyka pojme predovšetkým jadro celonárodnej slovnej zásoby, aby sa zvýraznila systémovosť nárečovej lexiky. Zaradia sa doňho všetky lexikálne jednotky s istou oblasťou používania ohraničenou izolexou. Diferenčnosť SSN spočíva napr. aj v tom, že sa nespracúvajú cudzie slová a termíny, ktoré prenikajú v súčasnej dobe presily technizácie aj do nárečí (*rádio, televízor, inovácia, trend, plastika* a pod.). No môže sa stať, že sa v ňom nepodari zachytiť niektoré slová z okrajových nárečí, ktoré sa nevyskytnú v nárečových textoch z terénu a nenašli odraz ani v iných zbierkach. Okrem štylisticky neutrálnych slov sa pochopiteľne zachytia, spracujú a príslušnými kvalifikátormi (*expr., pejor., žart., zvelič.*) označia expresívne a emocionálne lexémy.

V ukážkovom zväzku SSN sa heslá exemplifikujú nárečovými vetami, výnimočne krátkymi spojeniami používanými na celom slovenskom jazykovom území, čo sa označuje značkou *csl* za heslom; určuje sa veľká nárečová oblasť

(zsl, strsl, vsl), prípadne i užšia oblasť (napr. *zemp*, *abov*, *spiš* a obdobne z Gemera, detvianskeho, nitrianskeho, myjavského nárečia a pod.). Vetná nárečová exemplifikácia sa presne lokalizuje osadou a okresom, odkiaľ je zápis, napr. *DAH m. Bohvie, f ktorom dahu to bolo (jstrsl, Čierny Balog BRE)*.

Niektoré vetné exemplifikácie sa môžu pozdávať priveľmi rozsiahle, ale nárečový slovník a poznávanie ľudovej reči si to žiada, aj keď nejde práve o syntax. Napr. *MLYN (s. 225) Največí dom bou Lašouskou, ten ňepametám, kedi postavili, ale mlin aj páleňic, tam som aj pomáhau (Detva ZVO)*.

Pri zostavovaní Ukážkového zväzku SSN, výbere a spracovaní nárečovej exemplifikácie bolo treba riešiť otázku fonetickej transkripcie, bežnej v dialektológii. Prísne vedecký prepis by bol v ukážkovom zväzku (a obdobne aj v konečnom vydaní SSN) neúčelný, lebo takéto dielo má zameranie na širšiu verejnosť, a preto bolo treba použiť prístupnú transkripciu. Pochopiteľne, vždy sa vystihuje mäkkosť *ď, ť, ň, ľ*, zaznačuje sa i rad palatálnych sykaviek *š, ž, č* a pod. Pokladáme za vhodné, že sa bilabiálne *u* vzhľadom na ťažkosti techniky použitej tlače nevyznačuje oblúčkom pod písmenom (*prauda, speu, národou*), zato sa ním označujú znenia za pôvodné *l* v slovách *huava, puachtica, kuát, suovo, do Mauacék* a pochopiteľne aj *bou, mau, robiiu* (i robôu, robou, robeu), *vouaua som* a i. Nepoužívajú sa grafémy *x, 3, ž*, ale v zhode so sústavou nášho pravopisu sa na zaznamenávanie týchto jednoduchých spoluhlások používajú zložkové grafémy *ch, dz, dž*. Treba tiež schváliť, že sa nepoužíva ani graféma *γ* na zaznamenanie znelého variantu spoluhlásky *ch* pred znelými hláskami, lebo označuje fonologické *h*, a preto sa aj takto prepisuje, napr. *už ih mám, o dobríh ľudoch, tih vrapcou* a pod. (Na s. 58 sa omylom dostalo nesprávne spojenie „Nenzelé *γ*“.) Je zaiste potrebné a užitočné zachytávať podľa skutočnej výslovnosti v príslušnom nárečí všetky asimilačné a neutralizačné hláskové zmeny, teda *v zime, f škoľe; k stolu, g hlave; s ňej; s ňou, z ňu; zme, žme, sme* a pod.

Zavše sa však môže stať, že zápis nie je adekvátny ani v dobre známych nárečiach, lebo zapisovateľ zachytil lexému v odlišnej podobe (napr. i v spisovnej). Najtypickejšie nedostatky však treba odstrániť. Napr. z Pukanca: *maď veľkie, ale široké [!] lakťe* (s. 205) (v hesle *lakeť*), z Turzovky, kde niet kvantity: *Tá [!] stará [!] rachetla je vždicki napajedžená [!]* (s. 254), z Ábelovej, kde je typická mäkkosť v nárečí: *Ale [!] boli [!] takie ňahe planej, že sa ňedalo z vozom príti* (s. 97), z Nitry, kde niet *ť*: *terkeťoví [!] klát* (s. 182), z Blatnice v Turci: ... *ďe sú [n. sa!] zubi* (s. 272), zvyšné je v spojení s vetnou príslovkou *treba* z Návojeviec: *Na háčkovanie je [!] treba háčik* (s. 136), *neprišiou m. ňeprišou* v Bánovciach n. Bebr. (s. 137). Takéto nedopatrenia pochopiteľne môžu vždy uniknúť pozornosti redakcie, ako napr. z Bánoviec n. Bebr. (okrem jediného prípadu) kvantita v 7. p. sg. žen. mien (ak nejde o starší vývin!): *Tu sa pásli pret chvíľú [!]* (s. 203), *chima rukú* (s. 175), *Ráscochú [!] podeprem optaženú halus* (s. 265) a pod. Ak sa do nárečového zápisu dostane „potprsenka“ a „míder“ (z Návojeviec), vidieť, ako je rozprávačka ovplyvnená novou dobou a módou.

Prirovnania, príslovia, porekadlá a ustálené spojenia sa uvádzajú správne v druhej časti hesla po nárečových príkladoch vo vetách. Ich vysvetleniu sa venovala veľká pozornosť a ponajviac sa našlo vždy adekvátne určenie, hoci niekde bez väčšej súvislosti sa nemusí pozdávať výstižné, napr. zo Skalice (s. 167): *chlép sa ňikedi nepreji — „osvedčené nesklame“*.

Zavše sa vyskytne prehnaná dôkladnosť citovaných príkladov z tej istej náre-

čovej oblasti, ba z tej istej dediny dva razy po sebe, napr. z Detvy (s. 203) pri hesle LAJSŇA na jarme, z Dol. Súče (s. 91) BABA vo význame manželka, podobne zo Žaškova (s. 90) vo význame pôrodná asistentka, obdobne na spôsob viazania šatky na tyle z Kraľovian *Vázala sa šätka na babu* (s. 89) a hneď v spisovnej forme z Hubovej, kde je tiež *Uvázali zme šätku m. Uviazali sme šätku*.

V ukážkovom zväzku SSN sa spracúvajú aj viaceré slová cudzieho pôvodu, z ktorých mnohé pochopiteľne patria do nárečovej slovnej zásoby. Nazdávame sa však, že ich počet je tu neúmerne veľký, porov. hneď prvé heslá: *ambit, ambrel, ambrelka, ambrelovka, Amerikán, amerikánsky, anciáš, árenda, árendovať, árešt, hajcer, hajcovať, ládovať, langoš* (radšej *osúch, predplameník, podplameník*), *lašovať, mašina, moržovák, rabovať, rabovka, rabúnok, ráf, ráfovec, ráfový, rachovať, rajba, rajbačka, rajbadlo, rajbák, rajby, sersám, táfla, táľ, tirarc, tišliar*. Zjavne je to na úkor slovenskej slovnej zásoby. Ukážkový zväzok SSN sa dostal na knižný trh a záujemcovia zo širších kruhov z radov literárnych a vedeckých pracovníkov v ňom hľadajú predovšetkým príklady z pôvodnej nárečovej slovnej zásoby, v ktorých by našli želateľné podnety a poučenia. Na to sa azda pri redigovaní tohto zväzku nepamätalo, vari aj preto nie, lebo sa s jeho rozšírením do širšej verejnosti nepočítalo, čo bolo správne. Pochopiteľne, nejde o jazykové kuriozity, veď cieľom SSN je podať „jasný a preukazný obraz o bohatstve nárečovej lexiky“ aj so všetkým lexikálnymi, sémantickými a frazeologickými dialektizmami; pravda, možné budú isté korektúry podľa nových zistení v nárečovom materiáli a pod.

Čítanie a štúdium SSN v ukážkovom zväzku je užitočné. Zavše otvára nejednou stránkou oči aj tomu, kto je z miestneho prostredia, odkiaľ sa vyskytuje na heslá viacej príkladov.

Ukážkový zväzok SSN je dôkladnou a záslužnou prácou dialektologického oddelenia JÚĽŠ SAV. Ním sa zjavne dáva najavo, že významná výskumná úloha tejto inštitúcie v záujme našej materinskej reči a národnej kultúry sa dostáva do štádia posledných príprav. Pravda, na očakávané vydanie samotného diela SSN si slovenská verejnosť počká ešte pár rokov. Očakáva ho však túžobne a jej záujem nepochybne podnieti kolektív dialektologického oddelenia JÚĽŠ do zvýšeného výskumného úsilia a do konečného spracovania tohto významného diela.

Okrem redakčného kolektívu, ktorý na vysokej jazykovednej úrovni pripravil ukážkový SSN, uznanie si zaslúži aj malotirážne stredisko Vedy, vydavateľstva SAV, ktoré technicky skutočne vzorne vyhotovilo kovolisty pre Nitrianske tlačiarne, n. p., v Nitre na polygrafické vyhotovenie. Dobrý papier, nenahustená tlač, pekné typy písma sú takou prednosťou, že čitatelia uvítajú tento zväzok, ktorý sa veľmi dobre číta, najmä keď náplň diela poskytuje čitateľovi veľa zaujímavého.

V. Uhlár

MISTRÍK, J.: Dramatický text. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 224 s.

Významná knižná práca J. Mistríka o dramatickom texte má päť kapitol: 1. *Vyčlenenie základných pojmov* (s. 9–21), 2. *Vývin drámy, divadlo a text* (s. 22–45), 3. *Základné výrazové prostriedky dramatického textu* (s. 46–109), 4. *Kompozícia dramatického textu* (s. 110–141) a 5. *Žánre dramatickej literatúry* (s. 142 n). Z nich najmä tretia a štvrtá kapitola je významným a originálnym príspevkom do slovenskej teatrológie i teórie textu, a preto si ich v recenzii bližšie všimneme.

Výklad o výrazových prostriedkoch textu drámy autor rozčleňuje na časti o paralingvistických, extralingvistických a lingvistických dramatických prostriedkoch. Paralingvistické prostriedky (autor ich ďalej rozdeľuje na zvukové a pohybové) sa definujú ako prostriedky, „bez ktorých by mal jazykový výraz „plechovú podobu“ a bol by smiešny, čudný, až nezrozumiteľný“ (s. 48). Takéto určenie sa môže týkať prirodzene len zvukových prostriedkov, i tak však nie je dosť jasné, prečo sa sem zaraďuje „artikulácia“, ktorá je zaiste nevyhnutným predpokladom samej existencie hovoreného slova, ak ho, pravda, nechápeme ako abstraktnú jednotku jazykového systému. Potom by však nemohlo byť ani reči o jeho „plechovej podobe“, či nedostatočnej zrozumiteľnosti. Domnievame sa, že aj tu sa potvrdzuje, že niet dosť dôvodov pokladať segmentálne charakteristiky výrazov za ich nelingvistické (paralingvistické) zložky.

Rozhodne sa pripájame k autorovi tam, kde polemizuje s tézou, že na javisko patrí iba starostlivá, t. j. presná a vzorná výslovnosť. J. Mistrík veľmi inštruktívne ukazuje, že keby sa v dráme uplatňovali len tzv. bezchybné tvary a konštrukcie, text by stratil na autenticite, „nadobudol by podobu imaginárnosti a stal by sa nedôveryhodným, ba ešte viac — nedramatickým“ (s. 49). Princíp „javiskovej“ vzornej výslovnosti mal podľa autora svoj *raison d'être* v alžbétinskej dráme, alebo azda ešte skôr v antickej dráme, ktorej reč bola deklamatívna, realizovaná na javiskách uprostred desaťtisícových hľadísk. Pre tieto doby bolo aj tempo textu, korešpondujúce s patetickým, „vyšším“ štýlom v harmónii s predpokladanou javiskovou artikuláciou. Dnešná dráma v próze, súčasne konverzačné výpovede na javisku k svojej autenticite a štýlovej harmónii potrebujú naproti tomu už neafektovanú, prirodzenú reč, v ktorej sa síce vie o ortoepickej norme, ale ktorá práve na pozadí normy neraz kontrastovaním získava dramatický náboj.

Dôležité je však konkrétne určiť, čo znamená „kontrastovanie na pozadí normy“. J. Mistrík poznamenáva, že funkčne, kvôli dramatickosti alebo expresívnosti prejavu možno napr. porušiť zákon o asimilácii znelych a neznelých spoluhlások v slovenčine. Takéto modifikácie sú možné v plači, v prekvapení, ale aj v iných vnútorných pohnutiach postáv. Je iste nezmysel žiadať v expresívnych situáciách dodržiavanie bezchybnej realizácie koartikulačných javov. Na miestach zanedbávania asimilácie vznikajú naopak príznakové fonetické podoby, ktoré úspešne pracujú v službách štylistiky. Podobne, ako je známe, sa môže deformovať aj výslovnosť dvojhlasok (napr. v zlosti: *Ňije! Nesijahol som!*), môže dochádzať k haplológii (*Čo je? — Čoe?*) a pod. J. Mistrík sa pritom neobmedzuje iba na ilustrácie z oblasti segmentálnej fonetiky. Upozorňuje, že

obdobne aj v inventári syntaktických prostriedkov sú popri neutrálnych konštrukciách i expresívne a defektné konštrukcie, ktoré sa napr. do náučného štýlu nehodia, ale v umeleckom štýle sa tolerujú, ba niekde priam vyžadujú.

Dramaticky najúčinnšie sú bezpochyby intonačné prostriedky, ktorým autor aj venuje primeraný priestor. Predkladá elegantnú schému intonačných prostriedkov, znázorňujúcu varírovanie zvukového prejavu na troch osiach: kolmej, predozadnej a ľavo-pravej ako východisko pre podrobný výklad o jednotlivých zložkách intonácie. „Striedanie“ hlasu na kolmej osi vytvára melódiu, na predozadnej dôraz a na ľavo-pravej tempo a v súvislosti s tým pauzu, akceleráciu, retardáciu alebo agogiku.

Sila melódie, ktorá je základným intonačným prostriedkom, závisí od výšky tónu, no najmä od výškových intervalov. Autor ukazuje, že pre melódiu dramatického textu je rozhodujúci predovšetkým zámer vysielateľa a prijímateľa. Aspoň dva príklady: komédia ako celok má výraznejšie melodické vlnenie ako tragédia, dráma adresovaná deťom je melodicky živšia ako dráma adresovaná dospelým.

Pri výklade o modifikácii intenzity hlasu sa tu hovorí o vetnom (logickom) dôraze. Nediferencuje sa teda dôraz a vetný prízvuk. Podľa nášho názoru tu však ide o dva odlišné javy, ktoré treba rozlíšiť aj terminologicky: vetný prízvuk je konštitutívnym prvkom vety a je zviazaný s koncovým slovom vo vete, kým dôraz je prvkom modifikujúcim, ktorý sa zvyčajne presúva na iné než na posledné miesto vo vete, a ak je na poslednom slove, je silnejší než vetný prízvuk. Závažné je pritom pozorovanie, že dôraz, to nie je vyslovene len zosilnenie, lež akákoľvek zmena intenzity hlasu. Rozhodujúci je tu interval jednotiek, stojacich vedľa seba.

Autor sa v tejto kapitole zaoberá i timbrom, t. j. zafarbením hlasu, ktoré pokladá za dané fyzickým usporiadením hovoriaceho a teda za funkčne nevyužiteľné. Je síce pravda, že tzv. individuálny timbre závisí výlučne od anatomickej stavby rečového aparátu hovoriaceho, ale podľa nášho názoru práve dramatický text volá po širšom chápaní tohto pojmu. Nechceme sa tu vracáť ku kedysi veľmi populárnemu systému štyroch „tónov“ (zlatého, strieborného, medeného a hodvábného) v dramatickom umení, považujeme však za potrebné upozorniť na úzku spojitosť medzi timbrom a somatickými reakciami, ktorú zisťujú aj najnovšie fonetické výskumy. O spomínanej súvislosti svedčí napr. to, že počúvajúci, i keď nevidí hovoriaceho, môže podľa timbru identifikovať jeho „mimiku“. Vznik daného timbru zjavne súvisí s napätím rečových orgánov, ktoré je zasa odrazom vnútorných psychických procesov hovoriaceho. Napr. hyperlabializácia (zvýšená aktivita činnosti pier) je často sprievodným znakom pri vyjadrovaní nežnosti alebo prosby, čo poznať prirodzene i na akustike signálu (mimika sa vlastne stáva prostredníctvom timbru „počuteľnou“). Naproti tomu delabializáciu (intenzívnejšie pritláčanie pier k zubom s paralelným odďaľovaním ústnych kútikov od seba) pozorovať napr. pri hneve, zlosti atď. Artikuláciu a s tým súvisiacu akustickú podobu môžu modifikovať i ďalšie psychické stavy, napr. strach, hrozba, nedôvera, odpor, zakrývaná irónia a pod. Ako vidieť, zmeny v timbre sú kontrolovateľné i nekontrolovateľné. Dávajú počúvávúcemu odhadnúť to, o čom hovoriaci nehovorí alebo dokonca hovoriť nechce, ale i to, čo naznačuje viac-menej vedome (irónia, odpor, hrozba atď.). Dôležitý je tu fakt, že samotný timbre je schopný rozlišovať výpovede zložené z rovnakých slov a dokonca aj intonačne rovnako kontúrované. Inou vecou je samozrejme skutočnosť,

že doteraz sa nevypracovala metóda na rozlíšenie toho, kedy je timbre symptómom psychického stavu a kedy je uvedomene použitým prostriedkom (v oboch prípadoch je totiž akusticky totožný). V každom prípade by však mal mať svoje miesto pri výklade o prostriedkoch dramatického textu spolu s inými výrazovými zložkami.

Poznamenajme ešte, že J. Mistrík pracuje i s pojmom-termínom fonogenický hlas (veľmi vhodne utvoreným analogicky podľa pojmu-termínu fotogenická tvár). Škoda, že táto vlastnosť hlasu ostáva niekedy nepovšimnutá pri výbere hlásateľov Čs. rozhlasu a televízie. Občas sme prinútení takto prijímať informáciu od osôb s krajne nefonogenickým hlasom.

Medzi pohybové paralingvistické prostriedky patrí mimika, gestikulácia a pohyb celým telom; sú, ako ukazuje autor, v komplementárnom i suplementárnom vzťahu. Kinéme (komplexu pohybových zložiek) sa tu pripisuje trojaká hodnota: a) synsémantická, b) autosémantická a c) klišéovitá, pričom autosémantické kinémy sa ďalej ešte jemnejšie členia na a) deiktické, b) ikonografické, c) indexové a d) symbolické. Extralingvistické prostriedky sú naproti tomu tie, ktoré stoja mimo jazykovej štruktúry, no na jazyk alebo výpoveď majú istý vplyv. Autor z nich preberá dekoráciu (scénu), rekvizity, svetlo a zvuk. Mnoho zaujímavého sa tu hovorí aj o spôsoboch zapisovania paralingvistických a extralingvistických prostriedkov (scénické poznámky). K vlastnému výkladu o lingvistických prostriedkoch v dramatickom texte by ako motto mohli slúžiť tieto autorove slová: „Dráma je – predovšetkým – spontánny dialóg, a v takom vyšpekulované slovo ide proti jeho autentickejšiemu... Dramatik sa priam musí usilovať o to, aby autentickejšiu reč pomohol aj „nedbalým“ výberom slov“ (s. 3). A skutočne i exaktný výskum potvrdzuje tieto konštatovania. Ako sa tu uvádza, v dráme je vysoká opakovateľnosť slov; jej index je vyšší než v poézii, umeleckej literatúre či žurnalistike. Slovník je koncentrovaný, až stereotypný a niet v ňom veľa vzácných a cudzích slov. Štatistika však ukazuje i to, že slovník síce nie je bohatý na jednotky, ale je bohatý na významy.

Po kapitole o kompozičných zložkách dramatického textu sa autor zapodieva ešte žánrami dramatickej literatúry, pričom ukazuje, že aj keď sa u nás hovorí iba o troch žánroch – tragédii, komédii a činohre, existuje mnoho formou i obsahom evidentne samostatných dramatických útvarov, ktoré sa v práci i kvalifikujú ako autonómne žánre. Každému z nich je venované osobitné encyklopedické heslo.

Kniha J. Mistríka – podrobnejšie sme sa dotkli vlastne iba jednej jej kapitoly – je adresovaná zaiste v prvom rade dramatikom, režisérom, dramaturgom a hercom, resp. poslucháčom VŠMU, dobre však poslúži aj omnoho širšiemu okruhu čitateľov: všetkým tým, čo majú z akýchkoľvek dôvodov záujem oboznámiť sa so základnou problematikou dramatického textu. Okrem toho tu ide o priekopnícke dielo. Ucelená práca o texte drámy chýbala doteraz nielen v slovenskej teatrológii, ale i v svetovej produkcii sú publikácie tohto druhu zatiaľ veľkou zriedkavosťou.

S. Ondrejovič

Barak — barák. — V Pravidlách slovenského pravopisu (11. vyd., 1971, s. 121) s. 121) sa zaznamenáva podstatné meno *barak* s krátkym *-ak* na konci. Podobne sa podoba *barak* zaznamenáva aj v Príručke slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca — V. Lacu (1. vyd., 1973, s. 179) a v Praktickej príručke slovenského pravopisu od A. Zaunera (4. vyd., 1973, s. 188). Naproti tomu v Slovníku slovenského jazyka I (1959, s. 71) ako i v Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej (1. vyd. 1979, s. 121) sa uvádza podoba *barak* a popri nej aj *barák* s koncovým *-ák*. V Slovníku nesprávnych a správnych výrazov (1. vyd., 1974, s. 17) od I. Žáčka a J. Janeka sa podoba *barák* výslovne označuje ako nesprávna a ako správne znenie sa tu uvádza podoba *barak*. Ako vidieť, podoba tohto slova sa v našich základných normatívnych a iných jazykových príručkách uvádza nejednotne. Treba sa znovu zamyslieť nad otázkou, či sa má v spisovnej slovenčine používať iba podoba *barak* alebo formy *barak* aj *barák*.

Slovo *barak* je španielskeho pôvodu. Dostalo sa k nám francúzskym prostredníctvom (pozri v cit. Slovníku cudzích slov). Je to slovo pôvodne morfeaticky a slovotvorne nečlenené, teda neodvoденé slovo. V spisovnej slovenčine sa popri pôvodnej podobe *barak* neskôr začala používať aj forma *barák* so zakončením *-ák*. Príčinu používania podoby *barák* popri *barak* treba vidieť v dodatočnom hodnotení slova *barak* ako slova utvoreného slovotvornou príponou *-ák*. Možnosť takéhoto hodnotenia alebo prehodnotenia slova *barak* podporuje aj výskyt variantu slovotvornej prípony *-ák/-iak* aj v skrátenej podobe *-ak*, porov. podoby *druhák*, *tretiak*, *lejak*, *piatak* atď. Pravda, variant *-ak* sa vyskytuje iba za istých hláskoslovných podmienok (po predchádzajúcej dĺžke na základe krátenia nasledujúcej dĺžky podľa rytmického zákona, napr. *piatak*, alebo po predchádzajúcej spoluhláske *j*, napr. *lejak*), ktoré pri slove *barak* neprichádzajú do úvahy. Preto sa tu v konečnom výsledku uplatnila podoba *barák* s dlhým *-ák*, ktoré bežne býva po predchádzajúcej krátkej slabike *druhák*, *štvrták* atď.).

Pre takéto hodnotenie koncového *-ak*, resp. jeho prehodnotenie na slovotvornú príponu *-ák* bol veľmi dôležitý aj ten moment, že slovo *barak* sa u nás používa aj ako expresívny výraz na označenie chatrného domu (v Slovníku slovenského jazyka sa takéto používanie slova *barak* ako expresívneho výrazu zachytáva ako jeho druhý význam). Takéto používanie je pomerne časté a nie zriedkavé (ako nesprávne naznačuje skratka *zried.*, uvádzaná v cit. slovníku popri skratke *expr.* pri druhom význame slova *barak*). A ak ide o využívanie slova ako expresívneho výrazu, v takomto prípade sa dostávame do oblasti hovorového jazyka a do oblasti slangov, pre ktoré je príznačné hojné využívanie pomenovaní utvorených slovotvornou príponou *-ák* (pozri napr. Š. Peciar, *Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny*. In: *Jazykovedné štúdie*. 8. Spisovný jazyk — štylistika. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 42–70). Využívanie slova *barak* ako expresívneho výrazu podporilo a urýchlilo proces vzniku podoby *barák* popri *barak*.

Situácia v súčasnej spisovnej slovenčine je dnes taká, že podoba *barák* sa používa častejšie ako podoba *barak*. Základná je dnes už vlastne podoba *barák*, hoci táto podoba nie je pôvodná. To isté možno povedať aj o príslušných derivátoch, napr. podoba príd. mena *barákový* je dnes častejšia než podoba *barakový*.

Na základe tohto rozboru sa ukazuje, že nemožno súhlasiť s príručkami, ktoré uvádzajú iba podobu *barak* (a príd. meno *barakový*), a tým menej so spracovaním, ktoré výslovne uvádza podobu *barák* ako nesprávnu a za správnu uznáva iba podobu *barak* (cit. slovník I. Žáčka a J. Janeka). Podoba *barák* patrí už dnes do normy súčasnej spisovnej slovenčiny. Túto skutočnosť by mali rešpektovať aj kodifikačné príručky.

L. Dvonč

Lexikálny význam slov dojivosť a dojnosť. — Slovník slovenského jazyka I na s. 288 zaznamenáva slová *dojivosť* a *dojnosť* s týmito významami: *dojivosť* je schopnosť dojných zvierat vytvárať mlieko a *dojnosť* je množstvo mlieka nadojené od jednej dojnice za isté obdobie. Podobne diferencuje význam týchto lexém i príručka 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny (1971). V tlačенých textoch sa spravidla rešpektuje toto rozlišovanie významov uvedených slov, na čom má nesporne zásluhu dôsledná jazyková korektúra príspevkov. Slovo *dojnosť* sa v nich veľmi často strieda so synonymnými výrazmi *úžitkovosť dojníc* a *pôdoj*.

V hovorenej reči našich poľnohospodárov sa však na vyjadrenie merateľného množstva nadojeného mlieka používa aj slovo *dojivosť*. Stade preniká i do masových komunikačných prostriedkov. A tak sme napr. v televíznom vysielaní 13. 1. 1981 o 19,56 h. počuli prehovor televízneho redaktora o vyššej dennej dojivosti na dojnicu a v Pravde z 23. 1. 1981 na s. 3 sme čítali, že priemerná ročná dojivosť kráv v ČSSR dosiahla vlni 3089 litrov mlieka. V rozpore so spomenutou kodifikáciou uvádza i Slovensko-ruský slovník (1976, s. 66) slovo *dojivosť* (teda nie *dojnosť*) s ruskými ekvivalentmi *udojnoscť, nadoj.* Ukazuje sa, že kodifikácia z roku 1959, pri ktorej sa prijal na označovanie merateľného množstva nadojeného mlieka termín *dojnoscť*, nemala pravdepodobne oporu vo vtedajšom jazykovom úze.

Odvodeniny typu *dojivosť* bývajú označeniami vlastností vyjadrovaných adjektívami s príponou *-ivý*: *bedlivý, desivý, hojivý, krútivý, kvilivý, mámivý, ničivý, plazivý, plodivý, potivý, rušivý, slušivý, snaživý, snivý, sporivý, šteklivý, ťaživý, tvorivý, vábivý, vodivý, zúrivý, žiarivý* a i. K nim gravituje i prídavné meno *dojivá*. Vyjadrovanú vlastnosť v nich motivujú slovesá slovotvorného základu. Ide tu o merateľnú vlastnosť, ktorú možno ešte bližšie určovať príslovkami miery *veľmi, značne, pomerne, nesmierne* a pod.

Deriváty typu *dojnoscť* označujú vlastnosti, ktoré vyjadrujú adjektíva s príponou *-ný*: *desný, dusný, plodný, potný, rušný, slušný, snažný, ťažný, vábny, omamný, krvotvorný; dojná, kotná, nosná, prasná, telná, žrebná*. V nich sa — na rozdiel od derivátov s príponou *-ivý* — tlmí slovesný dej a dôraz sa prenáša na vzťah s dejovými substantívami (*des* — *desný, pot* — *potný, snaha* — *snažný*). Významové rozdiely medzi dvojicami takýchto derivátov bývajú často nevýrazné (porov. *dusný* a *dusivý, vábny* a *vábivý*), ale vždy zreteľné a dobrý štýlista by ich mal vedieť rozlíšiť. Najvýraznejší významový rozdiel badáme

pri dvojiciach, v ktorých prípona *-ný* vyjadruje stav a prípona *-ivý* produktivnosť (porov. *dojná* a *dojivá krava*). Adjektíva vyjadrujúce príznak stavu mávajú len pozitív, čiže vlastnosť, ktorú označujú, je nemerateľná (krava môže byť iba *dojná*, *teľná*, alebo *nedojná*, *neteľná*, nemôže však byť veľmi *dojná*, väčšmi *teľná* či *teľnejšia*), hoci nič nám nebráni vyjadriť štádium takéhoto stavu (*vysokoteľná krava*, *sviňa v najvyššom štádiu prasnosti*). Naproti tomu prídavné mená s príponou *-ivý* vyjadrujú merateľnú produktivnosť (možno teda hodnotiť: *dojivejšia krava*, *tvorivejší typ umelca*).

Tieto poznatky o významovej diferencovanosti adjektív by sa mali vhodne využiť najmä na odlišné označovanie stavu a produktivnosti hospodárskych zvierat.

Substantívum *dojnosť* vyjadruje stav zvierat, v ktorom sú schopné vytvárať a poskytovať mlieko. V posunutom význame by sa pod *dojnosťou* mohol rozumieť relatívny počet dojných zvierat, napr. o 96-percentnej *dojnosti* kráv by sme mohli hovoriť, keby zvyšné 4 percentá tvorili *nedojnú* kravu pred otelením.

Slovo *dojivosť* v základnom význame vyjadruje aktívnu schopnosť produkovať mlieko a v trocha posunutom význame aj merateľnú produkciu mlieka čiže množstvo mlieka nadojeného v sledovanom období. Mohli by sme preto povedať aj tak, že úlohou našich poľnohospodárov teda naďalej bude dosahovať čoraz vyššiu *dojivosť* kráv čiže čoraz vyššiu úžitkovosť *dojníc*.

Ukázali sme, že niet dôvodu odmietaf konštrukcie *vyššia dojivosť*, *zvýšenie dojivosti* o 3 percentá, *ročná dojivosť kráv 3089 litrov mlieka*, lebo slovo *dojivosť* v nich systémovo vyjadruje merateľnú produkciu mlieka.

F. Sabol

O pomenovaniach typu maratónka – maratónkyňa, vytrvalkyňa, odchovanka – odchovankyňa. – Už tradične patrí prvá októbrová nedeľa každý rok v Košiciach Medzinárodnému maratónu mieru (MMM). Na jubilejnom päťdesiatom MMM 5. októbra 1980 prvýkrát v jeho histórii štartovali aj ženy. V športových rubrikách dennej tlače sme sa okrem názvu osoby mužského rodu *maratónec* stretli aj s názvom pretekárky v tomto vytrvalostnom cestnom behu na trati 42 195 m v podobe *maratónka* i *maratónkyňa*, napr.: *Emancipácia v maratónkach* (Práca, 4. 10. 1980, s. 16). – *Oficiálna premiéra maratónkyň na európskom šampionáte teda láka aj naše atlétky.* – ... je trénerom našej najlepšej *maratónkyne* Šárky Balcarovej. – Na budúci rok však určite budú už aj u nás *maratónkyne* bojovať o titul ... (Pravda, 8. 10. 1980, s. 8).

Slovník slovenského jazyka II (1960, s. 96) zachytáva v samostatnom hesle iba názov mužskej osoby *maratónec*. Ako zriedkavý variant slova *maratónec* sa v SSJ uvádza i substantívum *maratonista*. Ani v Slovníku cudzích slov (SCS) M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej (1979) sa podoba osoby ženského rodu neuvádza. A. Zauner v Praktickej príručke slovenského pravopisu (1973, s. 278) pri hesle *maratónsky* uvádza aj podstatné meno *maratónec* a v zátvorke s hviezdičkou nespisovnú podobu *maratonec*. Prechýlenú podobu *maratónka* A. Zauner neuvádza. V Pravidlách slovenského pravopisu (1971, s. 219) nájdeme iba substantívum *maratón* a jeho adjektívny derivát *maratónsky*. V Príručke slovenského pravopisu pre školy (1973, s. 318) slovníková časť taktiež obsahuje iba substantívum *maratónec*.

Najvšeobecnejšou príponou na tvorenie prechýlených podôb k osobným substantívam mužského rodu je v súčasnej spisovnej slovenčine prípona *-ka* (*dekan* — *dekanka*, *docent* — *docentka*, *vojak* — *vojačka* a pod.). Podstatné meno *maratónka* je utvorené od mužského podstatného mena *maratónec* taktiež príponou *-ka*. J. Horecký vo svojich prácach *Slovotvorná sústava slovenčiny* (1959, s. 101) a *Slovenská lexikológia* (1971, s. 113) uvádza, že „od podstatných mien, ktoré majú v mužskom rode príponu *-ec*, sa tvoria ženské mená príponou *-ka* tak, že sa vlastne striedajú prípony *-ec/-ka*“. J. Horecký uvádza príklady *Japonec* — *Japonka*, *dobrodinec* — *dobrodinka* (porov. aj *Pravidlá slovenského pravopisu* 1971, s. 47). Na tento slovotvorný typ by sme mohli uviesť viacej príkladov: *Horehronec* — *Horehronka*, *Laponec* — *Laponka*, *Libanonec* — *Libanonka*, *Macedónec* — *Macedónka*, *Bretónec* — *Bretónka*, *cudzinec* — *cudzinka* a pod. Do tohto slovotvorného typu treba zaradiť aj prechýlené substantívum *maratónka*, ktoré je utvorené od mužskej podoby *maratónec* tak, že sa striedajú prípony *-ec/-ka*: *maratónec* — *maratónka*.

Oveľa menej sa v súčasnej spisovnej slovenčine využíva prípona *-yňa*. J. Horecký v citovaných prácach (s. 102, 115) hovorí, že „pravidlom býva prípona *-yňa* pri tvorení ženských podôb od mužských podstatných mien na *-ec* a *-ca*, ale dostáva už podobu *-kyňa*. Od podstatných mien na *-ec* sú napr. *letkyňa*, *znalkyňa*, *menovkyňa*, *stachanovkyňa*“. Ďalej sa J. Horecký zmieňuje o tom, že v starších obdobiach mala prípona *-kyňa* trochu väčší rozsah. Príponou *-kyňa* je utvorený aj názov osoby ženského rodu *maratónkyňa*, s ktorým sme sa stretli v denníku *Pravda*. Obidve podoby (*maratónka* i *maratónkyňa*) sú ústrojné, spisovné. Uprednostňovali by sme však podobu *maratónka*, pretože prípona *-ka* je v súčasnosti pri tvorení názvov osôb ženského rodu od podstatných mien mužského rodu zakončených na *-ec* bežnejšia.

Okrem substantíva *maratónkyňa* sme v *Pravde* zaregistrovali i podobu *vytrvalkyňa*, napr.: *Prvé vytrvalkyne si vyskúšali maratónsku trať... — Mám v tréningovej skupine viacero vytrvalkýň...* SSJ V (1965, s. 322) uvádza iba podobu mužského rodu *vytrvalec*. Podoba ženského rodu *vytrvalkyňa* je utvorená od substantíva mužského rodu *vytrvalec* tak, že sa tu striedajú prípony *-ec/-kyňa* (*letec* — *letkyňa*, *bežec* — *bežkyňa* a pod.).

V denníku *Pravda* sme zaznamenali aj prechýlenú podobu *odchovankyňa*: *Najlepšie fyziologické parametre má Balcarová, odchovankyňa náchodskej atletiky*. SSJ II (s. 484) pri hesle *odchovanec* uvádza prechýlenú podobu ženského rodu *odchovanka*. Túto podobu treba v súčasnej spisovnej slovenčine pokladať za ustálenú, a tak novotvar *odchovankyňa* pokladáme za zbytočný.

V súčasnej spisovnej slovenčine v súvislosti s rozvojom ženskej atletiky vznikli pomenovania osôb ženského rodu utvorené od pomenovaní osôb mužského rodu *maratónec* a *vytrvalec*, a to príponou *-ka* i *-kyňa*: *maratónka* i *maratónkyňa*; *vytrvalkyňa*. Zo slovotvorného hľadiska i z hľadiska úzu by sme uprednostňovali variant *maratónka*.

J. Jacko

Deriváty názvov Pennsylvánia a Transylvánia. — V 6. zv. Slovníka slovenského jazyka (1968, s. 290) sa k názvu *Pennsylvánia* zaznamenávajú deriváty *Pennsylvánec*/*Pennsylvánčan* (a od nich prechýlené ženské formy *Pennsylvánka*/*Pennsylvánčanka*) a *pennsylvánsky*. Ako vidieť, pri obyvateľských menách sú tu

dvojtvary. Podobne sa na s. 300 k názvu *Transylvánia* zaznamenávajú deriváty *Transylvánec/Transylvánčan* (s prechýlenými ženskými formami *Transylvánka/Transylvánčanka*) a *transylvánsky*. Čo sa týka obyvateľských mien, ktorým tu chceme venovať pozornosť, na prvom mieste sa uvádzajú podoby na *-ec*, za nimi sú deriváty na *-čan*. Také je aj poradie prechýlených ženských foriem.

Podľa nášho zistenia (L. Dvonč, *Tvorenie obyvateľských mien v súčasnej spisovnej slovenčine*, *Slavica Slovaca*, 10, 1975, s. 45–52) sa v dnešnej spisovnej slovenčine od cudzích zemepisných názvov najbežnejšie tvoria obyvateľské mená so slovotvornou príponou *-čan*, ktorá je vôbec pri tvorení takýchto derivátov najproduktívnejšia. Prejavuje sa to nielen tým, že novšie deriváty sa tvoria predovšetkým touto príponou, ale aj tým, že deriváty s príponou *-čan* sa tvoria popri starších derivátoch s príponou *-ec* alebo *-an* a zvyčajne aj vytláčajú takéto staršie deriváty, napr. *Žilinec*, dnes *Žilinčan*, *Argentíneec*, dnes *Argentínčan*, *Brazílec*, dnes *Brazílčan*, *Austrálec*, dnes *Austrálčan* atď. Podľa nášho pozorovania takýto stav je dnes aj pri obyvateľských menách od názvov *Pennsylvánia* a *Transylvánia*. Bežnejšie sa dnes používajú deriváty *Pennsylvánčan/Pennsylvánčanka* a *Transylvánčan/Transylvánčanka*. Preto pri súčasnom spracúvaní názvov *Pennsylvánia* a *Transylvánia* a ich derivátov v slovníkoch by sa na prvom mieste mali uvádzať formy na *-čan* (a od nich prechýlené ženské formy).

Pri tejto príležitosti sa dotkneme ešte podoby názvu *Pennsylvánia*. Tento názov bol utvorený podľa mena Wiliama Penna, jedného z osadníkov v USA (L. Dvonč, *Sylván – silván, Transylvánia, Pennsylvánia, Slovenská reč*, 41, 1976, s. 191). V pôvodnej, oficiálnej podobe sa tu v mene *Penn* píše dve spoluhlásky (spoluhláskové písmená) *nn*. V našej dennej tlači (napr. v súvislosti s tzv. primárkami v tomto štáte) sa neraz namiesto pravopisnej podoby *Pennsylvánia* používa pravopisná podoba *Pensylvánia* s jedným *s*. Názov *Pensylvánia* je u nás dobre známy (je tu aj obyvateľstvo slovenského pôvodu), a preto nie je prekvapujúce, že podlieha zdomácnovaniu, ktoré sa prejavuje písaním tohto názvu s jedným *n*. Ide pritom vlastne už o druhý stupeň zdomácnovania, prvý stupeň predstavuje hláskoslovné a pravopisné zdomácnenie v tretej slabike, kde je *á* namiesto *a* (porov. angl. podobu *Pennsylvania*).

L. Dvonč

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 46, 1981, číslo 4. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka J. Macherová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,-, jednotlivé číslo Kčs 8,-. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Povoľené výmerom SÚTI 7/13.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA, Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1981.
Kčs 8,-.